

בסיעתא דשמיא

הימים הנוראים בהלכה ובאגדה

אלול ה'תשס"ז

רשימת החוברות שיצאו לאור בסיעתא דשמיא:

השבת בהלכה ובאגדה, ב' חלקים: כולל עיקר הלכות שבת המצויות בימינו, עם דברי אגדה המושכים את הלב לחיזוק בשמירת השבת.

הלכות סעודה: נטילת ידים, זימון, ברכת המזון ועוד.

הלכות כשרות המטבח: בשר בחלב, מליחה וצליה, תולעים, בישולי גויים, פת גויים, טבילת והכשרת כלים ועוד.

הימים הנוראים בהלכה ובאגדה: דברי חיזוק לתורה ויראת שמים מתובל בהרבה סיפורים ומשלים נחמדים מדברי חז"ל, בלשון סיפורית המושכת את הלב. וכן הלכות הימים הנוראים.

ימי החנוכה בהלכה ובאגדה: סיפור נס חנוכה, על פי ספרי יוסיפון, מעם לועז ומדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה מאוד חידושים. וכן הלכות של ימי החנוכה.

ימי הפורים בהלכה ובאגדה: הרקע למלכות אחשוורוש, יחד עם סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה מאוד חידושים מעניינים. וכן הלכות פורים, כולל מגילת אסתר.

חג הפסח בהלכה ובאגדה: סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה חידושים מעניינים מאוד לליל הסדר בשעת קריאת ההגדה, וכן הלכות הפסח. עם הגדה של פסח.

חג השבועות בהלכה ובאגדה: סיפור מתן תורה, בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה חידושים מעניינים. הסיפור של מגילת רות, וסקירה כללית על דוד המלך ע"ה. וכן הלכות שבועות, והלכות תלמוד תורה.

ארבע התעניות ובין המצרים בהלכה ובאגדה: סיפור חורבן בית ראשון ובית שני. המאורעות שהיו בכל ארבע התעניות. עשרת הרוגי מלכות. הכותל. ביאת המשיח. בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה חידושים מעניינים. וכן הלכות ארבע התעניות ובין המצרים.

מצוות הארץ בהלכה ובאגדה: שביעית, חלה, כלאים, ערלה, תרומות ומעשרות, ישוב ארץ ישראל - דיניהם והלכותיהם, עם דברי אגדה המושכים את הלב.

כל הזכויות שמורות

טלפונים לפרטים, ברורים והזמנות:

0522-813833 04-9988996

תוכן העניינים

שער האגדה

4.....	מבוא.....
7.....	חודש אלול.....
9.....	ראש השנה - יום הדין.....
16.....	עשרת ימי תשובה.....
19.....	יום הכיפורים.....
19.....	"במקום שבעלי תשובה עומדים...".....
36.....	ואני תפילתי לך ה'.....
42.....	חינוך הבנים.....
46.....	קביעת עיתים לתורה.....
56.....	ימים של התחזקות.....

שער ההלכה

75.....	חודש אלול.....
79.....	ערב ראש השנה.....
81.....	ליל ראש השנה.....
85.....	יום ראש השנה.....
88.....	תקיעת שופר.....
92.....	מהלכות יום טוב.....
95.....	הלכות עירוב תבשילין.....
98.....	כמה פרטים בענייני התפילה.....
101.....	עשרת ימי תשובה.....
106.....	הלכות תשובה.....
115.....	ערב יום הכיפורים.....
117.....	יום הכיפורים.....
119.....	הפטורים מהתענית.....
122.....	הלכות תפלת יום הכיפורים.....
127.....	סדר מוצאי יום הכיפורים.....

לתועלת המעינים:

דברי האגדה שנכתבו בס"ד, הכל על פי דברי רבותינו במדרשים ובמפרשים,
וכן מהספרים מעם לועז, התודעה, ועוד.

העמודים המסומנים בהלכות ב- (), לפי הספר חזון עובדיה ימים נוראים.

שער האגדה

מבוא

חכם עיניו בראשו

על חוף הים טייל אדם עני, נפשו עגומה עליו בשל עניותו, והוא הולך שקוע במחשבות. לפתע הוא הבחין מרחוק בתוך הים בידיים המנפנות לעזרה. התבונן היטב וראה כי זהו נער שנקלע כנראה לתוך מערבולת וזועק לעזרה. הוא קופץ מיד אל המים, ושוחה לעבר הנער הטובע. שחיין מצוין היה ההלך, ובמהירות הגיע אל הנער וחילץ אותו מן המערבולת. הביאו אל החוף, מיהר לטפל בו ולהגיש לו עזרה ראשונה עד שחזר להכרתו, וכך הצילו ברגע האחרון ממש. כאשר התאושש הנער, שאל אותו מיודענו העני: מי אתה ומאין תבוא? אולי אלווה אותך לביתך? אמר לו הנער: בנו של המלך אני! התרגש העני ופנה עם הנער אל ארמון המלוכה. כאשר הגיעו, סיפר הבן לאביו המלך את הקורות אותם, ואת הצלתו המופלאה על ידי ההלך העני. רעדה והתרגשות אחזו במלך. הוא פנה מיד אל העני ואמר לו: הצלת את בני יחיד - יורש העצר! הצלת את נצר המלוכה! במה אוכל להודות לך? ברצוני לתת לך מתנה מיוחדת במינה. אתן לך להכנס לתוך חדר האוצרות שלי למשך שעה תמימה וליטול משם ככל אשר תחפוץ!

העני ההמום והמבולבל מיהר למלמל מספר מילות תודה ויצא מן הארמון. אט אט חזרה לתודעתו משמעותה של הבטחת המלך. בעוד מספר ימים הוא יהפך להיות האדם העשיר ביותר במדינה! הן במשך שעה תמימה יכול הוא למלא ארגזים באוצרות שערכם לא ישוער. הוא מיהר אל משפחתו הדלה לספר להם את הבשורה המדהימה. חיש מהר עשתה לה השמועה כנפיים. מכריו וידידיו באו לאחל לו מזל טוב, והוא מצדו החל בהכנות. הוא הכין לעצמו ארגזים ושקים רבים, ואף משאית הובלות שתיקח את האוצרות אשר יוציא מבית המלך. וכך ציפה בדריכות רבה ליום המיועד.

ובינתיים בארמון המלוכה שררה מבוכה. המלך התעשת מהתרגשותו, וחשב פעם שניה בקור רוח על ההבטחה שהבטיח. הוא הבין כי שגה בדבריו. הן תוך שעה עלול ההלך העני לרוקן את קופת המדינה. כיצד הוציא מפיו הבטחה שכזו? מיד כינס המלך את יועציו לאסיפה דחופה, ושטח לפניהם את הבעיה. היועצים שמעו את הדברים בכובד ראש. כולם הבינו כי אכן נקלעו לתסבוכת רצינית, הן את דבר המלך לא ניתן להשיב בשום אופן, אך מצד שני - ביצוע ההבטחה אף הוא איננו בא בחשבון!

והנה פנה אחד היועצים אל המלך, ואמר לו: אדוני המלך, עלה בלבי רעיון מצוין. אולם לשם ביצועו נצרך אני לכמה אלפי דולרים. כאן שטח היועץ בפני המלך את תוכניתו, ופני המלך אורו. אכן רעיון מצוין. הוא נתן בידי היועץ את סכום הכסף המבוקש ומינה אותו להיות אחראי על ביצוע התוכנית.

עוד באותו יום הלך היועץ אל קרוביו ומכריו של העני, הוא ברר אצלם אלו מאכלים ערבים עליו במיוחד, איזה סוג מוזיקה הוא אוהב, אלו תמונות מרשימות ומעניינות אותו, ועוד. לאחר שברר הכל לפרטי פרטים, פנה לביצוע התוכנית. בימים הבאים שקד

היועץ הנאמן על מלאכתו, ובהגיע היום המיועד הושלמו ההכנות על הצד הטוב ביותר...

השעה הגדולה הגיעה... העני [שכבר עומד בעור שעה להיות עשיר...] חיכה בפתח בית האוצרות עם ציוד מלא של ארגזים ושקים. כאשר ניתן האות ונפתחו השערים, נכנס העני פנימה. מיד בהיכנסו הכו באפו ניחוחות מגרים של אוכל משובח. הוא רצה להסיח דעתו מהם ולעטות על האוצרות, אלא שאז הבחין בשולחנות הערוכים ברוב פאר והדר, עמוסים בתבשילים מיוחדים במינם. בהחלטה של רגע החליט כי ישב רק לשלוש דקות לאכול משהו, כדי שיהיה לו כח לאסוף אוצרות. הוא התיישב על הכסא המרופד, והתחיל לטעום מן האוכל שלפניו. מאכלים כה ערבים ומיוחדים לא טעם מעודו. מאכל גרר מאכל, והנה הבחין האיש כי חלפו להן עשר דקות תמימות! הוא החליט לקום מיד, חבל על כל רגע! אלא שאז הגיע מלצר הדור והגיש מנה שניה. הוא לא חשב להתעכב עוד, אך הצצה קלה על המאכלים המוגשים שינתה את החלטתו. הוא החליט לטעום רק מעט. אך כמובן שגם ה"טעימה" הזאת ארכה לא פחות מעשר דקות. לאחר הארוחה הדשנה חש האיש בצמאון רב. לשמחתו הבחין בבר מיוחד של משקאות הניצב בפינת החדר. הוא לגם בצמאון מספר כוסות של משקה מרענן. ולתוספת גם מעט משקה חריף שיעזור לו לעכל את האוכל. מבט חפוז בשעון הראה לו כי עברה כבר חצי שעה!

בבהלה רבה מיהר האיש אל הארגזים המונחים בפינת החדר כדי להתחיל בעבודה. אלא שאז חש כבדות בכל אבריו מן המאכלים הרבים. המשקה החריף ששתה אף הוא סחרר את ראשו, והוא הרגיש שהוא זקוק בדחיפות לעשר דקות מנוחה. אז יוכל לקום רענן ולארוז במהירות אוצרות לרוב. הוא נפל בעייפות על כורסה נוחה שניצבה בחדר, ושקע בשינה מתוקה וערבה, שארכה כרבע שעה. הוא קם כולו מבולבל, והנה עולים באוזניו צלילים מרתקים ושובי לב, מנגינות מיוחדות המנוגנות בידי להקת אומנים בעלי שם עולמי. הוא מאזין כשהוא מוקסם ומרותק, ולפתע הוא מבחין כי על הקיר תלויות תמונות מרהיבות עין, עשויות בידי טובי האומנים בעולם. גם חפצים אומנותיים נוספים היו מונחים בפינות שונות, לצד אוספים מעניינים. וכך התהלך העני מוקסם ושובי במראות ובצלילים המרתקים.

לפתע בבט אחת התעשת. הוא נזכר במטרת בואו לכאן, והביט בחופזה בשעון. מה מאוד נבהל לראות כי כמעט תם זמנו, נותרה לו רק דקה אחת... מבולבל ומבוהל הוא פנה אל ערימת השקים, ורץ כמטורף בין המדפים בנסיון לחטוף משהו. טרם הספיק השק להתמלא עד חציו, וצלצל חד נשמע, אות כי תמה השעה. משרתי המלך אחזו בו ומיהרו להוציאו מחדר האוצרות...

נקל לתאר את אכזבתם המרה של בני המשפחה למראה ה"אוצר" שהביא עמו האב, ואת תחושת ההחמצה הצורבת של העני, תחושה אשר תלווה אותו למשך כל ימי חייו. מתוך היסח הדעת הפסיד את הזדמנות חייו.

* * *

עומדים אנו עתה בתקופת "הימים הנוראים". אומרים רבותינו, שאילו היינו יכולים לראות בעיני הבשר שלנו כמה אור וקדושה, וכמה שערי שמים פתוחים לפנינו, לא היינו מפסידים אף רגע בימים אלו! בימים אלו יכול האדם להשיג מעלות נשגבות

הימים הנוראים בהלכה ובאגדה

ברוחניות, להעפיל ולעלות למדרגות גבוהות. בימים אלו זוכה האדם לסיעתא דשמיא גדולה בעבודת ה'.

אולם היצר הרע, שאף הוא מכיר בסגולתם המיוחדת של הימים הללו, איננו שוקט על שמריו. בכל כוחו הוא מנסה להסיח את דעתנו בתרגילי הסחה שונים: שגרה עמוסה, טרדות היום יום, עבודה ועוד ועוד. אך עלינו לאזור כח ולהתאמץ בכל כוחנו לבל נדמה לאותו עני בער. נשתדל לתפוס את הימים הללו בידיים ולמלא את נשמתנו באוצרות רוחניים.

יהי רצון שזוכה כולנו להתחזק בתורה, ולנצל את זמנינו בעולם הזה לאסיפת עוד ועוד תורה, מצוות ומעשים טובים, ונכתב ונחתם בספר הצדיקים לאלתר לחיים טובים ולשלום. אמן.

חודש אלול

המקור לסגולתם המיוחדת של ימים אלו

נאמר בתורה (שמות כד יב): וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הַהֲרָה וְהִיָּה שְׁם וְאֶתְנַה לְךָ אֶת לְחַת הָאָבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: וַיְקַם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֶׁעַ מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים: וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֶנָן וַיַּעַל אֶל הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

לאחר יום מתן תורה שהיה בששה בסיון, עלה משה רבנו אל הקדוש ברוך הוא ללמוד את התורה במשך ארבעים יום וארבעים לילה, עד יום שבעה עשר בתמוז שבו ירד עם הלוחות כדי ליתנם לעם ישראל. אך מאחר שראה שעשו את העגל והשתחוו לו, השליך את הלוחות ושבר אותם תחת ההר. וכמו שנאמר (שמות לב טו): וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הָהָר וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לְחַת כְּתָבִים מִשְׁנֵי עֲבִרְיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתָבִים: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל הַמַּחֲנֶה וַיֵּרָא אֶת הָעֵגֹל וּמַחֲלַת נִיחָר אָף מֹשֶׁה וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת הַלְּחָת וַיִּשְׂפֹּר אֶתָּם תַּחַת הָהָר.

למחרת יום מעשה העגל - יום שמונה עשר בתמוז - עלה משה רבנו שנית אצל הקדוש ברוך הוא כדי לרצותו ולפייסו שימחל לעם ישראל על עוון העגל. ושהה שם עוד ארבעים יום וארבעים לילה, עד יום עשרים ותשעה לחודש אב, שאז ציווה בורא עולם שירד ויביא לוחות שניות, ושוב יכתוב הקדוש ברוך הוא כמו בפעם הראשונה, כמו שנאמר (שמות לד א): וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּסֵל לְךָ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁינִי וְכָתַבְתִּי עַל הַלְּחָת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלְּחָת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שָׁבַרְתָּ: וַיִּשְׁכֶּם מֹשֶׁה בִּבְקָר וַיַּעַל אֶל הַר סִינִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים.

יום למחרתו היה ראש חודש אלול ואז משה רבנו עלה השכם בבוקר, ושוב שהה שם ארבעים יום וארבעים לילה, אך ימים אלו היו ברצון וברחמים על עם ישראל, עד עשירי בתשרי שבו בישר לו הקדוש ברוך הוא שסלח לעם ישראל על עוון העגל באומרו: סלחתי כדברך. ואמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, שקובע הוא את היום זה - יום עשירי בתשרי - ליום מחילה וסליחה וכפרה לעם ישראל, כמו שנאמר: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו". וכל הארבעים יום הקודמים לו, החל מראש חודש אלול, יהיו לדורות לימי רצון ורחמים לעם ישראל.

ולכן מנהג ישראל בימים אלו להרבות בסליחות ובתחנונים לפני בורא עולם. ועל ידי אמירת הסליחות בכוונה ובהכנעה, מתעורר האדם לשוב בתשובה שלימה על חטאיו, וגם על מעשיו הטובים הטעונים תיקון וחיזוק.

"אלול" - חיפוש ובילוש

כשהיו עם ישראל בגלות בבל, הם נתנו לכל חודש מחודשי השנה שם בשפה הארמית: תשרי, חשון, כסלו, טבת וכו' - כל חודש לפי מהותו ועניינו.

את החודש האחרון בשנה, הם כינו בשם "אלול". תרגום המילה "אלול" הוא: "חיפוש, חיטוט, בילוש". כפי שמתרגם אונקלוס על הפסוק (במדבר טו יט): "ויתורו את הארץ" - "ויאללון ית ארעא".

הימים הנוראים בהלכה ובאגדה

היכן עלינו לבלוש בחודש זה? במה עלינו לחטט ולחפש?

בואו חשבון!

סוחר טוב תמיד חי בחשבון. בסוף כל יום הוא סופר את הפדיון היומי, מידי חודש מחשב הוא את ההוצאות. מוחו מחשב תמיד במה עליו להשקיע יותר ובמה פחות, באלו הוצאות עליו לחסוך ובמה לא, כמה חייבים לו, כמה הוא חייב, וכו'. אולם החשבון הגדול ביותר מגיע בסוף השנה, בעת עריכת ה'מאזן השנתי'. ה'מאזן השנתי' נותן מבט כולל ורחב יותר על העסק, זהו הזמן האידיאלי להסיק מסקנות טובות יותר, לשפר ולייעל את העסק בצורה משמעותית. שום סוחר לא יוותר על החשבונות הסוף שנתיים.

כולנו סוחרים!

העולם הזה - הוא יריד ענק, שבו אנו הסוחרים, המחליטים מה לקנות ומה לא, מאלו הפסדים ונזקים צריך להיזהר, במה שווה להשקיע ובמה לא.

"על כן יאמרו המושלים - באו חשבון!" (במדבר כא כז) - המושלים על יצרם חיים תמיד בחשבון. יהודים יראים ושלמים עושים לעצמם חשבון נפש בכל יום ויום.

אולם החודש האחרון של השנה, חודש "אלול" - הוא חודש המיוחד לכך ביותר. זהו הזמן לערוך חשבון נפש אמיתי ורחב, **לבלוש ולהתבונן** היטב בנבכי הלב, ובכך להגיע מוכנים אל יום ראש השנה - יום הדין. כמאמר הפסוק (איכה ג מ): "**נִחַפְּשָׁה דְרָכֵינוּ וְנִחְקְרָה - וְנִשְׁוֶבָה עַד ה'.**"

התקדמות אישית

כשהאדם רוצה להשתפר ולהתקדם בעבודת ה', הוא חייב לערוך התבוננות בעצמו, ולהסיק מסקנות **אישיות**: אלו הלכות אני צריך להתחזק בשמירתן? אלו מידות עלי לשפר? על אלו מעשים עלי לחזור בתשובה? אלו הנהגות טובות אני יכול לאמץ לעצמי? וכך בעזרת ה' לעלות ולהתעלות.

כאן חובה עלינו לזכור מה שאמרו בעלי המוסר: האדם צריך לדעת מה ביכולתו לתקן - ולתקן, ומה אין ביכולתו לתקן - ולהניח. כי באמת הקב"ה לא רוצה מאף אחד שתוך חודש הוא יהפך להיות מלאך, מושלם ומתוקן בכל. ומצד שני - גם לא להשאיר ולדרוך באותו מקום, אלא להתקדם ולהשתפר לפי היכולת והנתונים שלו, בבחינת מה שאמרו במשנה (אבות פרק ב משנה טז): "לא עליך המלאכה לגמור, ואין אתה בן חורין [רשאי] להיבטל ממנה".

מזל החודש

מזלו של חודש אלול הוא - **בתולה**. על שם הפסוק: "שובי בתולת ישראל, שובי אל עריך אלה" (ירמיה לא).

כאשר עם ישראל חוטא, הוא נמשל לאשה הסוטה תחת בעלה. אולם כאשר הוא עושה תשובה שלימה, הקב"ה מוחק לו את העוון כליל, ואז הם בבחינת "בתולה" - יוצרים קשר חדש עם הקב"ה, נקיים ומטהורים מכל חטא, כאילו מעולם לא חטאו.

רמזי אלול

אמרו חז"ל: "ותשובה, ותפילה וצדקה - מעבירין את רע הגזירה", ושלושה דברים אלו רמוזים במילה "אלול". כיצד?

תשובה: "ומל ה' אלוֹקֶיךָ אֶת לִבְכָּךְ וְאֶת לִבְבֶּךָ זֶרַעךָ" - בחודש זה יש סיוע מיוחד משמים לאדם שרוצה לשוב בתשובה להסיר מעליו את ערלת הלב.
תפילה: "אני לדודי ודודי לי" - כנסת ישראל מתקרבת אל דודה שהוא הקב"ה, ואף הקב"ה פושט ידו לקבלה ולשמוע תחינתה.
צדקה: "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים".

על חודש זה, המסוגל ביותר לתשובה, דרשו חז"ל את הפסוק: "דרשו ה' בהמצאו, קראוהו בהיותו קרוב".

אני לדודי ודודי לי

אלול - אני לדודי ודודי לי, כלומר: אני - כל האנוכיות והעצמי שלי, הכל לכבוד ה' יתברך: הרצונות, ההרגלים, החשקים... - הכל מופנה לעשות רצון ה'. גם אם כעת אני רוצה לדבר לשון הרע, או אני רוצה לישון עוד ולא לקום לתפילה וכדומה, הרי שאני משעבד את כל האני הזה לדודי שהוא בורא עולם האודה אותנו. וממילא אם כך יעשה האדם, התוצאה הישירה היא 'ודודי לי', שהקב"ה ימלא כל משאלותיו ויעשה הכל למענו ולטובתו, ויחתום דינו לשנה טובה.

בחודש אלול נפתחים שערי סיעתא דשמיא לכל מי שרוצה לתקן - בתנאי שהוא מתרגם את רצונו למעשה. שערי שמים פתוחים לקבלת התפילות, מסלקים את כל שומרי הפתח והמקטרגים למיניהם - להכניס את תפילותיהם של ישראל, בתנאי שיצאו מלבם.

חודש אלול זהו הזמן לפתח את הרגשות של בן לאביו, להרגיש את האבא שבשמים. הרגשות שהיו בתרדמה במשך השנה, אטומים מלהרגיש אבא אודה, אותן רגשות יכולות להתפתח במהירות משגשגת בחודש אלול. עלינו להרבות בסליחות ובתחנונים בחודש זה, ולהרגיש בחוש שבעצם חבל על שעה בחודש זה.

ראש השנה - יום הדין

יום הדין

ביום א' בתשרי, יום ראש השנה, דין הקב"ה את כל באי העולם, כל יחיד ויחיד בפני עצמו. במשפט זה נידון האדם על כל מפעליו, אין שכחה לפני שופט כל הארץ, הכל גלוי וידוע לפניו. או אז נפתחים בשמים שלושה ספרים של צדיקים, בינוניים ורשעים, ומודדים בשמים את מאזן הזכויות של כל אחד ואחד, ולפי רוב זכויות או חלילה עוונות, יקבע גורלו של האדם לשנה הקרובה.

חסד עשה אתנו בורא עולם שגילה לנו את זמנו של יום הדין, אומות העולם, אינם יודעים מאומה על היום הזה, ובשבילם הוא כאחד מימות השנה הרגילים. אבל אנחנו עם ישראל שבחר בנו ה' מכל האומות - ריחם עלינו וגילה לנו לטובתנו את משמעותו של היום, כדי שנתכונן ונבוא ליום הדין מוכנים.

משפט!

מהלך לו אדם ברחובות מוסקווה הסובייטית, ולפתע... נעצרת מכונית לידו, לכאורה מכונית אזרחית. מתוכה מגיח איש חסון המציג את עצמו כסוכן חשאי של המשטרה. בלי אומר ודברים הוא דוחף את קורבנו אל תוך המכונית. משיצאו לדרך הפטיר הסוכן במילים קצרות: "הנך צפוי לעמוד לדין בקרוב!", והחל לדהור לעבר תחנת המשטרה.

לשמע הדברים נחרד האיש עד מאוד, והחל לשקוע בהרהורים נוגים ביותר. הוא הבין היטב את משמעות העמידה לדין, במדינה אשר אין בה צדק ומשפט. אדם יכול להיות חף מפשע, ובכל זאת הוא עלול להענש בעונשים חמורים ביותר. בעיני דמיונו חזה האיש את הדברים הגרועים ביותר. יתכן, הרהר, שאני צפוי למאסר ממושך, ואולי גם עם עבודות כפיה. שמא יגלו אותי לסיביר, ואולי יגזרו עלי אשפוז בבית חולים לחולי רוח. גם עונשים חמורים יותר לא נעדרו ממחשבתו. יהיו הדברים אשר יהיו, מצבו חמור מאוד - כך סיכם לעצמו, ויגון אפפו.

לפתע נעצרה המכונית באחת הסמטאות. הנהג התרומם ממושבו ותפס את מקומו ליד האיש. הוא פנה אל מיודענו ההמום ואמר: יודע אני שהנך יהודי, גם אנוכי יהודי כמוך. אתה סברת לתומך שהנני מובילך אל בית המשפט של שלטון הרשע בארצנו, אך טעות היא בידך. כאשר אמרתי לך כי עתיד אתה לעמוד לדין, כוונתי היתה לדין ראש השנה הממשמש ובא. רק רצייתי לעורר אותך לקראת המשפט לפני בורא עולם!

אכן כן. עומדים אנו בפני משפט גדול ונורא. "ועל המדינות בו יאמר: איזו לחרב, איזו לשלום. איזו לרעב, איזו לשובע. ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות, מי לא נפקד כהיום הזה". ועלינו לתת את הדעת על כך כראוי.

51 זה לא 52!

רב אחד נכנס אצל תלמידיו, אמר להם: "51 זה לא 52! 51 זה לא 52!" וכך חזר כמה פעמים בהתלהבות גדלה והולכת. שאלו התלמידים בפליאה: ילמדנו רבנו למה כוונתו? אמר להם: כאשר נמלט לוט מן העיר סדום המתהפכת ונחרבת, מיהר לברוח לעיר "מצער", ואמר למלאכים שהצילו אותו: "הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת קָרְבָּה לָנוּס שָׁמָּה, וְהִיא מִצְעָר..." (בראשית י"ט כ). העיר מצער היתה אף היא מלאה חטאים, כמו העיר סדום, אלא שהיא לא נחרבה כמו סדום. מדוע? משום שהעיר סדום היתה עיר ותיקה יותר מן העיר מצער, ולכן סאת [מכסת] העוונות שלה כבר התמלאה, אך מצער שהיתה עיר צעירה יותר, למרות חטאיה הרבים - עדיין לא התמלאה סאתה, ולכן לא נחרבה. ובכמה שנים היתה סדום ותיקה יותר ממצער? - בשנה אחת בלבד! בעת הפיכת סדום - היתה העיר סדום בת 52 שנה, ואילו מצער בת 51 שנה. ועל הפרש זה של שנה אחת של חטא - זו נהפכה וזו לא נהפכה! (שבת י"ב).

אדה... 51 זה לא 52! אדם יכול לחשוב לעצמו: הנה לפני עשר שנים נחתמתי לחיים למרות שלא השתנית, לפני חמש שנים גם נחתמתי לחיים, וכן לפני שנתיים, ולפני שנה... גם השנה אין אני צריך לפשפש במעשי כדי להיחתם לחיים, אמשיך במעשי כרגיל. לא ולא! שהרי 51 זה לא 52!

מורא שמים כמורא בשר ודם

אומרת הגמרא במסכת ברכות (דף כח עמוד ב): אמרו תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי לפני פטירתו, רבנו, ברכנו! אמר להם: יהי רצון שיהיה מורא שמים עליכם, כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו: זה הכל? אמר להם: והלואי שתהיו כן, תדעו שבשעה שאדם עובר עברה אומר שלא יראני אדם, ואינו שם אל לבו שהקב"ה בכבודו ובעצמו רואה אותו.

הלואי שנתכונן ליום הדין כמו שאנו מתכוננים למשפט של בשר ודם. הנה אם היה לאדם משפט פה בעולם הזה, ודאי היה לוקח עורך דין טוב שימליץ עליו כדי שיצא זכאי. על אחת כמה וכמה בראש השנה שכל באי עולם נידונים בו לחיים או חס ושלום למוות, לשלום או למלחמה, לפרנסה או לעוני, הלוא בודאי צריכים אנו סניגורים רבים. ומי הם הסניגורים שלנו? - התורה, המצוות והמעשים טובים שאנו מסגלים לעצמנו, רק הם יכולים לסייע לנו ביום הדין הנורא.

עורך דין בעולם השקר

מספרים על עורך דין פיקח מאוד, שהיה בקי בכל החוקים והסעיפים של ענייני המשפט. פעם אחת בא אצלו רוצח, שנשפט למאסר עולם, וביקשו שיערער עבורו בבית המשפט העליון. אמר לו העו"ד, האם לא רצחת? השיבו הרוצח, תעיין בכל המסמכים הנמצאים בתיק, ותראה מה הנך יכול לעשות. עיין העו"ד בתיקו של הרוצח, ראה את ההאשמות והעדויות, והסכים לקחת על עצמו את התיק, כמובן תמורת סכום כסף עתק. לאחר זמן כשהגיע עת המשפט, דיבר העו"ד לטובתו של הרוצח, וטען שמצא סתירה בין העדויות, ועוד ערעורים על תהליך המשפט הקודם. השופטים ישבו כשלוש שעות בדומיה והקשיבו לדבריו. כשנוכחו לראות שהדין מתארך, פנו לעו"ד ושאלוהו, האם יש לו עוד מה לטעון, והוא השיב שעדיין לא דיבר חצי מדבריו. החליטו השופטים להכריז על הפסקה, ויצאו לשותות משהו, ובאולם בית המשפט נותרו העו"ד והרוצח לבדם. ניצל העו"ד הזדמנות זו ושאל את הרוצח, האם דברתי טוב לפני השופטים? אמר לו הרוצח, כל כך דברת טוב, עד שאפילו שכנעת אותי שלא רצחת...

כן, כן. זה יכול לקרות רק כאן בעולם הזה - עולם השקר. אך בעולם הבא אין אפשרות לשקר! אמר הקב"ה: "אם יסתר איש במסתרים, ואני לא אראנו נאום ה?!" וכן אמרו חז"ל: דע מה למעלה ממך: עין רואה, ואוזן שמעת, וכל מעשיך בספר נכתבים! אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך.

כל העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד

זהו זה, אחים יקרים! אל לנו להתפתות לכל מיני טענות שווא שמטעים את האדם ללכת שולל אחר היצר הרע. כולנו יחד ניקח את עצמנו לידיים להתחזק בתורה וביראת שמים. ואשר על כן נתאמץ להביא ככל היותר סניגורים ליום הדין, שהם התורה, המצוות והמעשים הטובים. וכמו שאמר רבי אליעזר בן יעקב במסכת אבות (פרק ד משנה יא), "כל העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט [סניגור] אחד. וכל העובר עבירה אחת, קונה לו קטגור אחד". וכדברי הגמרא (מסכת בבא בתרא דף י עמוד א) כל צדקה וחסד שישראל עושים בעולם הזה, פרקליטים גדולים עושים בין ישראל לאביהם שבשמים. לכך המצוות הרבות שנעשה, הן ורק הן תהיינה למגן ולעזר לנו ליום הדין.

הזמנה למשפט

נוסח ההזמנה שלפנינו, המופנה בזאת לכל אחד ואחד מאתנו, יסייע לנו בודאי לחוש ולהרגיש לקראת מה אנו הולכים (מובא בספר לקח טוב):

א' לחודש אלול

אל כל איש ישראל,

הנך נקרא בזה להתייצב למשפט, אשר יערך בימים א' וב' בתשרי בשנה החדשה הבאה עלינו לטובה.

אתה מואשם באי שמירת חלק ניכר מסעיפי ארבעת חלקי השולחן ערוך, לדוגמא הננו מביאים כאן כמה מהתביעות העיקריות:

א. ביטול תורה.

ב. חטאי הלשון, כלשון הרע, ליצנות, שקר ועוד.

ג. עניינים שבין אדם לחברו, כהלבנת פנים, פגיעה בחבר ועוד.

ד. זלזול בממונם של אחרים.

צפוי עיון מחודש בחלק שלך בעולם הבא, בין שאר העונשים האפשריים:

א. עונש מיתה ח"ו.

ב. מחלות ויסורים.

ג. עוני, צער וגלות.

עליך להופיע לפני השופט באופן אישי, ללא כל יועצים ומלווים.

יצויין, כי חומר התביעה הוכן בדקדוק רב, לאחר מעקב ממושך אחרי מעשיך ביום ובלילה. ומכיון שאין לפקפק באמיתות העובדות, אין כלל מקום לויכוחים או להתנצחויות, אי לכך הנך נתבע על ידי מידת הדין להודות באשמה, כדי שלא להגדיל את חומרת האשמה.

לבקשת הסנגוריה [מידת הרחמים] ניתנה לך ארכה של שלושים יום, כדי לאפשר לך לעיין בגליון האישום ולהכין כתב הגנה. פסק הדין יינתן בו ביום, ובמידת הצורך תינתן לך ארכה נוספת של עשרה ימים.

הערה: מתוך התחשבות במעמדך המיוחד כנתין בתחום שיפוטו של שופט כל הארץ, מעונקת לך אפשרות יוצאת מהכלל להביא לכך שינהגו עמך לפני משורת הדין. אם תענה על הדרישות תוכל להמתיק את דינך או לבטלו כליל, ואף להפנותו לטובתך! עליך לפנות בהקדם ללמוד הלכות תשובה ברמב"ם או לרבנו יונה גירונדי בספרו שערי תשובה לשם קבלת פרטים והנחיות.

בברכה ובהצלחה

על החתום - בית דין של מעלה

לשמחה - מה זו עושה?!

אכן יום דין, יום משפט - זהו ראש השנה. כיצד היינו אמורים להראות ביום שכזה? ממעטים באכילה, בוכים, ממש כמי שדינו עומד להיחרץ לחיים או למוות.

והנה - להיפך. יום ראש השנה הוא יום חג. לובשים בגדי חג, מכסים את השולחן במפה לבנה, אוכלים מאכלים משובחים. והתמיהה רבה: לשמחה - מה זו עושה, ביום כה גורלי?

המגיד מדובנא זצ"ל מסביר זאת במשל.

מלך אחד קרא לשניים מן השרים שלו ואמר להם: "זה חודשים רבים שאני עוקב אחר כל השרים ומחפש מתוכם שניים אשר יתאימו לתפקיד מיוחד, הדורש אחריות ונאמנות: ברשותי מצויה חותמת הזהב המלכותית, אשר בה אני חותם על כל מסמך מלכותי, ואשר בלעדיה אין כל תוקף לשום מסמך. לאחרונה התרבו טרדותי, ואני מחפש שני שרים נאמנים אשר בידיהם אוכל להפקיד את החותמת היקרה, ולהטיל עליהם את התפקיד האחראי. מבין כל השרים, נוכחתי לראות כי אתם המתאימים לכך ביותר. אייחד לכם לשכה מכובדת בארמון, ותקבלו משכורת גבוהה. אולם זכרו תמיד את גודל האחריות המוטלת עליכם!"

בשמחה רבה קבלו השרים את התפקיד החדש. הם ישבו בלשכתם וקבלו לידיהם את המסמכים המלכתיים, החתימו אותם בחותמת המלך, והקפידו תמיד בתום ההחתמה להחזיר את החותמת אל הכספת המיוחדת שהותקנה עבורה.

עבר יום, עברו יומיים, שלוש וארבעה, והשרים החלו להשתעמם. באחד הימים ישבו שניהם בלשכתם משועממים, ודברו על דא ועל הא. "אתה יודע", פנה האחד אל חברו, "היום לפני בואי לכאן קניתי כמה בקבוקי יין משובח במיוחד, טעמו - טעם גן עדן ממש. הנה הבקבוקים כאן אצלי". ביקש החבר לטעום מעט מן היין, אולם חוק היה במדינתם, כי אין לשותות יין בארמון המלוכה. "אלגום כוסית אחת מן היין", בקש החבר, "רק כדי לטעום את טעמו המיוחד". הסכים השר ומוז לחברו כוסית אחת. ריח היין אשר הכה באפו שכנע גם אותו לטעום כוסית - אחת בלבד. שתו השרים כוסית אחת, ולאחריה עוד כוסית, ועוד כוסית... סיימו בקבוק, ופתחו בקבוק נוסף, ועוד בקבוק, ועוד בקבוק... עד אשר השתכרו כליל. "אולי יש לך משהו לאכול?" צעק האחד אל חברו מתוך שכרותו. "אכן כן", אישר החבר. "קניתי אגוזים משובחים, הבה ונאכל יחד". הוציא השר את שקית האגוזים שקנה ופתח אותה. אולם כאן ניצבו השיכורים בפני בעיה: במה יפצחו את האגוזים? הביטו כה וכה, ולא מצאו חפץ מתאים לפיצוח האגוזים. והנה עלה רעיון 'מבריק' בראשם: 'חותמת הזהב של המלך - היא החפץ המתאים ביותר!'. הוציאו מיד את החותמת מן הכספת, התיישבו על הרצפה, והתחילו לפצח את האגוזים.

והנה - לרוע מזלם, בדיוק באותו רגע עבר המלך ליד לשכתם. הקולות המשוניים שעלו מן הלשכה הביאוהו להכנס פנימה. המראה שנגלה לעיניו הכה אותו בתדהמה מוחלטת. השרים יושבים על הרצפה, בקבוקי יין ריקים מתגלגלים סביבם, והם מפצחים אגוזים בחותם המלך! איזה בזיון, איזה חילול נורא של חותם המלך! בכעס אין קץ הוא פנה אל השרים ואמר: "היום בערב תתייצבו לפני למשפט! חילול חותם המלך - זוהי עבירה חמורה ביותר, שעונשה גזר דין מוות!"

הבהלה הפתאומית הפיגה את שכרותם של השרים. בבת אחת קלטו את אשר עשו, ואת מצבם הנורא. עוד לפני שהספיקו לומר מילה, נכנסו שוטרי המלך אל הלשכה,

ואסרו את ידיהם באזיקים. הם הובילו את כל אחד מהם לביתו תחת משמר כבד, על מנת להתכונן למשפט שיערך בערב.

הגיע השר האחד לביתו שבור ורצון. הוא סיפר לבני ביתו בדמעות כי היום בערב ייערך לו משפט והוא צפוי לעונש מוות. הוא החל להיפרד מבני משפחתו, כתב צוואה, וכך העביר את השעות שנתרו לו עד המשפט בצער וביגון. בהגיע המועד, הובילוהו השוטרים לעבר בית המשפט.

בדרך פוגש הוא את חברו השר, שגם הוא כמוהו מובל על ידי שוטרים אל בית המשפט. הוא מביט על פני החבר, והנה להפתעתו הוא רואה שחברו שמח ורגוע! בהשתוממות עצומה הוא פונה אליו ושואל: מדוע אתה כה רגוע? האם אינך יודע שאנו עומדים עכשיו למשפט - שתוצאותיו גור דין מוות?! חייך הלה אל חברו והשיב לו: "אספר לך, ידידי. לאחר שקרה מה שקרה, והוזמנו אל המשפט, לא נפלתי ברוחי! חשבתי לעצמי: כיצד אוכל לשכך את כעסו של המלך, ולהמתיק את גור הדין? ביקשתי שיקראו לביתי את ידידו - המשנה למלך. בהגיעו אל ביתי, שפכתי לפניו את ליבי, וביקשתי בדמעות שילך למלך וינסה ללמד עלינו זכות".

"הלך המשנה אל המלך", המשיך השר לספר, "והמלך הנסער סיפר לו את כל אשר קרה. אמר לו המשנה: 'אדוני המלך, אין ספק שהשרים הללו עשו מעשה אשר לא ייעשה, אולם הלוא שיכורים היו, בעת שחיללו את חותם המלך, ולא עשו את המעשה מתוך הכרה וכוונה רעה חלילה, הרי יודע אתה כי הם נאמנים לך ביותר, ומדוע תכעס עליהם כל כך?!' השיב לו המלך: 'אולם כיצד הגיעו לידי שכרות?! הלוא החוק אוסר להשתכר בארמון המלוכה!' 'אכן כן', אמר השר, 'ודאי שעשו מעשה מגונה בכך שהשתכרו. אולם על ההשתכרות אין גור דין מוות. תן להם לכל היותר כמה חודשי מאסר'. כך דיבר המשנה אל המלך שוב ושוב, וניסה לרצותו ולפייסו. לבסוף נרגע המלך מכעסו ואמר: יתכן שיש צדק בדברך. היום בעת המשפט אבחן את השרים ואראה, אם אכן הם יביעו חרטה כנה על חטאם, ויוכיחו לי שהם נאמנים לי ומקבלים עליהם את מלכותי בלב שלם, הריני סולח להם על חטאם ומחזירם לתפקידם!"

"מיד הגיע אלי המשנה", סיפר השר. "ואמר לי את דברי המלך. ומאותו רגע נעשיתי רגוע ושלו. הן גור הדין שיפסק היום - תלוי בי בלבד! על ידי חרטה אמיתית, יכול אני לשנות את גור הדין לטובה. למעשה - אני הוא השופט של עצמי!"

זהו המשל, והנמשל מובן. המשפט שנערך לנו ביום ראש השנה, איננו משפט שרירותי, שבו השופט גוזר את גור דינו של הנאשם - כראות עיניו. אנו עומדים למשפט בפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא, האוהב אותנו אהבה עזה, ואם הוא יראה שאנו מתחרטים על מעשינו הרעים, ומקבלים עלינו עול מלכות שמים, הרי הוא גוזר עלינו גזירות טובות. ואם כן **אנו השופטים של עצמנו!** במעשינו אנו קובעים לעצמנו את הדין, ומתוך כך יכולים אנו להגיע לראש השנה שמחים ורגועים.

היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו?

יום ראש השנה מכונה בתורה "יום תרועה" על שם מצות היום - מצות תקיעת שופר. טעמים רבים ניתנו לתקיעת שופר ביום זה, אחד מהטעמים יובן על פי משל.

כפרי משבט נידח בדרום אפריקה החליט ללכת לבקר בקהיר, לחזות בנפלאותיה של המודרניזציה. שובי בקסמה של העיר הלך ממקום למקום, ועיניו לא שבעות מן הפלאות והחידושים הרבים. מתוך מסירות לשבט הוא לא שוכח לקנות מספר פריטים, שיוכלו להביא רווחה משמעותית לאנשי הכפר, כמו למשל: פנס, מראה, עט ועוד. והנה לפתע רואה הוא מרחוק להבות גדולות. הוא הבין שפרצה שריפה, וסקרנות מלאה אותו לדעת היאך מכבים שריפה בעיר המתקדמת. הוא החליט להתקרב למקום האירוע כדי לעמוד מקרוב על אופן הכיבוי. בדרכו הוא שומע לפתע קולות עולים ויורדים של צופרים, הנשמעים מכיוון הדליקה. סקרנותו גברה והוא החיש פעמיו לעבר המקום. כעבור מספר דקות הוא מגיע, ולתדהמתו הוא רואה כי השריפה כבתה לחלוטין. 'מדעים' הרהר לעצמו, כנראה בעיר זו מכבים שריפות באמצעות צופרים. זהו חידוש נפלא, וכדאי להתעניין ברכישת מוצר יעיל שכזה, שכן בכפר שלנו פורצות שריפות רבות בעקבות החום הלוהט, ומכשיר זה יביא למהפך של ממש. הוא פונה לאחד האנשים שנקרה בדרכו ושואל, האם ניתן לרכוש צופר מסוג זה שנשמע כאן לפני דקות מספר? בודאי, השיבו הלה, תוכל להשיגו בכל אחת מחנויות החשמל הפזורות בעיר. הוא לא חשב רגע נוסף, מיד נכנס לחנות החשמל והוסיף את הצופר המהפכני לאוסף הפריטים החדשניים שיביאו מהפכה של ממש לשבט האפריקאי שלו. בגמר הטיוח חוזר הכפרי אל מגוריו, ומיד הוא מכנס את כל בני השבט ומתאר לפנייהם בהתרגשות את חוויותיו מן העיר, הוא מציג בפניהם את הפריטים שהביא, כשהם לא חדלים מלהתפעל מכל פרט. הם התפעלו מאוד מן פנס אשר מאיר את החשכה בלחיצת כפתור. אף המראה התקבלה בהתלהבות ונתלתה במקום מרכזי, העט ניתן במתנה למזכיר הכפר. אך גולת הכותרת היתה הצופר. אנשי השבט לא האמינו למשמע אוזניהם, האם אתה בטוח שהצופר יוכל לכבות את הדליקה? הם שאלו בחוסר אמון. בודאי, השיב מיודעינו בבטחון מלא, הלא במו עיני ראיתי זאת. הצופר הופקד אצל ראש השבט, וכעבור מספר ימים הגיע עת המבחן. אש פרצה באחד מבתי הכפר אלא שהפעם לא מיהרו כולם להביא שמיכות ודליי מים, אלא התאספו מסביב לבית הבוער לראות כיצד יתרחש הפלא. ראש השבט הפעיל מיד את הצופר, וכולם עומדים ומצפים. כאשר ראו שהלהבות ממשיכות להתפשט, החליטו שיש להגביר את עוצמת הצופר. אלא שלמרבה הפלא אף זה ללא הועיל. דקות ההמתנה הבאות היו גורליות, לשונות האש הגדולות אחזו בכל כותלי הבית ושרפוהו לחלוטין. דוממים ועצובים הביטו אנשי הכפר בבית השרוף, עכשיו הבינו בדרך הקשה, כי אין הצופר מכבה שריפות, ביכולתו כנראה רק לעורר ולזרז את כולם לכבות את השריפה.

אחים יקרים, ראש השנה - יום הדין!

"ועל המדינות בו יאמר, איזו לחרב איזו לשלום, איזו לרעב איזו לשובע, ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות, מי לא נפקד כהיום הזה...". חיל ורעדה אוחזים אותנו. והנה נשמע קול השופר. חסרי הדעת תולים בו את בטחונם: הוא ישבור את הדין, הוא יכפר בעדינו. אך חכמינו מלמדים אותנו כי אין די בשופר לבדו, **השופר בא להזכיר לנו משהו!**

אומר רבנו הרמב"ם: אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב היא, רמז יש בה, כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועיל ולא יציל. הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.

השופר זועק: קומו! תתעוררו! כי באמת אחת הבעיות הקשות ביותר של האדם היא שקיעה במרוץ החיים השוטף, המונע התבוננות. ועל זה בא קול השופר ומזכיר לנו: שפרו מעשיכם! תתעוררו לפשפש במעשיכם ולשוב אל ה'.

עשרת ימי תשובה

המחתרת

במדינה אחת נתפסו כמה מאהובי המלך בעבירה על החוק. הם הובלו על ידי המשטרה לבית הסוהר, והיו צפויים למשפט. כאשר הגיעה ידיעה זו לאוזני המלך, הצטער צער רב. אהובים הם לו, ואין הוא חפץ שייענשו. מה עשה? ערך סיור בבית הסוהר שבו הם יושבים, ובהגיעו ליד תאם, זרק לעברם פתק. בפתק זה כתב המלך לאהוביו, שהוא חפץ מאוד שיצאו לחופשי, וישוחררו ממשפט ומעונש, ולכן הוא מבקש מהם שיחתרו חתירה באדמת התא אל מחוץ לבית הסוהר, ויברחו. כאשר קראו אהובי המלך את הפתק, אורו עיניהם. מיד שקדו הם על מלאכתם, עד שלעת ערב היתה החתירה חתורה. בשעת לילה מאוחרת ברחו הם בחשאי מבית הסוהר. רק אחד מהם נשאר במקומו ולא נמלט, עייף היה והעדיף להמשיך לישון.

בבוקר השכם הלך המלך שוב אל בית הסוהר, ופנה אל התא שבו ישבו אהוביו, לראות האם הצליחו להימלט. כאשר ראה את החתירה, שמח מאוד. אולם מה מאוד נדהם כאשר לפתע הבחין באחד מהם שלא נמלט. כעס עליו המלך ואמר: "הלוא המחתרת חתורה לפניך - והיאך לא ברכת? אות היא, כי אין לך מורא ממשפט המלך, וענוש תיענש!"

שובו בנים שובבים

זהו משל נפלא ביחס לימים אלו - עשרת ימי תשובה:

אומרים חז"ל, כי ביום ראש השנה נפתחים בשמים שלושה ספרים: צדיקים, בינוניים ורשעים. צדיקים - נחתמים לאלתר [מיד] לחיים, רשעים - למיתה, ואילו הבינוניים - תלויים ועומדים עד יום הכיפורים. אם עשו תשובה - נחתמים לחיים, לא עשו תשובה - נחתמים חס ושלום למיתה.

וכיצד מודדים בשמים מי צדיק, מי רשע ומי בינוני? אומר הרמב"ם: "מי שזכויותיו יתרות על עוונותיו - צדיק, ומי שעוונותיו יתרות על זכויותיו - רשע. מחצה למחצה - בינוני. ולא יזו קטגוריה אנו משתייכים? - כל אדם צריך לראות את עצמו כבינוני, אפילו צדיק גדול כמו רבא שזכה לגילוי אליהו הנביא ז"ל, הכריז על עצמו כבינוני, וכל שכן אנחנו. נמצא שבעשרת ימי תשובה כולנו במצב של "תלויים ועומדים", ומוטלת עלינו חובת התשובה.

אך יש לשאול, מדוע לא די לומר שנוסיף עוד זכויות בימים אלו, כדי שהמאזנים יטו את הכף לזכות? מדוע אומר הרמב"ם דוקא **עשו תשובה** - יחתמו לחיים?"

אלא דומה הדבר למשל שהזכרנו. **בימים אלו המחתרת חתורה לפנינו!** הקב"ה אומר לנו: "שובו בנים שובבים, ארפא משובתיכם", כפי שכותב הרמב"ם: אף על פי

שהתשובה והצעה אל ה' יפה היא בכל זמן, מכל מקום בעשרת הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים יפה היא ביותר, ומיד היא מתקבלת, שנאמר "דרשו ה' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב".

בימים אלו לא די לעשות עוד מעשים טובים כדי להחתם בספר הצדיקים, אלא עלינו לנצל את המחתרת הנפלאה החתורה לפנינו ולבקש מחילה על העבר ולשוב בתשובה, ואדם שלא מנצל את האפשרות הזאת, התביעה ממנו היא כה גדולה, עד שכל מעשה טוב שיעשה לא יחפה עליה, כי הרי מראה הוא שאינו מפחד ממשפט המלך.

לשנות כיוון

אל הרכבת הנוסעת מתל אביב לבאר שבע עלה כרטיסן, כדי לערוך ביקורת כרטיסים. כאשר הציג אחד מן הנוסעים את כרטיסו, שאל הכרטיסן בהשתוממות: "אדוני, לאן מועדות פניך?" "לחיפה", השיב האיש. "אם כן יש לך טעות", אמר הכרטיסן, "טעית בכיוון, עליך לנסוע בכיוון הנגדי!" "מה הבעיה?" חייך האיש והניע ידו בתנועת ביטול, "אשנה את הכיוון. אעבור מיד אל המושב הנגדי..."

בנוסענו ברכבת חיינו, לא אחת מגיעים אנו להחלטה: "די, עלינו לשנות כיוון". אולם מהו אותו שינוי כיוון? מהי חזרה בתשובה אמיתית? אומרים בעלי המוסר: כיצד מודדים מיהו האדם הקרוב אל המלך? בודקים את כיוון הליכתו. אם פניו מועדות ללכת אל המלך - הרי הוא נקרא קרוב אל המלך, גם אם פיזית הוא עדיין רחוק. אך אם פניו להתרחק מן המלך - הרי הוא נקרא רחוק מן המלך, גם אם הוא נמצא קרוב מאוד אל המלך, ואפילו בתוך הארמון. כיוון ההליכה הוא הקובע! כן הדבר בחיינו עלי אדמות. מיהו האדם אשר קרוב לקב"ה? זה ששאיפותיו להתקרב לקב"ה, להתחזק עוד ועוד בקיום התורה והמצוות. יתכן שפיזית הוא עדיין רחוק, עדיין שקוע בחטאים, עדיין אינו מקיים את כל המצוות - אך יש לו רצון כנה להתקרב ולהתחזק, והוא גם יצליח. לעומתו אדם שאינו הולך בכיוון הזה, אינו מנסה להתקרב אל הקב"ה, אינו מנסה להתחזק ולשפר את עצמו, הרי הוא רחוק מן המלך. יתכן שפיזית הוא נראה קרוב, הוא מתפלל שלוש תפילות ביום, מברך, מניח תפילין, שומר כשרות ושבת, אך למעשה ליבו רחוק מן המלך ה', כל שאיפותיו ורצונותיו מתמקדים בקידומו הגשמי. רחוק הוא מן המלך.

רוצים אנו להתקרב אל המלך, אך זאת לא נוכל לעשות על ידי דילוג בקפיצה, זה בלתי אפשרי, והקב"ה אינו בא בטרוניה עם בריותיו לעשות דברים שהם אינם מסוגלים לעשות. התקרבות אל המלך פירושה שינוי כיוון ההליכה, החלטה כנה ואמיתית ללכת בדרך הנכונה, להשתפר, לעלות ולהתעלות אט אט.

התשובה - בהישג יד!

"לחזור בתשובה" - זה נשמע לפעמים מופשט מידי, רחוק מידי. כיצד חוזרים בתשובה - למעשה?

אומרת התורה לגבי מצות התשובה (דברים ל יא-יד ועיי' ספורנו, כלי יקר ועוד): "כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֶנְכִּי מִצְוֶךָ הַיּוֹם, לֹא נִפְלְאֶת הִיא מִמֶּךָ, וְלֹא רִחֲקָה הִיא. לֹא בְשִׁמְיִם הִיא... וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא... כִּי קְרֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ!"

התשובה נעשית בשלושה מישורים: במחשבה, בדיבור ובמעשה.

במחשבה - על האדם למצוא לעצמו זמן שקט, לשבת עם עצמו ולערוך "חשבון נפש": מה הקב"ה רוצה ממני עכשיו? מה אני יכול לתקן? כיצד יכול אני להתקדם? כמובן שאין די בהגדרות כלליות כמו: מעכשיו אשתדל לתקן את מעשי ולהיות צדיק. לא אדבר לשון הרע, לא אבטל רגע אחד מלימוד תורה, לא אצער אף אחד וכו' וכו'. החלטות שכאלה אינן כנות ואמיתיות, וכמובן שלא תצמח מהן שום תועלת ושום קידום. על האדם להתבונן היטב בעצמו ולבנות לעצמו "תכנית עבודה" רוחנית לפי יכולותיו ומצבו. לקחת נקודות מסוימות לשיפור, עם שאיפה להתקדם הלאה. כותב האור לציון: "יש באדם כח מחשבה, שיכול לחשוב על כל פרט ופרט, ואם לא ניצל את כח המחשבה לטובה הרי חלילה נחשב כבהמה שעושה את מעשיה ללא מחשבה. ולעומת זאת, כשאנו מתרגלים במחשבה, אז כוחות המחשבה מתפתחים אצלנו בצורה לא רגילה. וכך אומרים הראשונים, שהשכל הוא כמו סכין: כל זמן שמזניחים אותו הוא מחליד ומתעפש, והאדם צריך לחדדו במחשבות ישרות. וכבר הפליגו בספרים הקדושים על הצורך והתועלת שיש מעריכת חשבון הנפש שהאדם עושה לעצמו.

בדיבור - על האדם להתוודות בפיו על מעשיו. הוידוי הוא מצוה מן התורה, וחלק הכרחי מן התשובה. כאשר הדברים נאמרים בפה, יש להם השפעה רבה יותר על נפשו של האדם, ועל יכולתו להתגבר על יצרו בעתיד. אין די בוידוי הכללי שאומרים בתפילה. אלא בנוסף לכך על כל אדם להתוודות על חטאיו הפרטיים. ואומר הזוהר הקדוש: "אדם צריך שלא ישם עצמו רשע... וכשהתוודה על חטאיו אז הוא חסיד, כי בא לקבל תשובה, ומוציא עצמו מצד הרע. ואל תאמר שהקב"ה אינו מקבל אותו עד שיפרט את כל חטאיו מיום שבא לעולם, כי באמת אינו צריך לפרש, כי אם רק החטאים שזוכר, וכל החטאים האחרים נמשכים אחריהם."

במעשה - זוהי ההתמודדות המעשית עם ההחלטות והקבלות. כמובן שיתכנו נפילות ומעידות, אך "שבע יפול צדיק - וקם". הנפילה היא חלק מן הנסיון, ועלינו לאזור כוח ולהמשיך להתקדם הלאה. פתחו לי פתח כחורו של מחט, ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם!

ארובות השמים נפתחים

הרש"ש הקדוש תיקן סידור תפילה עם כוונות מיוחדות על פי הקבלה. לעשרת ימי תשובה תיקן הרש"ש כוונות מיוחדות, שונות לגמרי מן הכוונות הרגילות של כל ימות השנה. זאת מכיון שבימים אלו יש איתנו הנהגה אחרת לגמרי: כל יום ויום השפע היורד עלינו, כלשונו, הוא "כמים הנובעים טיפין טיפין", אך באותם ימים נפתחים "ארובות השמים" - שפע אין קץ!

ובאמת מה מוטל עלינו לעשות כדי לקבל שפע כה רב? עלינו להכין את הכלים שבהם נקבל את השפע. שהרי אם אין כלים מתאימים - כל השפע יאבד, כי אין אפשרות לקבלו. כל התחזקות, כל תיקון המעשים, כל התקרבות נוספת לתורה ולאבינו שבשמים - הרי הם הוספת כלי, שלתוכו נוכל לקבל שפע טובה וברכה.

יום הכיפורים

בן המלך השוב

מעשה במלך, שהיה לו בן יחיד אהוב ויקר. מינה לו המלך אפוטרופוס, אדם משכיל וחכם, שיהיה איתו תמיד, ילווה אותו בכל מקום, ילמדו הליכות חיים ויספק לו את כל צרכיו. אך בן המלך נטה להשתובב, הוא לא הטה אוזן לדבריו, לא אבה ללכת בדרכיו, ובחר בדרך רעה. הממונה סיפר למלך שבנו סר מן הדרך הטובה, והוא ממאן לשמוע בקולו ולעשות כדבריו. קצף המלך על בנו, ומרוב כעסו סרב לראות את פניו. הצטער בן המלך צער רב, וביקש לבוא אל אביו, להתחנן לפניו ולרצות את פניו. אבל הממונה נהג עימו בקפידה, וחסם את דרכו אל האב. לא זו בלבד, אלא שדאג לספר באוזני המלך את כל מעללי בנו, כדי להגדיל את כעסו והקפדתו. יום אחד הודיע הממונה לבן המלך, כי יאלץ להיעדר מן העיר למשך יממה. ניצל הבן את היעדרותו ורץ אל אביו, נפל לפני רגליו ובכה, התוודה על כל הרעה שעשה מנעוריו ועד עתה. התנצל, שקדחה בו אש נעורים, התחייב לקבל על עצמו לעזוב את דרכו וללכת בדרך טובים, והתחנן לפני אביו בקול מר: "סלח נא, כפר נא לאשמותי!" מיד נכמרו רחמי האב על בנו, ויקרבהו בימינו, הושיבו על ברכיו, והרעיף עליו את אהבתו.

השטן יוצא לפגרה

כל יהודי הוא בן מלך, אהוב וחביב ויקר לאביו שבשמים. והנה הבן היקר במשך השנה מתפתה ללכת שולל אחר שרירות ליבו הרע, לעשות מעשים שהם נגד רצון אביו שבשמים. והשטן הולך ומקטרג עליו, מזכיר את מעשיו הרעים לפני בורא עולם, ומקשה עליו מאוד לעשות תשובה, להתקרב אל אביו.

אולם יום אחד בשנה - השטן יוצא לפגרה... "השטן" בגימטריה 364, ואילו ימות השנה מונים 365 יום. השטן עושה את עבודתו בנאמנות במשך 364 ימים בשנה, אבל יום אחד, ביום הכיפורים - אין לו רשות לקטרג (יומא כ ע"א).

ההשתחררות הזו מעולו המכביד של השטן, שהוא גם היצר הרע, מורגשת בלבבות. אכן רואים אנו כי ביום הכיפורים, כל לב יהודי 'זז' במשהו, כמעט כל היהודים הולכים לבית הכנסת. אף יהודים רחוקים ביותר מחיי תורה ומצוות, מרגישים ביום זה דחף רוחני להתקרב לבוראם, ולו במשהו קטן. ביום זה יש הארה מיוחדת ושפע רוחני מיוחד, כל אדם מרגיש רצון והשתוקקות להתקרב להקב"ה. בלא ספק ננצל יום זה ונדרוש את ה' ויעתר לנו, באין שטן ובאין פגע רע!

"במקום שבעלי תשובה עומדים..."

ריח בגדיו

כאשר נכנס יעקב אבינו ע"ה להביא לאביו יצחק את גדיי העוזים שהכין עבורו, נאמר על יצחק: "וירח את ריח בגדיו ויברכהו". מה בדיוק הריח יצחק אבינו, שגרם לו לברך את יעקב? אומר המדרש: אל תקרא "בגדיו" אלא "בוגדיו" - שצפה יצחק אבינו ברוח הקודש את הבוגדים שיצאו בדורות הלאה מיעקב בנו, כגון 'יוסף משיטא' ו'יקום איש צרורות' שנקרא עליהם להלן, שאף על פי שהיו הם בבחינת בוגדים, בכל זאת סופם טוב וריחם כריח גן עדן, כיון ששבו בתשובה.

יוסף משיטא

כאשר נכנסו הרומאים לארץ ישראל, רצו להכנס לתוך בית המקדש, אבל יראו מקדושתו ופחדו להכנס פנימה. כיון שכך, הכריזו ואמרו, שהאדם שיכנס לתוך בית המקדש - מה שיוציא משם תחילה יהיה בשבילו. אולם למרות הפיתוי הגדול, אף יהודי לא אזור עוז בנפשו להעזיז פניו ולהכנס למקום כה קדוש, פרט ליהודי אחד שהגיע לדרגה שפלה ביותר, והרהיב עוז בנפשו להכנס לבית המקדש, היה זה יוסף משיטא. יוסף משיטא הסכים לעשות מה שאפילו רומאים לא הסכימו, כלומר: להכנס להיכל ה', לתוך בית המקדש! ואכן הוא נכנס, והוציא משם את מגורת הזהב, במטרה לקחת אותה לעצמו, כפי שהבטיחוהו הרומאים. כאשר יצא עם המגורה החוצה, התפעלו הרומאים מן המגורה ואמרו לו: מגורה זו מכובדת היא עד מאוד, ואין ראוי לתת אותה לאדם פשוט כמון להשתמש בה. הכנס פעם נוספת, והפעם מה שתוציא יהיה נתון לך.

אולם הפעם התעוררו ניצוצות של תשובה וחרטה בלבו של יוסף משיטא, ובהחלטה נחושה הכריז שהוא לא נכנס שוב! ניסו הרומאים לשכנעו ולשדלו בלשון רכה, והבטיחו לו שיפטרו אותו ממכס שלוש שנים, אולם הוא לא הסכים לשוב לחטאו. או אז התחילו הרומאים לדבר עמו קשות, התרו בו ואמרו: אם לא תכנס שוב לבית המקדש, נסרוק את בשרך במסרקות של ברזל! יוסף משיטא, אשר קיבל עליו תשובה בלב שלם, לא נבהל מאיומיהם. הוא עמד על שלו ואמר בכאב: "לא די לי שהכעסתי את בוראי פעם אחת, אתם רוצים שאכעיסנו פעם נוספת?!" הרומאים הרשעים קיימו בו את גזר הדין, והחלו לייסרו ביסורים קשים ומרים. מתוך יסוריו צעק יוסף משיטא - לא על היסורים הקשים אלא על חטאיו. שוב ושוב חזר הוא על דבריו הראשונים: "לא די לי שהכעסתי את בוראי פעם אחת, אתם רוצים שאכעיסנו פעם נוספת?!" עד שיצאה נשמתו בטהרה. יצאה בת קול ואמרה: "אשריך, יוסף משיטא, שהנך מזומן לחיי העולם הבא!"

יקום איש צרורות

יקום איש צרורות היה בן אחותו של התנא הקדוש יוסי בן יעזר. והנה פעם שיקום רכב בשבת על הסוס, הזדמן שהוליכו לפניו קורת עץ לתלות את דודו התנא יוסי בן יעזר, אשר נתפס על ידי המלכות ב"עונן" לימוד תורה. אמר יקום איש צרורות לרבי יוסי דודו בלגלוג: ראה את הסוס שהרכיבני עליו אדוני, וראה את ה"סוס" שהרכיבך אדונך עליו! אמר לו רבי יוסי: אם למכעיסיו כך - שהם מקבלים כזה שכר והנאה בעולם הזה למרות עוונותיהם, קל וחומר לעושי רצונו! אמר יקום לרבי יוסי: וכי יש אדם שעשה את רצונו יותר ממך? ענה לו רבי יוסי: אם לעושי רצונו כך - כאלו יסורים - קל וחומר למכעיסיו שיקבלו יסורים יותר מאלו!

נכנסו הדברים ללבו של יקום איש צרורות, והיו מפעפעעים בו כארס של נחש. מיד החליט לקבל עליו תשובה, ולכפרה על חטאיו קיים בעצמו ארבע מיתות בית דין: סקילה, שריפה, הרג וחנק. מה עשה? הביא קורה ונעץ אותה בקרקע, וקשר בה חבלים, והקיף אותה בגדר, ועשה מדורה לפניו, ונעץ החרב באמצע. נתלה בקורה ונפסק החבל ונחנק [חנק]. קידמה אותו החרב [הרג], ונהפכה עליו הגדר [סקילה] ונשרף [שריפה]. באותה שעה היה מנמנם רבי יוסי, וראה את מיטתו של יקום בן אחותו פורחת באויר. אמר: אוי, בשעה קלה הקדים אותי זה לגן עדן!

רואים אנו דבר נפלא, אנשים שהיו בבור תחתיות וטבעו בחטאים קשים ונוראים, זכו ברגע של התעוררות לעשות תשובה ולהגיע למעלה העליונה. לכן כתוב "וירח את ריח

בגדיו - ללמד אותנו שהחטאים אינם חלק ממהותו ואישיותו של היהודי, אלא רק בבחינת בגד ומלבוש שעוטף את האדם, ועם רצון אמיתי יכול אדם להסירם וללבוש תחתם בגדי משי וצחצחות של מצוות והנהגות טובות. וכמו שאמר הפסוק (שיר השירים א ו) אֵל תִּרְאוּנִי שְׂאֵנִי שְׁחַרְחֶרֶת, שְׁשׂוּפְתַי הַשְּׁמֶשׁ. דהיינו אל תסתכל על העוונות שהם השחרחרורת, כיון שאינם חלק מהיהודי עצמו, אלא רק כשיוף השמש שעובר לאחר זמן מה, על ידי תשובה ומעשים טובים.

מנשה המלך

גזע תרשישים

עד כמה גדול כוחה של התשובה, נלמד אף מסיפורו של מנשה המלך: המלך חזקיהו, ממלכי בית דוד, היה מלך צדיק מאוד. הוא החזיר את עם ישראל בתשובה מן העבודה זרה שדבקה בהם, והטה את לב העם ללימוד התורה וקיום מצוותיה. כל כך חזק הוא את לימוד התורה בעם ישראל, עד שבימיו לא נמצא בכל ישראל אפילו ילד קטן שלא היה בקי בהלכות טומאה וטהרה, שהן ההלכות הקשות והמסובכות ביותר, וקל וחומר שהיו הם בקיאים גם בשאר ההלכות כהלכות שבת, ברכות וכו'.

אולם צפה חזקיהו ברוח הקודש שיצאו ממנו בנים רשעים, ולכן לא רצה לשאת אשה. שלח לו ה' את הנביא ישעיה אשר בא ואמר לו (מלכים ב פרק כ פסוק א): "כֹּה אָמַר ה' צו לְבִיתְךָ כִּי מֵת אֶתָּה וְלֹא תִחְיֶה" - כיון שמנעת את עצמך מן המצוה הראשונה שבתורה - מצות 'פרו ורבו', יש עליך תביעה משמים, והתקצרו ימי חיך. אמר לו חזקיהו: כיצד אשא אשה ואוליד בנים שיכעיסו את הקב"ה? אמר ישעיהו: אלו הם חשבונותיו של הקב"ה, ולך אין עסק בהם, אתה היית צריך לעשות את המוטל עליך בלי להכנס לחשבונותיו של הקב"ה. אמר חזקיהו, אם כן אתקן את חטאי ואשא אשה. אמר לו ישעיהו: הגזירה כבר נגזרה. אמר חזקיהו: כך מקובלני מבית אבי אבא - אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל יתיימש מן הרחמים! מיד עמד חזקיהו בתפילה לה' וזעק מקירות לבו: "אֲנִי ה', זָכַר נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֶיךָ בְּאֶמֶת וּבְלִבָּב שְׁלֵם, וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיִּבֶךְ חֲזַקְיָהוּ בְּכִי גָדוֹל:

מיד נגלה ה' אל ישעיהו הנביא ואמר לו: "שׁוּב וְאִמְרָתְךָ אֶל חֲזַקְיָהוּ נָגִיד עָמִי, כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי דָוִד אֲבִיךָ, שְׁמַעְתִּי אֶת תַּפְּלַתְךָ רְאִיתִי אֶת דַּמְעָתְךָ, הִנְנִי רֹפֵא לְךָ... וְהִסְפַּתִּי עַל יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עָשָׂר שָׁנָה".

בקש חזקיהו מישעיהו הנביא שיתן לו את בתו לאשה, כדי שאולי על ידי כך תעמוד לו זכותו של ישעיהו שיצאו ממנו בזכותו בנים צדיקים. ואכן כך היה, נשא חזקיהו את בתו של ישעיהו לאשה, וכינה אותה "חפצי בה", שחפץ דוקא בה מכל הנשים ונשא דוקא אותה לאשה.

עבודה זרה

מצדיקי עולם אלו, נולדו שני בנים האחד מנשה והשני רבשקה. אין ספק שחזקיה ואשתו עשו את כל המאמצים לחנך את בניהם לתורה, אך בכל זאת לא עלתה בידם. והנה יום אחד כאשר היו בגיל שלוש, לקחם חזקיה על כתפיו לבית המדרש, ושמע היאך אחד אומר לשני, תראה כמה הראש של אבא מתאים לקרבן לעבודה זרה, מיד כעס חזקיהו וחבטם על הקרקע, רבשקה מת, ומנשה נשאר חי.

בהיות מנשה בגיל שנים עשרה שנה, נפטר אביו הצדיק חזקיהו, והוא נהיה למלך על ישראל. מלך רשע ביותר היה מנשה, ונמשך אחר עבודה זרה. הוא הקים מזבחות לבעל [שם של עבודה זרה] ועשה אשרה [עץ של עבודה זרה], השתחוה לכל צבא השמים ועבד אותם, ושרף את כל אזכרות שם ה' שבתורה.

ברוב עזות העמיד מנשה צלם בתוך בית המקדש! הוא היה משתחוה לו כשפניו אל הפסל ואחוריו אל היכל ה'. במשך הזמן השחית יותר ויותר ועשה לאותו פסל ארבעה פרצופים, כדי שכביכול תראה השכינה את הפסל מכל צד, ובכך "יצליח" להכעיס יותר את הקב"ה.

מנשה המלך המשיך ללכת מדחי אל דחי, והתחיל לעשות כתועבות החמורים ביותר של הכנענים, דהיינו ששרף את בנו באש כקורבן לעבודה זרה. וכן ניחש ועונן ועשה אוב וידעונים [כל מיני כישופים]. כל זאת עשה לא בשגגה ולא מתוך תאווה, אלא במטרה להכעיס את הקב"ה, ולגרוע לסילוק השכינה מבית המקדש.

שפיכות דמים

מלבד עוון עבודה זרה, מגואלות היו ידיו של מנשה אף בעוון רצח ושפיכות דמים, כמו שנאמר (מלכים ב כא טז): "וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מִנְשָׁה הַרְבֵּה מְאֹד עַד אֲשֶׁר מָלֵא אֶת יְרוּשָׁלַיִם פֶּה לִפֶּה". ומסופר בגמרא, שעשה מנשה פסל ענק וכבד, אשר אלף בני אדם היו צריכים לנושאו. וכל יום היו מתים אלף בני אדם מחמת כובד המשא.

ברשעותו הרבה הרג מנשה אף את סבו הצדיק, אבי אמו, ישעיהו הנביא. ובגמרא מסופר כיצד עשה זאת: אמר רבא, שהיה מנשה דן את ישעיהו, אמר לו: משה רבך אמר (שמות לג כ): "כִּי לֹא יֵרָאֵי הָאָדָם וְחַי", ואילו אתה סתרת את דבריו ואמרת (ישעיה ו א): "וְאֶרְאֶה אֶת ה' יֹשֵׁב עַל כְּסֵא רָם וְנִשְׂא...". ועוד, משה רבך אמר (דברים ד ז): "כִּי מִי גוֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרִבִּים אֵלָיו כֹּה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאנוּ אֵלָיו", ואתה סתרת את דבריו ואמרת (ישעיה נה ו): "דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאָהוּ בְּהִיטּוֹ קְרֹב", דהיינו שלא תמיד ניתן לפנות אל הקב"ה. כמובן שלישעיה הנביא היו תשובות לסתירות אלו (כמובא בגמרא יבמות מט עמוד ב), אולם הוא העדיף לא לענות למנשה, כי ידע שבכל מקרה לא יקבל מנשה את דבריו וירצה להרגו. לכן מה עשה ישעיה כדי להינצל? ברח מנכדו מנשה, וכשרדף אחריו אמר שם קדוש ונבלע בתוך עץ ארז גדול. אולם מנשה הרשע לא העלה בדעתו לוותר על הריגת סבו ישעיה. וברוב רשעותו ואכזריותו כרת את עץ הארז והתחיל לנסר אותו. כשהגיע המסור לפיו - יצאה נשמתו של ישעיה הצדיק.

חוטא ומחטיא

מנשה המלך לא רק חטא לעצמו, אלא אף החטיא את עם ישראל, כמו שנאמר (דברי הימים ב לג ט): "וַיִּתֶּעַ מִנְשָׁה אֶת יְהוּדָה וַיִּשְׁבִּי יְרוּשָׁלַיִם לְעִשׂוֹת רָע מִן הַגּוֹיִם...". בגלל חטאיו המרובים של מנשה נגזרה גזירת חורבן בית המקדש הראשון על עם ישראל, כפי שנאמר (ירמיה טו ד): "וַיִּנְתְּתִים לְעִוָּה לְכָל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ בְּגִלְל מִנְשָׁה בֶן יִחְזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל אֲשֶׁר עָשָׂה בִירוּשָׁלַיִם".

יסורים

אמרו חז"ל, וכי עלה על לב שהמלך חזקיהו שלימד תורה לכל ישראל, דוקא את בנו לא לימד?! אלא כל הלימוד שלימד אותו וכל העמל שעמל בו לא הועילו לו להחזירו למוטב. ומה הועילו לו יסורים.

איך וכיצד התרחשו הדברים? על כך מסופר בספר דברי הימים (ב לג יא): "וַיָּבֹא ה' עֲלֵיהֶם אֶת שְׂרֵי הַצָּבָא אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר, וַיִּלְכְּדוּ אֶת מְנַשֶּׁה בְּחוּחִים וַיֹּאסְרוּהוּ בְּנִחְשֹׁתַיִם וַיִּזְלִיכֻהוּ בְּבִלְהָה".

אמרו חז"ל, דוד של נחושת עשו לו שרי אשור, והיו מדליקים אש תחתיו. נכווה מנשה מחום האש וקפץ, אולם אז נכווה במקומות אחרים בגופו, וכך התחיל גופו להחרך אט אט ביסורים נוראיים. כיון שראה שנמצא הוא בצרה גדולה, התחיל לקרוא לעבודה זרה שלו שתבוא לעזרתו ותציל אותו, אך כמובן שקריאתו היתה לשוא. קרא לעבודת אלילים אחרת, ואף זו לא הושיעה אותו. וכך הזכיר את כל סוגי העבודה זרה שעבד להם אי פעם, אך ללא הועיל. לפתע נזכר בפסוק שהיה אביו הצדיק חזקיהו מקריא לו (דברים ד ל): "בְּצֹר לָךְ וּמִצָּאוֹךְ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעַתָּ בְּקוֹלוֹ, כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא יִרְפֹּךְ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ...". אמר מנשה: הרי אני קורא לקב"ה. אם יענה לי - מוטב, ואם לאו - הרי אין הבדל בינו לבין הקודמים שקראתי להם ח"ו.

חתיירה מיוחדת

בשעה שהתפלל מנשה, היו מלאכי השרת מסתמים את חלונות הרקיע שלא תעלה תפילתו לפני הקב"ה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: אדם שהעמיד צלם בהיכל - אתה מקבלו בתשובה? אמר להם: אם אני מקבלו בתשובה, הרי אני נועל דלת בפני כל בעלי תשובה! מיד חתר לו הקב"ה חתיירה מיוחדת מתחת כסא הכבוד, וקבל את תפילתו ותשובתו!

הפך לו הקב"ה את דוד הנחושת למזל"ט - 'מטוס זעיר ללא טייס' ואף ללא מנוע, והטיס אותו כשהוא נתון בתוך הדוד אל כסאו אשר בירושלים. באותה שעה אמר מנשה: יש דין ויש דיין! ואכן מיד שינה את מעשיו מקצה לקצה, ובמשך שלושים ושלוש שנים עבד את ה', והשתדל להחזיר את העם למוטב. כפי שנאמר: "וַיִּכְהָצֵר לוֹ חֵלָה אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהָיו וַיִּפְנֶעַ מֵאֵד מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו. וַיִּתְּפֹלֵל אֵלָיו וַיַּעֲתֵר לוֹ וַיִּשְׁמַע תַּחֲנֻתוֹ וַיִּשְׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַיִם לְמִלְכוּתוֹ, וַיִּדַּע מְנַשֶּׁה כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים... וַיִּסֵּר אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר וְאֶת הַסֶּמֶל מִבֵּית ה' וְכָל הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בְּהָר בֵּית ה' וּבִירוּשָׁלַיִם, וַיִּשְׁלַךְ חוּצָה לְעִיר. וַיִּבֶן אֶת מִזְבֵּחַ ה' וַיִּזְבַּח עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים וְתוֹדָה, וַיֹּאמֶר לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל".

ראש ישיבה לבעלי תשובה

ואמר רבי ישמעאל בן אלישע, שבשעה שעלה למרום, נגלו לפניו כל סתרי העולמות העליונים, וראה את הצדיקים בגן עדן כשהם יושבים ישיבות ישיבות ועוסקים בתורה, ולכל ישיבה יש 'ראש ישיבה'. ובין הישיבות ראה ישיבה שבה לומדים בעלי תשובה. ומי עמד בראש ישיבה זו? - מנשה המלך! הוא אשר לימד אותנו מה גדול כוחה של התשובה, וכיצד יכול אדם לצאת ולעלות מבור תחתיות לרום המעלה!

נשמה שנתת בי - טהורה!

סיפר בעל תשובה את סיפורו האישי, שכאשר חי בעבר ללא קיום תורה ומצוות, הוא ישב בבית הכלא, ויום אחד הגיע לבית הסוהר איזה שהוא מרצה. כמה אסירים משועממים באו לשמוע אותו. האחד הניח רגל על רגל, השני הניח רגל על כתפו של

חבר, וכך ישבו והטו אוזן... אותו מרצה סיפר משל, ומשל זה עורר אותו מאוד. הוא סיפר על אדם אחד, שהיתה לו מרגלית יקרה מאוד, ששוויה רב. יום אחד נפלה המרגלית וקיבלה שריטה. הצטער מאוד בעל המרגלית, כיון שעקב השריטה ירד ערך המרגלית באופן משמעותי. בצערו הלך אל הצורף, אולי יצליח לשייף אותה ולטשטש את השריטה. והנה פנה אליו הצורף: תאמר לי אדוני, מה שמך? 'דניאל', ענה האיש. אם כן, אמר הצורף, יש לי עבורך עצה נהדרת: על המרגלית כבר יש קו אחד מאחז של שריטה. כעת נסטט יפה כתב לאורך, ותצא לנו האות ד', וזו תהיה חריטה מעוטרת של האות הפותחת את שמך. הרעיון מצא חן בעיניו, וכך עשה והיה מאושר.

כך, אמר להם אותו מרצה, אנו נפלו ויש לנו שריטה של חטאים בנפשנו, אבל דווקא אותה אפשר למשוך - לעשות תשובה, להשתנות, לחרוט חרטה וידידי בלבנו, ואז נהיה אנשים מיוחדים ואהובים יותר, והיהלום יהיה משובח יותר.

ממשיך ומספר בעל התשובה, שהיו לו הרבה תוכניות מה לעשות עם החבר'ה כאשר יצאו מבית הסוהר. הוא הרי עבר שם השתלמויות ברמה גבוהה כיצד להיות גנב מוצלח יותר, בפרט שאין עבודה אחרת... אבל כאשר שמע את הדברים הללו, החליט לעשות תפנית ולעזוב את הכל, וכך הפך להיות בעל תשובה אמיתי.

אוי לנו מיום הדין!

איציק הוא אדם מאמין, אוהב את התורה ואוהב את היהדות, בשבת עושה קידוש, אוכל מצות בפסח, מקפיד על טקסים יהודיים בחגים, מקפיד לאכול סופגניות בחנוכה, אוזני המן בפורים, גם עוגת גבינה בשבועות, בקיצור אדם מסורתי. אבל מה? קשה לו לשמור שבת ממש עם כל הדקדוקים, או להתפלל שלוש תפילות ביום, לשמור כשרות וכו'. כל "הדקדוקים" האלה מכבידים עליו. "העיקר הלב", הוא אומר. כאשר שואלים אותו, ומה תגיד לפני בורא עולם אחרי 120 שנה? איך תצטדק על העבירות שעברת? על המצוות שלא קיימת? איציק אינו מודאג מכך, לא שהוא אינו מאמין בעולם הבא, חס וחלילה. אלא שהוא מרגיש שהוא עם בורא עולם כבר יוכל להסתדר, הוא יטען לבורא עולם שככה הוא גדל, שקשה להשתנות, הוא גם לא רצה להכביד על האשה והילדים ולעורר מחלוקות. ובכלל הוא הרי השתדל להיות אדם טוב, לא עשה רע לאף אחד, היתה לו אמונה חזקה. וזה הרי העיקר, לא? הוא בטוח שבורא עולם "יבין" אותו ויסלח לו, הוא אבא רחמן! וכך ממשיך לו איציק את שגרת חייו ללא דאגות וללא נקיפות מצפון.

איציק אינו היחיד, אנשים רבים מתחמקים מן החובה המוטלת עליהם בעולם הזה במחשבה ש"עם הקב"ה אני כבר אסתדר". פעמים רבות מודחלת בלבנו הרגשת בטחון ושאננות באשר לעמידתנו בפני בית דין של מעלה. ובשל הרגשה זו אנו נוטים להוריד בעצמנו "נטל" קשה. "מסתפקים במועט" בקביעת עיתים לתורה, מתרשלים בעבודת המידות, בשמירת הלשון, בדקדוקי הלכה וכדומה. לא ממצים את מלוא הכוח לעבודת ה' יתברך. האם אכן יתקבלו הסבירנו והצטדקויותינו בשמים?

על כך נוכל ללמוד מפרשיית יוסף ואחיו. בפרשת "וישב" מסופר על מכירת יוסף על ידי אחיו. עיון בפרשיה זו מגלה לנו כי האחים הקדושים כלל לא התחרטו על המכירה. היו להם צידוקים רבים ואפילו נימוקים הלכתיים מובהקים למכירה זו. גם כאשר האחים מגיעים למצרים ויוסף מתנכל להם ומבקשם להביא את בנימין, תגובת השבטים היא:

"ויאמרו איש אל אחיו, אבל אשמים אנחנו על אחינו, אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו...." כלומר, האחים מבינים כי הצרה באה אליהם בעקבות מכירת יוסף, ובכל זאת עדיין אינם מודים בטעותם על עצם המכירה, אלא רק על כך שלא שמעו לתחנוניו של יוסף. זאת אומרת, האחים התהלכו כל הזמן בהרגשה שהם עשו את הטוב והישר בעצם מכירת יוסף. והנה כאשר מתוודע יוסף אל אחיו, תגובת האחים הינה קיצונית ומפתיעה: "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו" - הדיבור נעתק מפיהם, לא יכלו לדבר! מדוע? הרי היו להם הצטדקויות מצוינות למכירתו של יוסף, אז מה קרה פתאום? מדוע הם שותקים? מדוע אינם יכולים להסביר ליוסף את שיקוליהם ההגיוניים ונימוקיהם ההלכתיים? כי אז בבת אחת, הם קלטו את האמת! הנה יוסף ניצב מולם, החלום שסיפר להם פעם על ירח ואחד עשר כוכבים שמשתחוים לו היה אמת לאמיתו. ממילא כל שיקוליהם היו מוטעים מיסודם, בבת אחת התברר להם שהם חיו בטעות נוראה! האמת הכתה בהם בחוזקה, והם התמלאו בושה גדולה כל כך, עד שלא יכלו לענות.

על כך אומר המדרש: "אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה!" אוי! אוי! לנו! מה נאמר לפני אבא שבשמים? כאשר האמת תתיצב למול עינינו, כל כך ברורה ונוקבת, מה נדבר ומה נצטדק? "לא היה לי זמן?" והרי לדברים אחרים הקדשת זמן יקר. היה לי קשה לשנות הרגלים? הרי בכל מה שקשור לעולם הזה ידעת להתגמש טוב מאוד. אז מה? אשתך התנגדה? הרי כשרצית דברים אחרים ידעת טוב מאוד לשכנע אותה! נו, אז למה בכל זאת לא מיצית את כוחותיך? למה לא התאמצת יותר? הכל נבע בסך הכל מהתרשלות ועצלנות! ומול האמת הנוקבת של בורא עולם מה נוכל להצטדק? מה נוכל לומר?

מתי כדאי לחזור בתשובה?

רבי שמעון בן לקיש היה בצעירותו שודד בין חבורת שודדים, ושב לה' בכל ליבו בצום ובתפילה, והיה עוסק כל ימיו בתורה ובמצוות, עד שנעשה לאחד מהחכמים הגדולים שבתלמוד.

ביום שבו נפטר רבי שמעון בן לקיש, מתו שני רעיו מהעבר שנשארו שודדים. נתנו את רבי שמעון בגן עדן, ואת שני רעיו השודדים - בשאול תחתית. אמרו השודדים: רבון העולמים, וכי יש משוא פנים לפניך? אמר להם: זה עשה תשובה, ואתם לא עשיתם! אמרו לפניו: הנח לנו ונעשה תשובה! אמר להם: אין תשובה אלא עד יום המיתה. למה הדבר דומה? לאדם שהוא פורש לים. אם אינו לוקח בידו מארץ נושבת לחם ומים - בים אינו מוצא. וכן אדם ההולך לקצה המדבר, אם אינו לוקח מן הישוב לחם ומים, במדבר אינו מוצא לאכול ולשתות. כך, אם אין אדם עושה תשובה בחייו - לאחר מותו אין לו תשובה.

ובגמרא מסכת שבת (דף קג עמוד א) רבי אליעזר אומר, "ישוב יום אחד לפני מיתתך". שאלו אותו תלמידיו: וכי אדם יודע באיזה יום ימות? אמר להם: ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה.

אין יאוש בעולם כלל!

פעמים רבות מתעורר האדם לתשובה, וגומר בדעתו להתחיל להשתנות, אלא שאז מופיע היצר הרע בפניו בדמות של צדיק גמור, ומציע בפניו את כל החטאים והעוונות

שעשה מיום עמדו על דעתו. מלבד זאת שגם המצוות שקיים הן כה מועטות ופגומות, עד שלא מותיר ברוחו קורטוב של רצון ואמון בעצמו, שהוא ה"רשע" יכול לעשות תשובה ולשנות את מעשיו.

והאמת, שצריך האדם לשים אל ליבו, כי זוהי אך ורק עצת היצר הרע, שרוצה להניאו לבל יעשה תשובה ויתקרב לאלוקיו. ודבריו הבל, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואף על פי שחטא, הקב"ה מצפה לתשובתו ואוהבו. כפי שרואים אנו בתפילת שמונה עשרה, שבשום ברכה לא חותמים במילת "הרוצה", מלבד בברכת "השיבנו אבינו לתורתך" שחותמים בה: "ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה" - כי הקב"ה רוצה בתשובתו של כל אחד ואחד, ואף אם נפל, יקום שוב, ככתוב: "שבע יפול צדיק - וקם". ואל יתייאש כלל! אדרבה, עם ישראל בא ממקור שאין לו יאוש!

אברהם אבינו, אב האומה, היה בן תשעים ותשע שנים, ועדין לא זכה לפרי בטן. הבה נחשוב, האם מישוהו היה מאמין עוד שלאברהם יהיה בן בגיל כזה? או ששרה בת התשעים שנה תלד? הרי שלפי השכל האנושי אי אפשר לצפות כלל להמשכיות מזוג כה מבוגר. והנה דווקא מהם צמח עם ישראל! וזאת כדי ללמדנו, כי אצל היהודי המאמין בה' אין יאוש כלל, כיון שבכל מצב בורא עולם יכול לעזור לו לשנות הכל. ולכן אל יפול אדם ברוחו, ובפרט בחודש אלול, גם אם רואה את עצמו מלא בחטאים, יתחזק ויתאמץ ביותר לשוב בתשובה, וה' יתברך החפץ בתשובה, יקבלו ברחמים וברצון.

כך ראינו גם אצל יהודה בנו של יעקב אבינו, שלאחר שהואשם בחטא מכירת יוסף לישמעאלים, היה יכול ליפול ליאוש רוחני ולומר בנפשו: ממילא כבר חטאתי ואיני רצוי לפני ה', בודאי איני יכול להשתנות לאחר מעשה זה, כי כבר הפסדתי את כל עולמי...! אך לא כן חשב, אלא אדרבה ואדרבה, יהודה נאזר בכוחות מחודשים. הוא ידע שליהודי אין מקום להתייאש כלל, פתח דף חדש בחייו, והתחיל מהמצוה הראשונה הכתובה בתורה, מצות "פרו ורבו", ונשא אשה. דווקא בגלל מידתו זו, שאינו מתייאש, נקרא עם ישראל על שמו - יהודים. זוהי מהותנו להתחדש כנשר, לא ליפול לפיתויי היצר הרע, אלא להתחיל להשתנות.

במדרש שוחר טוב (סו): "שערי תשובה אינם ננעלים לעולם, שנאמר מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים, מה הים הזה אינו ננעל לעולם, וכל מי שהוא מבקש לרחוץ בו, רוחץ בו כל שעה שירצה, כך התשובה כל שעה שאדם רוצה לעשות תשובה הקב"ה מקבלו".

אין הדבר תלוי אלא בי!

הגמרא (עבודה זרה יז ע"א) מספרת על אלעזר בן דורדיא, שלא הניח חטא שלא עשה. פעם אחת בשעת עבירה, אמרה לו אשה אחת: אלעזר בן דורדיא - אין מקבלים אותך בתשובה! כששמע זאת אלעזר התעורר ליבו לתשובה, ולמרות מצבו הרוחני השפל, חיפש תקנה לנפשו. מה עשה?

הלך וישב בין הרים וגבעות, אמר: הרים וגבעות, בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך, נבקש על עצמנו, שהרי כתוב (ישעיה נד): "כִּי הִהָרִים יִמְּשֻׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תִּמְּוִטֶינָהּ".

אמר: שמים וארץ, בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים רחמים עליך, נבקש על עצמנו, שכתוב (ישעיה נא): "כִּי שָׁמַיִם כַּעֲשָׁן נִמְלָחוּ, וְהָאָרֶץ כַּבָּגָד תִּבְלָה".

אמר: חמה ולבנה, בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים רחמים עליך, נבקש על עצמנו, שכתוב (ישעיה כד): "וְחִפְּרָה הַלְבָנָה, וּבִוְשָׁה הַחֲמָה".

אמר: כוכבים ומזלות, בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שאנחנו מבקשים רחמים עליך, נבקש על עצמנו, שכתוב (ישעיה לד): "וְנִמְקוּ כָּל צָבָא הַשָּׁמַיִם".

אמר: אין הדבר תלוי אלא ב! הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה, עד שיצאה נשמתו מתוך בכו. יצאה בת קול ואמרה: רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא. בכה רבי יהודה הנשיא ואמר: יש קונה עולמו בכמה שנים, ויש קונה עולמו בשעה אחת! ולא דיים לבעלי תשובה שמקבלים אותם אלא שקוראים אותם 'רבי'!

הנה רוצים אנחנו להתחזק ולחזור בתשובה. פונים אנו לשמוע שיחות מוסר, לקרוא דברי חזוק ועוד ועוד. הכל טוב ויפה, אולם מחובתנו לזכור כי התיקון האמיתי ייעשה אך ורק על ידי חיפוש ופשפוש בתוך תוכנו פנימה, ותיקון עצמי.

רבי אלעזר בן דורדיא לימד אותנו יסוד גדול בתשובה: המקור הוא ה"אני", ואני בלבד! ככתוב "יעזוב רשע דרכו" - כל אדם יעזוב את דרכו הקלוקלת באופן אישי וישוב אל ה'. במקום לברוח ולחפש עזרה אצל אחרים, יש לחדור אל תוככי ה"אני" - ולהשתנות! לפי שאין הדבר תלוי אלא ב!

"אם אין אני לי מי לי"

נתאר לעצמנו תרגולת לבנה, צחורה כשלג, שהשתכשה בעפר, וכל כנפיה התלכלכו לבלי היכר. אם נרצה לנקותה במים וסבון וחומרי ניקוי, הלכלוך עלול להידבק בה יותר וללא מועיל. הדרך הטובה ביותר לניקיונה היא שהתרגולת תתנער מעצמה, תנער את כנפיה כמה פעמים, ותחזור לצחותה ויפיה.

כך ידע האדם שאף אחד לא יוכל לנקותו מחטאו. אין שום שיטה בעולם שבה יוכל האדם להשיג ניקיון לנפשו, אם לא שהוא עצמו יחליט: "אם אין אני לי - מי לי!" ויתנער מחטאיו, ותהיה נשמתו צחה ונקיה מכל עוון וחטא.

הצעתו של פיקח

בא יהודי קשה יום לפני הגאון רבי ישראל מאיר מראדין, ה"חפץ חיים" זצוק"ל, והתאונן לפניו על צרותיהם של עם ישראל. מתקשה אני לשאת את הצרות הרבות, התלונן האיש. החל ה"חפץ חיים" מעודד אותו בדברים: "עוד רגע קט תבוא הגאולה, ואז יגאלו ישראל מצרותיהם". שמע היהודי ואמר בצער: הרי כבר אמרו חז"ל שאין ישראל נגאלים אלא בתשובה, והמצב רק הולך ומדרדר, עד שלא מובן כיצד ישובו ישראל מחטאיהם. השיב לו ה"חפץ חיים": משל למה הדבר דומה, לסוחר שבא אל הסיטונאי כדי לרכוש ממנו סחורה, תמיד נהג לקחת סחורה ולשלם רק לאחר שמכרה, אלא שבתקופה האחרונה נצטברו חובותיו, והסיטונאי סרב לתת לו סחורה. הן לא עמדת בהתחייבויותיו, וכיצד אספק לך סחורה נוספת? פרץ הסוחר בבכי מר - אם לא תספק לי סחורה, כך אמר, אתמוטט חלילה לגמרי ולא יהיה בידי לחם לילדי. שמע הסיטונאי וכבר בקש לספק את הסחורה, אך כאן קפצו עובדיו של הסיטונאי והחלו לפרט את כל חובותיו שלא שילם עד כה. נקלע למקום פיקח אחד, שמע את אשר ארע

ואמר לסוחר: שמע לקולי, מדוע עליך לרכוש בבת אחת כמות גדולה של סחורה, קנה מעט, שלם במזומנים, תמכור, ושוב תקנה, עד שעסקיך יתיצבו.

זה המצב שבו אנחנו נתונים, הסביר ה"חפץ חיים" ליהודי. עם ישראל נמצא בגלות מרה, והקב"ה רוצה ומשתוקק לגאלם. באה מדת הדין ומעכבת. שכן מצבנו הרוחני האישי של כל אחד מאתנו הוא בשפל המדרגה. אבל בל נתיאש, יכולים אנו לנהוג על פי הצעתו של אותו פיקח: אט אט נשוב בתשובה: נתקן את חטא הדיבור, נקבע עתים לתורה, נסיף מצוה למצוה עד שנסלק את כל חובותינו לאבינו שבשמים ונתיצב מחדש על רגלינו. לבנה ללבנה, מצוה למצוה, זכות לזכות, כך נזכה בעזרת ה' לגאולה השלימה. בנו הדבר תלוי, ביכולתנו הוא! (מרווח לצמא)

בשלי הסער הגדול הזה!

בספר יונה, שבו אנו קוראים ביום הכיפורים, מסופר על יונה הנביא שביקש ממנו ה' ללכת ולהזהיר את אנשי נינוה על חטאיהם, ולהתרות בהם שאם לא ישובו בתשובה, הרי בעוד ארבעים יום יהפוך ה' את כל נינוה.

יונה חשש מאוד מפני שליחות זו, מפני שידע שאנשי נינוה ישמעו לדבריו ויחזרו בתשובה, ובוזה יגרם חלילה קטרוג על עם ישראל, שאף הם שומעים נבואות ותוכחות, ואין כולם שמים על לב. לכן העדיף יונה להתחמק משליחות זו, "ולברוח" מפני ה' - ללכת לתרשיש, מקום מחוץ לגבולות ארץ ישראל, ואין הנבואה יכולה לחול עליו שם, שאין הנבואה שורה בחוץ לארץ.

אך בורא עולם, מלוא כל הארץ כבודו, מי יכול להסתתר ולברוח מפניו?! "וה' הטיל ריח גדולה אל הים, ויהי סער גדול בים, והאניה חשבה להשבר". יראו המלחים וזעקו לאלוהיהם, אלוהי עץ ואבן, ולא נענו. ניסו להטיל את כליהם וחפציהם לים כדי להקל את משא האוניה, אך גם זה ללא הועיל. ויונה לא ידע מכל אשר נעשה, כי היה בירכתי הספינה ישן. כשראו המלחים שהסערה הולכת ומתגברת, והשתדלויותיהם אינן מועילות, החליטו להפיל גורל כדי לדעת בשל מי באה עליהם הסערה - "ויפל הגורל על יונה". פנו אליו ושאלוהו: "הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת לנו, מה מלאכתך ומאין תבוא...?" מספר להם יונה את כל קורותיו, ואחר כך אומר: "שאוני והטילני אל הים, וישתק הים מעליכם, כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם!" ואכן כך היה, וההמשך ידוע, כמסופר בספר יונה.

אומר הרב מבריסק זצ"ל: מתשובתו של יונה אנו למדים דבר גדול. הרי בספינה היו כולם עובדי עבודה זרה, מלבד יונה, ולא היו חסרות סיבות לתלות בהן את הסערה. אבל יונה הנביא שידע כי יש עליו טענה - לא חיפש הצטדקויות, ולא חיפש על מי להטיל את האשמה. תכף ומיד הודה ואמר: "כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם!".

בימים אלו, בהם נדרש כל אחד מאתנו לפשפש במעשיו ולתקנם, עלולים אנו ליפול בעצת היצר ולומר: יש אנשים שבאמת צריכים להתחזק ולחזור בתשובה, המצב הרוחני היום ממש לא פשוט, יש אנשים שאפילו בכיפור אינם צמים. והפריצות ברחוב - ממש נורא ואיום, ובכלל - הממשלה הזאת הורסת את הדת במדינה, חנויות של בשר חזיר מפוזרות בכל הארץ, השבת נרמסת בראש כל חוצות. יש לעם ישראל הרבה מה להתחזק לפני שדווקא אני - אדם טוב וחף מפשע - אתקן את עצמי.

אולם עלינו לדעת - כי טענות אלו, הם טענות היצר הרע, שרוצה למנוע אותנו מלתקן את מעשינו על ידי טענות שוא. על כל אחד ואחד לומר לעצמו: "בשלי הסער הגדול הזה!" כי אכן מכל אחד ואחד ה' דורש התחזקות לפי דרגתו ומצבו, ומי שנמצא בדרגה רוחנית גבוהה יותר, ה' דורש ממנו התחזקות בדרגות שלו.

הוציאה ממסגר נפשי

אומר הגאון רבי אליהו לפיאן: משל לאדם שנכנסה צפור לתוך כף ידו, וסגר עליה בכפו. אמר: הרי אומרים בני אדם שהצפור הזאת יש בכוחה לעוף למעלה, ואילו אני רואה שאיננה יכולה לזוז... אמרו לו: שוטה שבעולם! פתח את ירך, שחרר את הצפור, ותראה איך היא עפה מעלה מעלה...

והנמשל הוא, כשהאדם אומר: אינני יכול לעשות תשובה, אינני יכול להתקדם ברוחניות, אומרים לו: שוטה שבעולם! טמטמת את עצמך! סגרת את נפשך בתאוות ובהרגלים, לכן אינך יכול להתגבר. פתח את המסגר, השלך את שלשלאות התאוה וההרגלים הרעים מעל נפשך, ואז תראה איך אתה יכול להגיע לתשובה שלימה ולהגביה עוף עד השמים! כי "אין הדבר תלוי אלא בי"!!!

מקום שבעלי תשובה עומדים

בגמרא מסכת ברכות (דף לד עמוד ב), "אמר רבי אבהו מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד". ופרשו במסכת יומא (דף פו עמוד ב) שמעלת התשובה גדולה כל כך, עד שאפילו העברות שעבר במזיד (בכוונה) נהפכים לו לזכויות, וכאילו עשה מצוות במקום העברות. ואמנם זה דוקא בעושה תשובה מאהבתו לה' יתברך להתקרב אליו על ידי קיום התורה והמצוות. אבל אם חוזר בתשובה מחמת יראה ופחד מהעונש שיקבל על העברות שעשה, אדם זה לא זוכה עד כדי כך שיהפכו לו העברות למצוות, אלא רק נהפכים לו לשגגות, שאע"פ שעשה במזיד, כיון שחזר בתשובה נחשב לו כאילו עשה בשוגג.

והטעם שבעלי תשובה דרגתם גדולה עד מאוד, כיון שבעלי תשובה יצרם מפתה אותם תמיד לחזור על העבירות שעשו והורגלו בהם, והם נלחמים תמיד עם יצרם ומתגברים עליו. לכן גדולה מעלתם, כי לפי צערו והתגברותו של האדם על היצר הרע, כך שכרו גדול יותר. וכמו שכותב הרמב"ם: אמרו חכמים, מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו. כלומר, מעלתם גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם כובשים את יצרם יותר מהם.

האומר אחטא ואשוב

ואל יאמר אדם: אם כך הוא, למה לי לחזור בתשובה עכשיו בצעירותי?! אחכה עד שאתבגר, ובינתיים אחיה בהפקר ואעשה עוד עברות, ואח"כ אחזור בתשובה ויהפכו לי כל העבירות לזכויות! ידע האדם, כי רבות מחשבות בלב איש, וטענות אלו - של יצר הרע הם. ראשית, וכי יודע האדם כמה שנים יחיה, שכבר בטוח בעצמו שיספיק לשוב בתשובה מכל עוונותיו?! וכבר אמרו רבותינו במשנה (יומא ח משנה ט) "האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, אין מספיקים בידו לעשות תשובה". וזו עצת היצר להטעות את האדם ולמושכו בטענות שוא כאלו, וגם אח"כ כשיזדקן יתפתה עוד אחר יצרו, עד שיטרידנו מן העולם הזה והעולם הבא לגמרי.

אל תאמר לכשאפנה אשנה

מעשה בבחור מנתניה שעלה לירושלים לשבת ושבת בישיבה חשובה, וראה היאך מענגים את השבת בדברי תורה וחכמה ונהנה מאוד, הוא החליט לחזור בתשובה ונשאר בישיבה בירושלים. והנה כעבור שנה נזכר בחברי ילדותו שנשאר שם ללא תורה וללא מצוות, נסע אליהם כדי שיחזרו בתשובה, וביקש מהם לבוא עמו ולשבות בישיבה בשבת, כדי שיטעמו טעמה של תורה, כמאמר דוד המלך: "טעמו וראו כי טוב ה'". אבל הם דחוהו לפעם אחרת, כי בשבת ההיא התקיים משחק כדורגל עם נבחרת רוסיה. לשבת הבאה חזר לבקשם לבוא עמו, אך שוב דחוהו בטענה שיש מסיבת יום הולדת של חבר במוצאי שבת, ואינם רוצים להיעדר משם, אך הבטיחו שיבואו עמו בשבת שאחריה. ושוב מצאו תרוץ בשבת האחרת שקרוביו של אחד החברים, חוגגים מסיבת בר מצוה לבנם, ואמרו לו שיבוא אליהם ביום ראשון בבוקר, ואז יבואו עמו לירושלים. כשחזר ביום ראשון, לתדהמתו הוא רואה את הוריהם יושבים לארץ ובוכים. שאל מה קרה, אמרו לו: בלילה כשחזרו הבחורים מהמסיבה, סטתה מכוניתם מן הדרך והתנגשה בעמוד חשמל, וכולם נהרגו בתאונה. התאונן החבר ואמר: חבל, אילו היו באים עמי לירושלים היו נשארים בחיים, כי גדולה תורה שנותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא.

ההשגחה העליונה המכוונת

בחוג בית לנושאי יהדות המתקיים ברחובות, התאספו גם בעל ואשה מגבעת ברנר אשר הוא קיבוץ חילוני מובהק שאין בו אפילו בית כנסת. לזוג זה יש שתי בנות שלעגו להוריהם על השתתפותם באותו חוג בית, "כבר הזדקנתם והתחלתם לפחד מהמוות" אמרו להורים. אחר כמה פעמים שלעגו להם, פנו ההורים לבנות ואמרו להם, במקום ללעוג, כדאי שתבואו גם אתן פעם אחת ותשמעו, אולי גם אתן תשתכנעו. בתחילה פטרו הבנות את ההצעה בלעג, אך לבסוף הסכימו לבוא ולהתרשם. אחר שבאו פעם אחת החליטו, לבוא פעם נוספת וכך עברו חודשיים שהתמידו בהשתתפות בשיעורים הללו המתקיימים אחת לשבוע. כתום החודשיים היה עליהם להתגייס לצבא, ידעו ההורים שאם תתגייסנה לצבא חודשיים בלבד לאחר ההשתתפות בשיעורים, לא ישאר בהם רושם כל כך מהשיעורים שקבלו. הואיל וכך, הציע להם מארגן השיעורים, כי יגישו עתה בקשה לדחיה, ובאופן זה יוכלו להספיק ללמוד ולהתחזק עוד תקופה, כדי להיות מחוסנים ברוחניות הרבה יותר. ועד אז אם ירצו בכל זאת לילך לצבא, תוכלנה ללכת. וכך עשו הבנות ובקשו דחייה לכמה חודשים. ובמשך זמן זה התמידו בשיעורים והתחזקו מאוד בשמירת המצוות, ובעקבותיהם הצטרפה עוד נערה צעירה מאותו קיבוץ, ואף היא התחזקה בקיום המצוות. וסוף דבר הצליחו לקבל 'פטור' לגמרי מהצבא, וזכו שלושתן להקים בתים נאמנים בישראל.

ממהלך הדברים כפי שספרו הבנות, התברר כי קבלו הם את הצו להתייצב חודש ימים מאוחר יותר מכל שאר בנות כיתתן, דבר אשר אין לו סיבה. שימו לב, אילו התייצבו ביחד עם כל בנות הכיתה, לא קל היה להם לבקש דחייה, באומן תירוצים אלו, אבל משהתייצבו לבדם, יכלו לבקש כרצונן ללא כל חשש. הבא ליטהר מסייעים בידו. (שאל אביר)

אין דבר העומד בפני התשובה

נאמר בתורה: "וַיְהִי בַּהֲיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקֶּם קִין אֶל הָאֵל הָאֱחָיו וַיְהַרְגֵהוּ: וַיֹּאמֶר ה' אֶל קִין אַי הָאֵל אֲחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי, הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִי: וַיֹּאמֶר מַה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אֲחִיךָ צֹעֲקִים

אֵלֵי מִן הָאֲדָמָה: וְעַתָּה אֲרוּר אַתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לִקְחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ: כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תִסֵּף תֶּת כֹּחָהּ לָךְ נָע וְנָד תִּהְיֶה בְּאָרְץ: וַיֹּאמֶר קִין אֶל ה' גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְשׂוֹא: הֵן גִּרְשֵׁת אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵיךְ אֶסְתֵּר וְהִיִּיתִי נָע וְנָד בְּאָרְץ וְהָיָה כָּל מִצְאֵי יִהְיֶהנִי: וַיֹּאמֶר לוֹ ה' לָכֵן כָּל הֹרֵג קִין שְׂבָעִתִּים יָקָם וַיֵּשֶׁם ה' לִקְיָן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אֹתוֹ כָּל מִצְאוֹ: וַיֵּצֵא קִין מִלְפָּנָי ה' וַיֵּשֶׁב בְּאָרְץ נֹד קִדְמַת עֵדֶן.

מעשהו של קין מזעזע ונורא, על מה ולמה הרג את הבל אחיו? הרי כל העולם לפניו, הכל שלהם, יכולים לעשות הכל כאוות נפשם, ועדיין לא מספיק לו לקין כל זה, הוא הולך והורג את אחיו היחיד? לא איכפת לו מאבא שלו ומאמא שלו שיצטערו? ממש אכזריות נוראה. והובא בחז"ל שלא ידע קין מהיכן להרגו, והיה מנסה מכל מיני מקומות בגופו, ופצע אותו בידיו וברגליו, שאולי ימות מפה ואולי משם, ולכן נאמר בפסוקים: 'קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה' - לא נאמר 'קול דם' לשון יחיד אלא דמי לשון רבים, שיצאו לו דמים רבים מכמה מקומות.

והנה על אף המעשה הנורא והמזעזע הזה, נאמר שם: 'ויצא קין מלפני ה'", ואמרו רבותינו, שיצא קין מלפני ה' שמח, ופגע בו אביו אדם הראשון, שאל אותו: מה עשה הקב"ה בדייך? אמר לו: עשיתי תשובה והתפשרתי. התחיל אדם הראשון להכות על פניו, ואמר: כך היא כוחה של תשובה, ואני לא הייתי יודע לעשות תשובה על חטאי שאכלתי מעץ הדעת? מיד אמר את המזמור 'טוב להודות לה' ולומר לשמך עליון', להודות לבורא עולם שנתן לאדם הזדמנות פז למחוק את המעשה שעשה על ידי ששב בתשובה.

והיה כלא היה

ובאמת מצד הדין והסברא, אדם שעבר עברה, לעולם לא היה יכול למחוק זאת, כי אע"פ שהוא מודה ומתחרט שטעה, מכל מקום את הנעשה אין להשיב, כי במציאות היה כאן מעשה עברה, ואיך אפשר להתייחס לזה כאילו לא היה דבר? נחא, אם היינו אומרים שמעשה העברה קיים אלא שמתחרט שעשה זאת, והקב"ה מקבל את התנצלותו, זאת אפשר להבין. אבל באמת זה לא כך, כי אדם שזוכה לשוב בתשובה שלימה, הקב"ה מוחק לו את העוון לגמרי כאילו לא עשהו כלל, ולא רק שמוחק אלא כפי שהובא לעיל, שאם זוכה לשוב בתשובה מאהבת ה', עוונותיו נהפכים לו לזכויות. זו ממידת טובו של בורא עולם לתת לאדם השב בתשובה, הרגשה של 'בוא ונפתח דף חדש', ואז כבר יש לו הרבה יותר חשק לפעול באמת ולעשות אך ורק מעשים טובים כרצון הבורא יתברך.

מספרים מעשה מפורסם שהיה לפני כעשרים שנה בזוג שהתחתנו, והנה בסוף החתונה ניגש אבי החתן לשלם את הכסף המגיע לתזמורת כפי שסוכם ביניהם. ממשמש האב בחליפתו והכסף איננו, הבין כי נגנב הכסף, הצטער מאוד והשיג כסף אחר לשלם לתזמורת. לאחר ימי הישבע ברכות' הזמינו הזוג החדש את הוריהם שיבואו לביתם לראות את הסרטת החתונה, והנה בתוך הריקודים רואים שאב החתן מוציא את חליפתו ומניחה על גב הכסא ורוקד בשמחה, ולאחר כמה רגעים רואים את אבי הכלה מסתכל אנה ואנה, מכניס את ידו, ... מוציא את הכסף ומכניסו לכיסו. אי אפשר לתאר אלו בושות היו באותו רגע לאבי הכלה, אשר היה מוכן לקבור את עצמו חי, ולא להתבייש בושח כזאת ליד חתנו החדש והוריו.

הבה נתבונן, כמה היה מוכן אבי הכלה לשלם לצלם, שיסכים למחוק את הקטע הזה? הלוא כל כסף שבעולם, ובלבד שיציל אותו מבושה זו! והנה אומרים חז"ל, כי לאחר שהאדם נפטר ובא לתת דין וחשבון, מראים לו את כל מעשיו שעשה מיום שנולד ועד יום מותו. וכשעשה עברות ושב בתשובה, בורא עולם מוחק את הקטע מההסרטה לגמרי, ולא יראה אותו כלל ביום הדין! זהו כוחה של התשובה!

כי לא אחפוץ במות המת

על רעתם וחטאתם של אנשי סדום ועמורה מעידה התורה: "וְאֲנָשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחָטָאִים לָהּ מְאֹד: וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקֵת סְדֹם וְעִמֹרָה כִּי רָבָה וְחָטָאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד:

ולא בכדי הענישם הקב"ה עונשים קשים וחמורים, כאמור בתורה: "וְהָיָה הַמִּטֵּר עַל סְדֹם וְעַל עִמֹרָה גֶפְרִית וְאֵשׁ מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם: וַיַּהַפֵּךְ אֶת הָעָרִים הָאֵל וְאֶת כָּל הַכֶּכֶר וְאֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָעָרִים וְצִמְח הָאֲדָמָה:

אולם אל לנו לחשוב שהקב"ה היה חפץ 'בדוקא' להעניש את סדום ועמורה חס ושלום. לא ולא, וכבר במדרש אמרו כי עיר סדום היתה קיימת סה"כ חמשים ושתים שנה, ומתוכם עשרים וחמש שנה היה הקדוש ברוך הוא מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זוועות כדי שיעשו תשובה, ולא עשו. לכך לא היתה ברירה אלא להענישם דוקא בצורה הזאת. כי ידע בורא עולם ששחיתות כזאת, צריך לשרשה מן היסוד ולא להשאיר כלום, ואם היה הקב"ה מענישם בלבד ולא משחית את העיר, בני אדם שהיו באים אחר זמן להתגורר בסדום ועמורה, היו מושפעים מהאווירה הקלקלת שהושרתה ונשארה במקום, והיו גם הם נעשים רעים וחטאים לה', לכך לא היתה ברירה אלא להשחית את העיר מהיסוד. אבל מכאן נלמד על שאר בני אדם שבודאי אין הקב"ה חפץ להענישם, כמו שאמר הקב"ה לנביא יחזקאל (פרק לג פסוק יא): "אֲמַר אֱלֹהִים חֵי אֲנִי נָאִם ה' אֱלֹהִים אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדְּרָכּוֹ וְחֵיָהּ. שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדְּרָכֵיכֶם הָרָעִים וְלִמְהָ תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל". (שם יח לב) "כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נָאִם ה' אֱלֹהִים וְהַשִּׁיבוּ וְחֵיָהּ".

אדרבה, בורא עולם ישתבח שמו, הוא היטיב לנו הוא מיטיב לנו והוא ייטיב לנו, ואך ורק רוצה לטובתנו ולא לרעתנו חס ושלום. אלא שהכל תלוי בנו, שככל שנטיב את דרכינו ומעשינו, בורא עולם יתנהג עמנו בכפלי כפליים של טובות והטבות.

מטרת העונש

אכן כל מטרת העונש שמעניש הקב"ה את האדם, אינו אלא כדי שהאדם יתבונן במעשיו שעשה שלא כהוגן ויתחרט עליהם ולא יעשה שוב.

ומספרים על הגאון רבי אליהו מוילנא שרכש ספר תורה מהודר מאוד ושמר עליו כבבת עינו. והנה באחד מן הימים קיבל הרב הזמנה לחתונת נכדו של הגאון רבי שאול נתנון שהיה מזקני גדולי הדור בזמנו. לאות הוקרה וכבוד לרב, נסע הגאון מוילנא ברכבת לחתונה שהתקיימה ביום ראשון בערב במקום סמוך לעירו של הרב שאול נתנון. באותו לילה לא היתה רכבת חזרה לוילנא, והוכרח הגאון לישון שם. למחרת בבקר ביום שני קם הרב והתפלל שחרית עם הקהל, אך כשהגיעו לקריאת התורה, נוכחו לדעת שאין ספר תורה במקום, ומחמת זקנותו של הרב נתנון, קשה היה לרב לנסוע עד

העיר בשביל ספר תורה, ולכן הוכרחו לוותר באותו יום על קריאת ספר תורה. לאחר התפלה נסע הגאון מוילנא חזרה אל ביתו. והנה אך כאשר הגיע, שמע בשורה מצערת, שנגנב הספר תורה שלו, ובני הבית הודיעו על כך למשטרה, אולם זה כמה שעות שעדיין לא נמצא הספר. היה הרב בצער גדול והחל לבכות בכי גדול ועצום, ואמר שיודע הוא שנגנב לו הספר בעבור חטאו שלא קרא היום בבוקר בספר תורה, וקיבל על עצמו שיותר לא יוותר אף פעם על קריאת התורה. והנה לאחר זמן מה, הודיעו לרב כי ברוך ה' נמצא ספר התורה, והוחזר לרב. אמר להם הרב: דעו בני, כי כל זה עשה הקב"ה כדי שאשוב מחטאי, וברגע שראה הקב"ה שאני מתחרט על חטאי ומקבל על עצמי שלא לעשות כן שוב, כבר לא היתה סיבה להענישני ואז חזר הספר.

וכיוצא בזה מסופר בגמרא ברכות (דף ה עמוד א) על רב הונא שהיה אחד מחכמי הגמרא, והחמיצו לו ארבע מאות חביות יין והצטער מאוד. נכנסו לבקרו חבריו החכמים ואמרו לו שיבדוק במעשיו אולי נהג באיזה ענין שלא כהוגן. אמר להם: וכי אני חשוד בעיניכם?! אמרו לו: וכי הקב"ה חשוד בעיניך שמעניש סתם בלא סיבה?! אמר להם: אדרבה, אם יש מי ששמע משהו לא טוב עלי, שיודיע לי ואתקן. אמרו לו: שמענו שכבודו לא נותן את כל החלק המגיע לפועל בשדה. אמר להם: הרי הוא גונב לעצמו הרבה, ובקושי משאיר לי, לכן אני מפחית משכרו. אמרו לו: בכל זאת נחשב לך שגם אתה גונב ממנו. אלא תתן לו אתה את החלק המגיע לו, ואם תרצה תתבע אותו אחר כך על גניבתו. אמר להם רב הונא: אני מקבל עלי את דבריכם וחוזר בי. עשה הקב"ה נס ונהפך החומץ חזרה ליין. ויש אומרים שהתייקר החומץ ועלה לדמי מחירו של היין, כך שלא הפסיד רב הונא כלום.

מפנה מקום לעברות נוספות

חלק הכרחי מתהליך התשובה הוא הוידוי, דהיינו שיאמר האדם בשפתיו את אשר חטא. ותיקנו חז"ל בסדר התפילה נוסח וידוי, שבו אנו מכים על חטא ואומרים: "אשמנו, בגדנו" וכו'. אולם עלינו לזכור את אשר כתב הרמב"ם בהלכות תשובה: מה היא התשובה? שיעזוב החוטא את חטאו ויסירהו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד... וכל המתוודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב את החטא, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועילה לו עד שישליך את השרץ.

ורבנו יעקב מדובנא המשיל משל בזה, על הפסוק בישעיה (פרק א פסוק ה) "על מה תוכו עוד תוסיפו סרה". משל לאדם שהלך לחנות מכולת וביקש שק לשים בתוכו עשרה ק"ג קמח. לקח את הכף, מילא בשק מדד ומצא תשעה ק"ג, ולא נותר מקום להכניס עוד. ביקש מבעל החנות שק אחר גדול יותר, אך המוכר המיומן ידע את מלאכתו, הוא ניגש וחיבט בשק מפה ומשם עד שנעשה ריוח להכניס עוד קילו קמח. והנמשל, אדם עושה עברות מכף רגל ועד ראש, כל כולו מלא עברות, ואין לו עוד מקום, המצפון מכביד עליו. מה עושה? מתחיל לומר וידוי, מכה על ליבו מעט, ואז המצפון שלו נהיה נקי, ובלבו מתפנה מקום לעברות נוספות. וזה שאומר הנביא, "על מה תוכו עוד" - לצורך מה אתם מכים, האם בשביל ש'תוסיפו סרה'!?

הקרב האמיתי

תהליכת נצחון צעדה בגאווה ברחובות העיר. אזרחי המדינה מקטנם ועד גדולם באו לחלוק כבוד לצבא החוזר בנצחון מן המלחמה. לא מלחמה רגילה הייתה זו, אלא מלחמה עם אויב קשה במיוחד, אשר המאבק עמו נמשך על פני שנים רבות, ולכן

שמחת הנצחון היתה אדירה. חיילים חסונים צעדו בגאווה ולאחריהם מפקדים עטורי דרגות ואותות הצטיינות. ההמון המשולהב נופף להם בהתלהבות וזרק לעברם זרי פרחים. ואז הגיע הרגע הגדול, תרועת חצוצרות אדירה בשרה את בואה של כרכרת המלכות. על הכרכרה נראה המלך כשהוא עטור נצחון. העם הצדיע לו ביראת כבוד. האוירה היתה מרוממת.

והנה בתוך המהומה התקרב זקן אחד לעבר המלך ואמר: "יסלח לי אדוני המלך, הנה נא חזר המלך בנצחון מן המלחמה הקטנה, ברצוני לברך את המלך שיזכה להיות עטור נצחון גם במלחמה הגדולה".

"למה תתכוון בדברייך?" שאל המלך בתמהון, והזקן הסביר: "מלחמה זו שחזרת ממנה נמשכה כ-10 שנים, למעט את זמן ההפוגות והשינה, אך יש מלחמה שנמשכת על פני 120 שנותיו של האדם, 354 ימים בשנה, 24 שעות ביממה ללא הפוגות. ואת האויב הנלחם בה אי אפשר להפיל במכת מחץ אחת, שכן מיד לאחר שהוא נוחל תבוסה, מגייס הוא כוחות חדשים ומתחיל במלחמה נוספת, הוא לעולם אינו מתייאש. יש לו תכסיסי מלחמה מיוחדים, שחלקם אינם מוכרים לנו. הוא יודע לנצל בדיוק את רגעי החולשה, והגרוע ביותר שהוא מתחזה לעתים לאוהב, וקשה מאוד לזהותו, ובכן אדוני המלך, סיים הזקן, "אני מאחל לך הצלחה במלחמה הגדולה נגד היצר הרע".

איזהו גבור הכובש את יצרו

כל אדם יודע אל נכון עד כמה נכונים דברים אלו! לעיתים אדם יכול לעשות דברים גדולים וקשים לביצוע, פעולות הדורשות מאמץ גופני רב, הרפתקאות מסוכנות וכו', אך כל זה קל מאוד ביחס להתגברות פנימית אחת, התאפקות בשעת כעס, הימנעות מלשון הרע, שינויי הרגלים וכיוצא. דברים מעין אלו דורשים מאמץ פנימי גדול מאוד.

כמה מאירים הם דבריו של הרמח"ל בספרו "מסילת ישרים": "והנה שם הקב"ה את האדם במקום שרבים המרחיקים אותו ממנו יתברך. והם הם התאוות החומריות, אשר אם ימשך אחריהן הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי. **ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה**, כי כל עניני העולם בין לטוב בין למוטב, הם הם הנסיונות לאדם. העוני מצד אחד והעושר מצד אחד, השלום מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור, ואם יהיה לבן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדים - הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה להידבק בבורא, ויצא מן הפרוזדור הזה, ויכנס בטרקלין לאור באור החיים".

מה רוצה הכלב?

אכן מאמץ רב עלינו להשקיע במלחמה תמידית זו, וכמו כן עלינו גם לדעת ולהכיר את תכסיסי היצר הרע. הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל נהג להתריע פעמים רבות מפני שיטותיו המחוכמות ונכליו של היצר. הוא סיפר משל המובא במדרש:

בשוק של רומי חיו כלבים ערמומיים, היה הכלב רובץ על פתח חנותו של האופה, משים עצמו כישן ולוטש עיניים בהחבא על המגשים העמוסים בדברי מאפה מפיצי ניחוח. "מה רוצה הכלב?" שואל ר' חיים, והדגיש את המילה האחרונה בהתכוונו ליצר הרע, - "לחמניה אחת!" האם האופה - האדם - יניח לו זאת? בודאי שלא. הוא שומר

על הלחמניות לבל יחטוף הכלב אף אחת מהן. מה עושה הכלב? הכלב בשוק של רומי היה משים עצמו כישן, אך ברגע קט של היסח הדעת היה הופך תבנית שלימה. במהומה שהיתה קמה, היה הכלב חוטף לחמניה אחת, כשהיתה המהומה שוככת, היה האופה עורך את המאזן, "נו, רק לחמניה אחת, לא נורא". אבל הכלב - השיג בדיוק את מה שרצה!

כך היא דרכו של היצר, הוא רוצה להכשיל את האדם רק בפרט אחד, כדי שמחר יוכל להכשילו בפרט נוסף, שהרי כך אמרו חז"ל: "כך אומנותו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך, ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו עבוד עבודה זרה". אך איזה בר דעת מיושב בדעתו יניח ליצר להכשיל אותו? אבל ליצר יש סבלנות. הוא מחכה לרגע של היסח הדעת, ואז ברגע הזה הוא מחולל מהומה, הוא מכניס את האדם למצבים פתאומיים, לכל מיני מצבי לחץ, אי נעימויות, ובהזדמנות זו הוא מצליח להכשיל אותו בפרט קטן אחד. בקצת לשון הרע, במעט שקר, בהתפרצות קטנה של כעס, בחילול שבת "קטן", מה כבר עשיתי? חושב האדם בלבו, אך הוא אינו יודע שזה הדבר שאותו רצה היצר הרע בלבד.

סוד האושר במשחק הכדורגל...

בחור אחד היה מגיע בקביעות לשעורי הערב אצל הרב שלום שברון זצ"ל. פעם אחת התנצל בפני הרב ואמר כי השבוע לא יוכל להגיע לשיעורים, מפני שיש לו טרדה מסוימת המונעת ממנו להגיע. "מה הטרדה?" התעניין הרב, הבחור ניסה להתחמק אך למול מבטיו האוהבים והאכפתיים של הרב, נאות לספר: "השבוע מתקיים המשחק המרכזי לכדורגל. שעות המשחק חופפות לשעות השיעור, ואני לא מסוגל לוותר על רגעים אלו. אני מכור למשחקי כדור, אני אוהב בכל ליבי את המשחק וגבורי!". "ידידי היקר", אמר הרב, "מעניין אותי מאוד לדעת מה סוד האושר במשחק הכדור? הייתי שמח לשמוע מקרוב על מהלך המשחק". הבחור החל לספר בהנאה אישית: "המשחק מתחלק ל-2 קבוצות. ואם נרצה להגדיר את ההצלחה על רגל אחת נאמר שמי שמבקיע את השער הוא המאושר. זאת אומרת בצידי המגרש יש שער רחב ממדים, ומי שבוטט בכדור ומכניסו לשער הוא המנצח, הרגע שהכדור נכנס לשער הוא הרגע האמיתי של המשחק". "מה החכמה הגדולה להכניס כדור לתוך השער?" שאל הרב, "בוא עמי ואני אראה לך איך אני בוטט לתוך השער 20 כדורים במהירות הבזק". הבחור חיך, "את העיקר שכחתי לספר לרב. ליד השער עומד שוער, והוא משתדל למנוע, החכמה היא להתגבר עליו ולהכניס את הכדור".

- "ואיך באמת מצליחים להתגבר?"

- "נו, זו החכמה במשחק, ומי שמצליח הוא גבור המשחק!"

- "אני רוצה להבין, השומר לא הולך לישון? הוא נמצא ליד השער 24 שעות ביממה, אוכל שם וישן שם?"

- "מה פתאום", צחק הנער, "ודאי שהוא הולך לישון, הוא עומד שם רק בשעת המשחק, ואחר כך הוא שב לחיי היום יום".

- אם כן מה הבעיה, נבוא בלילה כשהשומר הולך ונבקיע את השער ללא שום בעיה. הבחור הגביה את קולו: "דוקא משום כך, דווקא משום שהשומר מסתלק ואין קושי להכניס את הכדור, אין זו חכמה! החכמה והגבורה היא דווקא בשעת הקושי!"

רבי שלום נעמד על רגליו ואמר לבחור: "ישמעו אונן מה שפך מדבר, האם לבוא לשיעור בשבוע הבא זו גבורה? הרי בשבוע הבא אין לך שום מניעה. החכמה הגדולה היא בשעה שיש מפריע שעומד בשערי בית המדרש, שמנוע את הכניסה, בשעה זו

נקודת האושר - להבקיע את השער. כן כן, לפום צערא אגרא! אל תפר את כללי המשחק!". יום למחרת הוא הגיע לשיעור, הוא הבקיע את השער דווקא בשעת קושי!

בסיום הלימוד אומרים: "מודים אנחנו לך... ששמת חלקנו מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקנו מיושבי קרנות... שאנו עמלים והם עמלים, אנו עמלים ומקבלים שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר". והדברים לכאורה לא מובנים, האם אין העמלים במלאכתם מקבלים שכר? וכי יש חייט התופר בגד או סנדלר עושה מנעלים, ואינו בא על שכרו? אלא: בענייני העולם הזה נותנים שכר על התוצאה המוגמרת בלבד. ערכה של נעל לא נמדד בעמל ובטרח שהשקיע בה הסנדלר, אלא בתוצרת המוגמרת, בטיב, בדוגמא. לעומת זאת: אנחנו עמלים ומקבלים שכר - על עצם העמל! ככל שאדם עמל יותר - שכרו גדול יותר! מצוה שנעשתה בקושי בעמל - שווה פי מאה ממצוה שנעשתה ללא קושי! כי טוב אחד בצער ממאה שלא בצער. לכן לא נתייחס אל הקושי ככשולן וחולשה, אלא כמנוף להצלחה.

ואני תפילתי לך ה'

שפתי צדיק ידעון רצון

רבותינו ז"ל תקנו בעשרת ימי תשובה להוסיף בתפילה כמה בקשות, ואלו הן: "זכרנו לחיים...", "כתבנו בספר חיים", "וכתוב לחיים טובים...". "ובספר חיים ברכה ושלוש ופרנסה טובה וישועה ונחמה וגזרות טובות, נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך ישראל לחיים טובים ולשלום".

רבנו מאיר מרוטנבורג (שחי לפני כשש מאות וחמישים שנה) מבאר למה תקנו חז"ל ארבע בקשות, הלא היה מספיק לתקן את הבקשה האחרונה שבה כלולים כל הבקשות וההטבות? אלא משל למה הדבר דומה?

סוחר יהלומים אחד היה צריך לנסוע לצורך עבודתו לחוץ לארץ, והיה לו בן קטן פיקח שרצה להצטרף עמו. אמר לו אביו: לא תוכל להצטרף אלי, אולם אם אשמע מאמא שהתנהגת יפה, אביא לך שעון זהב במתנה. שמח הבן על ההבטחה ונפרד מאביו לשלום. אכן בימים הראשונים התנהג הבן למופת, אך לאחר כמה ימים חזר לסורו והיה מפריע לאמו, לא מכין שעורי בית, לא אוכל בזמן וכו'. כשחזר האב מחו"ל היה הבן עדיין בבית הספר, וספרה האם לאב על התנהגותו של הילד. אמר האב, בודאי שלא יקבל הילד את השעון. והנה כשהגיע הבן, היה האב באמצע סעודתו והחל לספר את כל מסעותיו היכן בקר והיכן טייל, והאם מקשיבה, נהנית ומתפעלת. תוך כדי הדברים אמר הבן לאביו: אבא, האם זוכר אתה שלפני נסיעתך הבטחת לי שתביא לי שעון זהב? יודע אני שבודאי לא מגיע לי לקבלו, אך אני רוצה לבקש ממך רק לראות את השעון, כי מעולם לא ראיתי שעון זהב. הסתכל האב על אשתו, חיך והראה לבן את השעון. אמר הבן: אבא, כמה יפה השעון. אני רוצה למדוד אותו לראות אם הוא מתאים לי. הסכים האב גם לזאת, והילד ענד את השעון על ידו. כראות הבן כי טוב לב אביו, אזור אומץ ואמר: אבי היקר, קנית שעון כל כך יפה, והוא ממש ממש מתאים לי, בדיוק בשבילי. אנא ממך, תן לי אותו במתנה. חיך האב ונתן לו.

¹ ובודאי, אם מתחלה היה הבן מבקש מאביו את השעון, פשוט שלא היה נותן לו. אך ידע הבן לפייס את אביו לאט לאט, בתחילה בקש מאביו רק להראות לו, ולבסוף בקש גם שיתן לו.

זה שאומר דוד המלך ע"ה בספר התהלים: "הראנו ה' חסדך, וישעך תתן לנו". תחילה ביקש "הראנו" אבל אחר כך הוסיף "תתן לנו".

ולפי זה מובנת השאלה אודות ההוספות בתפילה, שעם ישראל יודעים לפייס את בוראם. בתחילה אין אנו מעיזים לבקש הרבה, כי יודעים אנו שלא מגיע לנו כלום. מבקשים אנו: "זכרנו לחיים", רבונו של עולם רק 'תזכור' אותנו לחיים. לאחר מכן מוסיפים 'כתבנו' בספר חיים, אחר שכבר זכרת אותנו לחיים, תכתוב זאת. ואחר שכבר כתבת, אנו אומרים: רבונו של עולם, מה שווים חיים לבד, אם אינם חיים טובים, לכך מבקשים וכתוב 'לחיים טובים'. ועל זה מודים אנו ומברכים 'הטוב שמך ולך נאה להודות', תודה רבה שכתבתנו לחיים טובים, כי אנו בטוחים שבורא עולם שומע ומקבל תפילת עמו ישראל. ולבסוף אנו אוזרים אומץ ומבקשים: רבון העולמים, ברחמיך המרובים כבר כתבתנו לחיים טובים, אנא ממך תוסיף עוד כמה מילים, תגמור את השורה: "ובספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה וישועה ונחמה וגזרות טובות, נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך ישראל לחיים טובים ולשלום!"

שגיאות מי יבין

כיוצא בזה ביקש דוד המלך מהקב"ה: "שגיאות מי יבין, מנסתרות נקני, גם מזדים חשוך עבדך... ונקתי מפשע רב". בתחלה ביקש מה' שימחל לו רק על השגיאות, שאלו הם העברות שנעשו בטעות בשוגג, אמר לו הקב"ה מחלתי לך. אח"כ הוסיף 'מנסתרות נקני' - עברות שלא בשוגג, אך אמנם התביישתי ועשיתים בסתר, גם עליהם תמחל לי, אמר לו ה' מחלתי. לאחר מכן ביקש, 'גם מזדים חשוך עבדך', עברות שבמזיד שלא עשיתים בסתר אלא בגלוי גם עליהם תמחל לי. ובאחרונה אמר 'ונקתי מפשע רב', דהיינו אפילו עברות שעשיתי במזיד להכעיס, גם עליהם תמחל לי, ואמר לו הקב"ה לדוד, מחלתי לך.

ואומר המדרש, משל לעני שהיה רעב מאוד וניגש לאחד הבתים וביקש לאכול. אמר להם: לא אכלתי שלושה ימים, אנא הביאו לי פרוסת לחם. מיד הביאו לו. התחיל לאכול מעט ואמר: הלחם יבש מידי, אם אפשר הביאו לי איזו עגבניה להרטיב את הלחם, שלא אחנק בגרוני. נענו בני הבית לבקשתו והביאו לו גם עגבניה. לאחר מכן אמר: שלושה ימים לא שתיתי, אולי תוכלו להביא לי בבקשה כוס קפה. ריחמו עליו ונתנו לו את מבוקשו. נמצא שאכל, שתה ושבע על חשבון בעל הבית. אבל אם מתחלה היה מבקש לשתות קפה, היו אומרים לו: אדוני, לך לבית קפה, ותשתה שם קפה.

כך מרצים עם ישראל את הקב"ה, ובקשותיהם עולות לרצון לפני ה', כפי שאמר הקב"ה לישראל: "השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאווה" - חושקני בכם לשמוע את קולכם בבקשותיכם ותחינתכם אלי.

לדבר עם בורא עולם

מכאן נלמד אנו לעצמנו, כמה חשובה ומקובלת רצויה תפילתנו ושיח שפתותינו לפני ה' יתברך. ולא רק בשעת התפלה ממש, אלא בכל זמן שאנו נדבר עם בורא עולם, אף פעם לא 'תפוס', אין 'שיחה ממתינה' ולא 'תא קולי', תמיד הקו פתוח, ובורא עולם מאזין לנו. ואדרבה כמה שנבקש ממנו יותר, הוא ישמח בנו יותר.

ולא יפחד האדם מלהיות 'נודניק' על בורא עולם, כי יש בקשות ומשאלות שקוצב להן הקב"ה מספר תפילות מסוים, אשר על ידן תתמלא אותה משאלה. ופעמים שהאדם

מבקש פעם ופעמיים ורואה כי לא נענה ומתייאש, ואינו יודע שאילו היה מבקש עוד פעם אחת היה נענה. ומי לנו גדול ממשה רבנו שהתפלל לבורא עולם חמש מאות וחמש עשרה תפלות, כדי שיכנס לארץ ישראל, עד שאמר לו הקב"ה 'רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה'. אמר לו: אילו היית מתפלל עוד תפלה אחת, היית נענה, אך אין רצוני שתכנס לארץ ישראל, לכן 'רב לך'.

קרוב ה'... לכל אשר יקראוהו באמת

עורך דין יהודי מאנגליה הגיע אל אחד הרבנים בלונדון, ובשיחה עמו התלונן העו"ד, כי הוא נמצא בצרה גדולה. בעבודתו קיבל עליו להיות פרקליט של גוי אחד שהסתבך בענין פלילי, ובמהלך המשפט התגלה כי הלקוח הזה רמאי גדול, עד שהשופט לא חסך שבט-ביקרתו גם מהעו"ד שלו, ואותו האשים כי היה מודע לרמאות לקוחו, ועל כן החליט להעמיד למשפט גם את העו"ד. ידוע, כי באנגליה מתנהל כל הענין המשפטי בדרך קפדנית ביותר, השופטים מדקדקים לא רק עם הנאשמים העומדים למשפט אלא גם עם עורכי הדין שלא יהיה עליהם שום רבב, ולכן נשקפה לעו"ד שלפנינו סכנה גדולה, שלא רק שיפסלו אותו מכאן ולהבא מלעסוק במקצועו, אלא עלולים עוד להטיל עליו עונש כבד עם קנס. אמר לו הרב, שמע נא ידידי, העצה הטובה ביותר היא, שתעשה ככל אחינו בית ישראל להתפלל לבורא עולם שיוציא אותך מצרה זו. השיב העו"ד מה, לבקש מה? - אינני יכול, פעם כבר בקשתי ממנו ישועה והבטחתי לו שיותר לא אבקש.

לפני מספר שנים הוזמן לאוסטרליה למשך כששה חודשים, ולקח עמו את בתו היחידה והאהובה. ובהיותם שם חלתה לפתע הילדה בצורה קשה והוועקה מיד לבית החולים, שם ערכו לה סידרה של צילומים, ונתגלה כי לקתה במחלה הנוראה ל"ע. מיד פתחו בסדרה של טיפולים, אך עברו שבועות מספר ומצבה התדרדר עד שיום אחד בשבת, אמר הרופא לאביה העו"ד, כי מצבה קריטי ולא נותרו לה אלא שעתיים שלוש. האב היה מזועזע ונחרד, אך פתאום נפלה החלטה בלבו ללכת מיד לבית הכנסת, אמנם הרבה לא ידע, לא זכר שום דבר של יהדות, זולת שביום הבר מצוה לקחו אביו לבית הכנסת והניח תפילין. זה היה כבר בשעות הצהריים חיפש ומצא בית הכנסת. נכנס פנימה ובהיות לבו מר עליו אמר, "רבנו של עולם, אני מוכרח לבקש ממך דבר ואני מבטיח לך שיותר לא אבקש כלום. אני מבקש ממך שבתי היחידה תשאר בחיים". כך עוד נשאר זמן מסוים בבכיו, עד שלפתע חש הקלה על לבו. באותו רגע גמר בדעתו לחזור לבית החולים לראות את המצב. והנה בשובו מבית החולים, מקדם הרופא את פניו ואומר, דבר פלא ומוזר, היא פקחה את עיניה. מיד ערכו לה בדיקות וכבר למחרת בבוקר בקשה לשתות, ועד שבעבור שבועיים היא כבר ירדה מן המטה. וערכו עוד בדיקות יסודיות וכולם התפעלו, נס ופלא, אין שום דבר. ומרוב התפעלותם הלכו הרופאים המטפלים והראו את הצילומים הראשונים שהראו בבירור את הגידול, ואת הצילומים החדשים שבהם לא נמצא שום דבר, וכולם הודו כי זה רק נס משמים.

סיים העו"ד את סיפורו, עתה הלוא שמעת שהבטחתי לה' שלא אבקש יותר. אמר לו הרב, אף על פי כן, דע לך כי בורא העולם רחום וחנון ושמח שאנו מבקשים ממנו עוד פעם ועוד פעם, ולעולם לא נמאס לו חס ושלם מאתנו. משממע כך, הלך והתפלל שוב מכל ליבו, ותפלתו הועילה לו, ויצא מן המשפט זכאי.

"כִּי מִי גֹוִי גָדוֹל אֲשֶׁר לֹא אֱלֹקִים קִרְבִּים אֵלָיו כֹּה אֱלֹקֵינוּ בְּכָל קְרָאנוּ אֵלָיו".

לא יתפלל דוקא על דבר מסויים

חז"ל אומרים כי כאשר מתפלל האדם לבוּרָא עולם, לא יבקש דווקא על דבר מסויים. למשל, אם רוצה להתפלל על זיווג, לא יאמר: רבונו של עולם תן לי את האשה הזאת. כי אין האדם יודע האם באמת היא מתאימה לו, שהרי האדם יראה לעיניו וזה יראה ללבב. יתכן שבאמת היא טובה, אך הקב"ה - יודע תעלומות - יודע שסבל רב יסבול אם יקחנה, בגלל אביה ומשפחתה שימררו לו את חייו. לכן יתפלל שיזמין לו הקב"ה את בת זוגתו המתאימה לו ביותר, שתהיה צדיקה, יראת שמים, נאה וחסודה. ויכול לומר, "ונראה לי שזו מתאימה בשבילי, אבל רק אתה בורא עולם יודע את האמת אם היא מתאימה לי או לא, והטוב בעיניך עשה".

כמו כן, פעמים ומחפש אדם דירה לקנות, ומוצא דירה שמוצאת חן בעיניו מכל הבחינות: לא בקומה גבוהה, דירה מוארת, מרווחת וכו', בכל זאת לא יתפלל להקב"ה שיתן לו דווקא את הדירה זאת, כי יתכן שבאמת הדירה טובה, אך אינה טובה בשבילי, בגלל שהוא לא יסתדר עם השכנים שם וכדומה. לכן תמיד יבקש האדם מבורא עולם שיעשה כטוב בעיניו להכין לו את הטוב ביותר בעבורו.

אבינו מלכנו

בעשרת ימי תשובה אנו מוסיפים בתפלה לאחר חזרת הש"צ את נוסח 'אבינו מלכנו'. ונהגו לאומרו בקול רם, ובני אשכנז נהגו גם לפתוח את ההיכל בשעת אמירתו. אך יש להתבונן שהרי יש עוד 'אבינו מלכנו' שאנו אומרים במשך השנה - לאחר הוידוי, ואותו אנו אומרים בשקט. ובאמת מה ההבדל ביניהם? ובארו המפרשים על פי משל, לסוחר בדים שהלך פעם לבית החרושת כדי להזמין בדים לקראת החגים. ניגש אליו המוכר והראה לו: בד כזה עולה כך וכך למטר, והלה החל צועק כנגדו: לא לזה התכוונתי, אני רוצה סוג אחר. ולאחר שמראה לו את הסוג הרצוי, מחפש בד נוסף ושוב לא מוצא חן בעיניו, וצועק על המוכר. וכך שעה ארוכה מדבר בקול רם ובצעקות. והנה לאחר שארז לו המוכר את כל החבילות לפי רצונו, ניגש האיש לשלם. הוא נוכח לראות כי התשלום מסתכם במחיר גבוה מאוד, בשלב זה הנמיך את קולו ודיבר בשקט עם המוכר: תעשה טובה, תעשה לי הנחה, תן לי חלק מהסכום בהקפה, אתה יודע שהיום המצב לא פשוט, יש מיתון, תתחשב. הסתכל המוכר על הקונה ותמה עליו: תאמר לי אדוני היקר, הרי לפני שתי דקות דיברת בקול רם ובצעקות, ומה קרה שעכשיו הנמכת את קולך, שמא הצטרדתי? והתשובה ברורה לכל אחד, כי אילו היה מעיז לצעוק גם בשעת התשלום, הלוא בודאי שהמוכר לא היה נותן לו הנחה, ואולי גם היה מעיף אותו מהחנות על חוצפתו ועזות פניו, לכך לא היתה לו ברירה אלא להנמיך את קולו ולדבר בנחת שאולי ישמעו לו, כמו שכתוב 'תחנונים ידבר רש'.

והנמשל, כשבאים אנו לבקש מה 'יתברך פרנסה, הצלחה ורפואה, אנו מבקשים בקול רם 'אבינו מלכנו כתבנו בספר חיים טובים' 'כתבנו בספר פרנסה טובה' 'כתבנו בספר גאולה וישועה'... אומר לנו הקב"ה אני מוכן לכתוב אתכם, אבל מה אתם משלמים עבור זה, אני רוצה תמורת זה, שתעשו מצוות ומעשים טובים. ולצערנו הרב, כל אחד ואחד מאתנו יודע בסתר לבבו את מיעוט ערכו ומעשיו הדלים, לכך בזה אנו באים ואומרים בלחש 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך רחם עלינו', 'חננו ועננו, כי אין בנו מעשים' 'עשה עמנו צדקה וחסד... ואנחנו לא נדע מה נעשה, כי עליך עינינו, אתה מכיר אותנו כמה דלים ורשים אנחנו ממעשים טובים, מתורה ומצוות, אם כן תן לנו בהקפה, תעשה לנו הנחה.

שלוש עשרה מידות של רחמים

בימים אלו נוהגים לומר סליחות, שגולת הכותרת שלהם הם יג' מידות של רחמים.

במסכת ראש השנה (דף יז עמוד ב), אמר רבי יוחנן: התעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה. ואמר לו, כל זמן שישראל חוטאים, יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. דהיינו כסדר שלוש עשרה מידות רחמים של הקב"ה, שנאמר (שמות לד ו): "וַיַּעֲבֹר ה' עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא ה', ה' אֵל רַחוּם וְרַחוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאֱמֶת: נִצֵּר חֶסֶד לְאֱלֹפִים נִשָּׂא עֹן וְפָשַׁע וְחַטָּאָה וְנָקָה".

ורב חסד ואמת

רבותינו עמדו על לשון הפסוק "ורב חסד" "ואמת", שלכאורה שתי לשונות אלו סותרים אחד את השני: מהלשון "רב חסד" מתבאר שמתנהג אתנו הקדוש ברוך הוא לפנינו משורת הדין ולא על קו הדין ממש, ואילו מהלשון "ואמת" מתבאר, שהנהגת בורא עולם אתנו על קו הדין ללא פשרות?

ומבארים על פי משל למלך שהיה לו ידיד ואהוב גדול, ומאהבתו למלך היה תמיד הולך ומפרסם את שמו בכל רחבי המדינה ומספר בשבחיו ומאדיב את המלך על כולם. והנה באחד מן הימים אותו ידיד עבר על איזה חוק מחוקי המדינה ודנו אותו לעונש מאסר למשך שנה שלימה או שישלם קנס מאה אלף דולר עד שלושים יום. השתדל הידיד בכל יכולתו להשיג הלוואות מפה ומשם אך כל יגיעו לריק ובקושי הצליח לאסוף עשרת אלפים דולר. בראות מכריו ובני משפחתו את מצבו באו אליו בליל השלושים ודיברו עמו מלות פרידה ונחמה. המלך מחמת אהבתו אליו לא שכח אותו בצרתו, אך מצד שני לא רצה לוותר לו על חובו, כדי לא לפגוע במערכת המשפט והצדק של המדינה. מה עשה? באותו לילה קרא לבנו ונתן לו ארגז מלא בכל הכסף הדרוש, וציווהו ללכת בחשאי שלא יראהו שום אדם, ויזרוק את הארגז בתוך ביתו של אהובו ויברח, וכן עשה בן המלך. ויקץ האיש משנתו בבהלה וירא את כל הכסף הדרוש לו לקנס ויודה לה'. למחרת בא לבית המשפט ושילם הכל ויצא לחרות. נמצא שהמלך גם "רב חסד" שנתן לו את כל הכסף בחסד, ואח"כ "ואמת" ביום המשפט שילם הכל על פי האמת, על קו הדין.

הודו לה' כי טוב

וכיוצא בזה דרש רב חסדא בגמרא מסכת פסחים (דף קיח עמוד א) על הפסוק בתהלים "הודו לה' כי טוב" - הודו לה' שגובה חובתו של האדם בטובתו, עשיר בשורו, עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה. כלומר בכדי לכפר על עוונותיו של האדם מקדים הקב"ה ומשפיע לו טובה, ואח"כ גובה ממנו בחזרה את הטובה הזאת ובצער הזה מכפר לו על עוונותיו.

פעמים והקב"ה רואה שהאדם אינו הולך בדרכי התורה והמצוות, ורוצה להענישו בממונו, כדי שיתבונן למה קרה לו כן ויתחרט על מעשיו הרעים ויחזור בתשובה, אך חס עליו, כי בקושי מכלכל הוא את בני משפחתו, לכן מה עושה הקב"ה? נותן בלבו למשל לקנות כרטיס הגרלה בכמה שקלים וזוכה בסכום עתק של \$ 100,000. כמה אדם זה שמח וטוב לב ומאושר מאין כמוהו! אך הנה לאחר שבוע ימים שולח לו הקב"ה גנב וגונב לו את כל הכסף, כמה מצטער אותו אדם ובוכה. אך אינו יודע שמתחלה בכלל לא היה מגיע לו כל הכסף הזה, אלא שכדי שיתקרב ויחזור בתשובה סיבב הקב"ה את

הדברים בדרך זו כדי שיתבונן בעבור איזה חטא קרה לו כן, וידע מה לתקן. וזה שאומר הפסוק "ורב חסד ואמת", בתחלה 'רב חסד', שנותן לו ליכות בכסף, אבל אחר כך 'ואמת' שלוקח ממנו את הכסף כמשפט.

והלכת בדרכיו

עוד דייקו רבותינו ז"ל ממה שאמר לו הקב"ה למשה רבנו, שכל זמן שישראל חוטאים, אם 'יעשו' לפני כסדר הזה של שלוש עשרה מדות רחמים אני מוחל להם, ומזה שלא אמר אם 'יאמרו' לפני כסדר הזה, מבואר שעיקר רצונו של ה' יתברך בעצם עשיית המדות הללו, כמו שנאמר 'והלכת בדרכיו' - מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון, ואין די באמירה לבד.

לא יומתו אבות על בנים

מהנאמר בפסוק לעיל, "פוקד עוון אבות על בנים ועל בני בנים", מבואר כי פעמים שהקב"ה ממתיך בעונש העברה עד לדור הבנים או אחריהם. והנה בפרשת כי תצא מפורש לכאורה לא כן, שנאמר: "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו יומתו", דהיינו שאין הקב"ה נותן את העונש על יוצאי חלציו של האדם אלא על האדם בעצמו. ויש ליישב זאת על פי משל:

לאריה שהיה הולך ביער והיה רעב מאוד, והנה ראה שועל המתקרב לקראתו, נתן עיניו בו כדי לאוכלו. השועל ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך, מיד נפל לרגליו בקידה ובהשתחויה ואמר לו: אדוני המלך, מה כבר ישביע אותך מעט הבשר שיש בי, הלוא רוב רובי עצמות וגידים? לך נא אל קצה היער, כי ראיתי שישנו שם אדם שמן ועב בשר, אשר בודאי ישביע אותך לכמה ימים. אמר לו האריה, אינני יכול לעשות זאת כי אין לי רשות לטרוף בני אדם, ופוחד אני שיענישני הקב"ה על מעשה זה. אמר לו השועל: אל דאגה, כתוב במפורש בתורה שאתה לא תקבל את העונש, אלא הבנים שלך! שנאמר 'פוקד עוון אבות על בנים', ומה אכפת לך מהם? העיקר אתה תאכל ותהנה! מיד הלך האריה לכיוון אותו אדם לאוכלו, והשועל מהלך אחריו. אך בדרך לא הבחין האריה בבור שהיה שם, ונפל לתוך הבור. הביט בו השועל מלמעלה כשעל פניו מתוח חיוך רחב. קצף האריה ואמר לשועל: שקרן שכמותך, הנך רואה כי עוד בטרם אכלתי את האדם, כבר נענשתי, והיכן דברייך שאמרת, שאת העונש יקבלו בני אחריי? אמר השועל לאריה: דע לך, כי אין זה עונש על מעשיך, אלא אתה קבלת את העונש על מעשי אבותיך שטרפו בני אדם! אמר לו האריה: מה חטאתי שאקבל את עונש אבותי, וכי אני טרפתי? הלוא הם טרפו, וראוי שהם יקבלו את העונש! אמר לו השועל: בגלל שלא היה אכפת לך מהבנים שלך, שהם יקבלו את העונש על העברות שלך, אז גם אתה תקבל את העונש של העברות של אבותיך!

והנמשל: הכל אכן תלוי במעשיו של האדם עצמו! אם היה אביו רשע, אבל הוא עזב את דרכי אביו והלך בדרך אביו שבשמים, נמצא שלא אמר אעשה עברות ובני יקבלו את העונש, אלא דאג לבניו אחריו שלא יקבלו את עונשו, לכך בודאי שאדם כזה לא יקבל את עונש עוון אבותיו, ועל זה נאמר: "ובנים לא יומתו על אבות". לא כן אם הלך הבן בדרך הרעה של אביו ולא בדרך הטובה שהיא דרך ה', נמצא שלא חס על בניו אחריו ולא אכפת לו מהם שיקבלו את עונשו, אם כן מן הראוי הוא שיגלגלו עליו גם עונשם של עוונות אבותיו.

חינוך הבנים

'מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי, וילכו אחרי ההבל ויהבלו'
 בקריאת שמע אנו אומרים פעמיים בכל יום, "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". תורתנו הקדושה מצווה על כל אבא ואבא ללמד את בנו תורה, אלא שכדי להקל עלינו את המלאכה זיכה אותנו בורא עולם שיהיו בתי ספר שירכוזו את הילדים וילמדו אותם חוקי חיים, חוקי תורתנו הקדושה המתוקה מדבש ונופת צופים. אשר על כן, כל אדם יחנך את בנו ובנותיו אך ורק בבתי ספר תורניים ההולכים לפי חוקי התורה עם מלמדים יראי ה' המקפידים על שמירת התורה והמצוות ביראת שמים, ולא ישלח את ילדיו חס ושלום למקומות שאינם מקפידים כהוגן על שמירת התורה והמצוות. שעליהם בוכה הקב"ה ואומר (ירמיה ב ה): "מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי, וילכו אחרי ההבל ויהבלו". ועוד אומר (שם ב יג): "כי שתיים רעות עשה עמי, אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים אשר לא יכילו המים". לא רק שעזבו את הקב"ה ואת התורה והמצוות, אלא גם הלכו לרעות בשדות זרים, לומדים מיני לימודים שהם נגד התורה, דברי כפירה, חינוך לא רק לחוסר צניעות אלא לפריצות ממש, ועוד ועוד ה' יצילנו. האם שמענו פעם כי בבתי ספר כאלה ילמדו מוסר על כיבוד אב ואם, על הכבוד לאנשים מבוגרים וקנים, על שמירת השבת וקיום המצוות? כל ראשם ומחשבותם בענייני כדורגל, כדורסל, ובכל מיני תועבות למיניהם, ה' יצילנו וה' ירחם. לא כן תורתנו הקדושה - תורת חיים, המחנכת ומדריכה אותנו בדרך ישרה. מצוה אותנו "כבד את אביך ואת אמך", "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", וכל המצוות כולם ללא יוצא מן הכלל הם בגדר "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".

והותירך ה' לטובה בפרי בטןך

ואם האדם חס ושלום אינו מחנך את בניו לתורה ויראת שמים, היאך יבוא בסליחות וביום הכיפורים ויאמר "עשה למען תינוקות של בית רבן שלא חטאו"?! וביותר מזה, הרי אותו אדם בודאי שיש לו מזוזה בפתח ביתו, האם פעם חשב מה יש בתוך המזוזה הזאת, מה כתוב בה? הלוא במזוזה כתוב "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם"! כיצד הוא מנשק את המזוזה בשעה שהוא עצמו רומס את מה שכתוב בה?! הלוא למרמה וללעג וקלס יחשב. לכן יתבונן האדם ויחנך בניו לתורה, כי בנפשו הדבר, ובזכות זה ודאי שהקב"ה יחתמם לחיים טובים ולשלום לאלתר, אע"פ שהוא עצמו אין לו מספיק זכויות. וכמו שבאר החתם סופר על הפסוק "והותירך ה' לטובה בפרי בטןך", שאפילו אם היה צריך לדון את האב הזה למיתה ח"ו, כיון ששולח את בניו ללמוד תורה, זכות זו ראויה להצילו, כי אם ימות, בניו יכולים ח"ו להדרדר לרחוב ולהתקלקל, על כן שומרהו ה' ומחיהו. והוא שאומר "והותירך ה' לטובה", בזכות בניך שהם 'פרי בטןך', שהולכים בדרך ה' וחוקיו.

איני יכול לגרד את התוכחה הכתובה בתורה

הבית הקטן היה הומה אנשים. פשוטי עם לצד תלמידי חכמים, מבוגרים גם צעירים, צבאו על דלת הבית כדי לזכות בברכה מאת הרב הגדול ה"חפץ חיים" זצ"ל. היה זה בזמן התכנסות ה"כנסיה הגדולה" - אסיפת רבנים גדולים מכל רחבי אירופה, שהתכנסו בעיר וינה, כדי לדון בבעיות השעה. תושבי וינה ניצלו הזדמנות זו כדי לזכות בברכה מגדול הדור. "אני איני רבי", אמר להם החפץ חיים, אך התושבים הפצירו בו רבות עד שבליט ברירה נענה להם והחל לברכם. והנה הגיע תורו של איש אחד, אשר עמו

התלווה נער צעיר. "רצוני לקבל ברכה מכבוד הרב", אמר האיש ביראת כבוד. החפץ חיים, שלא הכירו מקודם, התבונן בו בריכוז, ואחר נענה ואמר: "איני יודע מה אתה מבקש ממני ברכה, אם אתה שולח את בנך לישיבה, אינך זקוק לברכה שלי, בפרשתנו **כבר ברכו אותך שישים ריבוא שעמדתו שם**. והיו שם לויים, והשכינה עם ארון הקודש הסכימו כאשר אמרו: 'ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת'. אבל אם אתה נותן את בנך בבית ספר ללא יראת שמים, איך אוכל לתת לך ברכה?? איני יכול לגרד את התוכחה הכתובה במפורש בתורה!!!" היהודי רעד, שיניו נקשו זו לזו, מנין ידע ה"חפץ חיים" לומר לו זאת?

בית ספר "קצלנסון"

סיפר הרב הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל שהיה מגדולי הדור הקודם, אשר פעם הזדמן באיזו חתונה וישב לידו עשיר מופלג. מפעם לפעם היה העשיר נאנח אנחה עמוקה ומרה. שאלו הרב לפשר הדבר, אולי יוכל לעזור לו. אמר לו העשיר, לא תוכל לעזור לי. בכל זאת - הפציר הרב - דאגה בלב איש ישיחנה. והלה סיפר כי בן יחיד יש לו, ומקטנותו דאג לו לכל מחסורו אשר יחסר לו ברוב פאר והדר ותפנוקים למיניהם כיאות לבן יחיד. והנה לאחרונה כל לילה הולך הוא עם חבריו להעביר את הזמן לבטלה מחמת אפס מעש ושעמום, וחוזר בשעות הלילה המאוחרות 12, 1 ואני ממתין לו עד בואו מפאת דאגתי אליו. אמש המתנתי לו עד שעה 1, 2, ועדיין לא הגיע, ולבי דואג. לפתע בשעה 2:30 אני רואה אותו מרחוק כשחבריו תופסים אותו משני הצדדים והוא מיטלטל מצד לצד, הבנתי שהוא שיכור. החברים הביאוהו עד פתח הבית, זרקו אותו והלכו. ואני בוכה על מר גורלי, מדוע קרה לי כן, אחר שכל כך השתדלתי עבורי לחנכו, ודאגתי לכל צרכיו מעל ומעבר, האם מגיע לי כך? אמר לו הרב, תאמר לי היכן חונכת אותו? אמר לו בבית ספר "קצלנסון", אשר ידוע בזמנו בירושלים לבית ספר שאין בו לא תורה ולא יראת שמים, ככל בתי הספר שאינם שומרים תורה ומצוות שיש כיום בעוונותינו הרבים. אמר לו הרב, עכשיו כבר אין שאלה למה יצא לך בן כזה. אם היית שומע אז להקב"ה ומחנך את בנך בתלמוד תורה עם יראת שמים, היית מאושר כיום מאין כמוך, אך לא השכלת עשה, ולכך לא פלא כי אלו הם התוצאות.

עתידים בתי קרקסאות להפך לבתי כנסיות ובתי מדרשות

כיום ברוך ה', בנין בית הספר קצלנסון נהפך לתלמוד תורה "יקירי ירשלים", אשר מונה למעלה מ- 1000 תלמידים, בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, כן ירבו בעזרת ה'. ועתה נבנו שם עוד שתי ישיבות ברוב פאר והדר, אשר מונים למעלה מ-500 בחורי חמד העוסקים בתורה יומם ולילה, כן ירבו בן פורת יוסף. ועוד רבים המקומות שהיו בתי ספר ומתנ"סים למיניהם שלא על פי התורה והמצוות, וכיום נהפכו ברוך ה' לתלמודי תורה וישיבות קדושות. וכבר אמרו רבותינו ז"ל: עתידים בתי קרקסאות ובתי טיאטראות להפך לבתי כנסיות ולבתי מדרשות.

הזורעים בדמעה ברנה יקצורו

אדם שזורע בדמעה, בקטנותם של הילדים, שכבר בעודם רכים מחנכם בבתי ספר תורניים ללא פשרות, ולא בכל מיני בתי ספר "דתיים" למיניהם, אשר רואים בהם את התוצאות בעוונותינו הרבים כמה נשאים מהם שומרי שבת ומניחים תפילין והולכים בדרך ה', אזי ברנה יקצורו. אע"פ שבתחילת חינוכם קשה עליו להשגיח עליהם הרבה, על לימודם ועל שמירת המצוות, על הדרך ארץ והמדות הטובות, הכבוד לזולת ועוד ועוד, בכל זאת אחר שכבר גדלים, אינו צריך לטרוח הרבה, ליבו סמוך ובטוח שבניו

ברוך ה' מחונכים ועולים במסילה העולה בית אל, בדרך אשר סללו אותה אבותינו הקדושים. אם הילדים יצאו בערב לאיזה מקום, אינו דואג מחשש שילכו לכל מיני מקומות שאינם ראויים לרוח התורה, להסתובב ברחובות ולשבת על הספסלים כמשועממים באפס מעש, כרבים מבני הנוער למיניהם, אשר לילותיהם מבוזזים, ושורפים זמנם בהבל וריק.

החינוך שבבית

ואל ישיאך יצרך, כאותם התועים אחר יצרם הרע, כי החינוך הוא בבית, ועל סמך זה נותנים את ילדיהם בבתי ספר אשר לא לפי חוקי התורה, ומסתמכים על זה שלוקחים את ילדיהם לבית הכנסת להתפלל, וטוענים כי הילדים רואים את אשר האבא עושה קידוש של שבת ועוד, ומזה הם כבר יתחנכו וילמדו. אך כל זה עצת היצר הרע, וכבר כתב הרמב"ם כי טבעו של אדם להמשך אחר חבריו, שכניו ומכריו הסובבים אותו, ואינו מן הנמנע שיהיה מושפע ממעשיהם ודרכיהם. ואמנם אין אנו באים לשלול את החשיבות בחינוך של הבית, אשר עוצמתו עצומה מאוד מאוד, אך מכל מקום אי אפשר להתפטר בזה לבד. ועינינו הרואות את אותם הילדים אשר הוריהם גם כן טענו טענות כאלו, וסמכו על דעתם הכוזבת לחנך את בניהם לא במקומות המקפידים על שמירת התורה והמצוות ויראת שמים כהוגן, ובסופו של דבר, רבים מהם לא הלכו בדרך ה' כלל וכלל.

לי זה לא יקרה

וכבר ידועה אמרתם של אותם אינשי דלא מעלי, כי באמור להם דברי אמת אלו בחינוך הבנים, ואשר הם מסכנים את בניהם בסכנות רוחניות עד למאוד, יאמרו לך כי "לי זה לא יקרה". למה הדבר דומה? אם יגישו לפניהם מגש ובתוכו מאה כוסות קוקה קולה משובחת מאוד, וכל השותה כוס אחת מקבל סך מאה אלף דולר, אך יאמרו להם כי יש שם כוס אחת שמעורב בה רעל, האם יסכימו לשתות? ודאי שלא! אך מדוע? הלא סך הכל רק בכוס אחת מתוך מאה הכוסות יש רעל, והסיכוי כל כך קלוש, למה אם כן מפחדים הם לשתות? הבה נראה את גבורתם שיגידו "לי זה לא יקרה" וישתו, הלא לשוטים יחשבו! ואם זה בחיים גשמיים של אדם, על אחת כמה וכמה בחיים רוחניים, חיי תורתנו הקדושה, היוכל אדם לומר טענות אלו, "לי זה לא יקרה"?

שקר בעיניים

זאת ועוד, כמה ילדים יש אשר לצערנו לעיני הוריהם מראים הם את עצמם כשומרי מצוות, אך אחרי הגב יעשו כרצון ליבם ותאוות נפשם לבלי חוק. וכבר דרשו רבותינו על הפסוק שאמר הקב"ה לאברהם אבינו "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". מהו "אחריו"?

אלא כמו שבארנו, יש אבא שהולך להתפלל בליל שבת בבית הכנסת ובניו הולכים עמו כדי לשמחו. לאחר התפילה באים לבית, עושים קידוש וסעודת שבת והם יושבים כמו ילדים טובים, מקשיבים ומברכים ברכת המזון, אך לאחר כל הטקס הזה, האבא יוצא לשיעור בבית הכנסת ובניו נשארים בבית, אומרים לו 'שבת שלום'. וכיון שהם יודעים שאבא חוזר בעוד כשעה וחצי, בינתיים מדליקים הם את הטלוויזיה, מעשנים סיגריות, ומשתטחים על הספה וקוראים עיתונים של דברי מינות וכפירה פריצות ותועבה. והנה כשיודעים כי בעוד כמה דקות צריך אבא לחזור, מיד מכבים הם את הטלוויזיה, פותחים חלונות ומאווררים את הבית שיצא ריח העשן, ואז כשאבא בא, מקבלים אותו יפה

בברכת 'שבת שלום'. לזאת לא יקרא 'אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו', כי אחרי גבו של האבא אינם הולכים בדרך ה', ובאמת רחמנות על אבא כזה. משבח הקב"ה את האדם שזוכה לחנך את בניו, באופן שגם כשאינו נמצא איתם ואינו משגיח עליהם, יודעים הם ללכת בדרך ה' להתפלל וללמוד ולקיים כל המצוות כולן.

מה הטריד את מרן החפץ חיים בימי זקנותו?

הגאון הצדיק רבי ישראל מאיר הכהן בעל ה"חפץ חיים", בהיותו זקן מופלג כבן תשעים שנה קרא לאסיפה גדולה של כל הרבנים וראשי הישיבות שבמחוזות וילנא, גרודנא וסלובק, כדי לטקס עצה לחזק את מוסדות התורה מבחינה חומרית, וגם להרבות תורה בין בני הנעורים, כי בהשפעת המשכילים שבדור ההוא נמסרו ילדים רבים לחינוך בידי זרים. כל ציבור הרבנים והקהל הקדוש המתינו בדריכות לזקן שבחבורה הגאון החפץ חיים. בשעה שנכנס לאולם כל הקהל חרד לקראתו ועמד על רגליו, והגאון הישיש רבי שלמה גורדון התקרב ובירך בקול רם: בא"י אמ"ה שהחיינו וכו'. וכן: בא"י אמ"ה שחלק מחכמתו ליראיו. ונשארו כולם עומדים כשהם חדורים יראת כבוד.

בנאומו אמר החפץ חיים: עיניכם הרואות שבשנות זקנותי טרחתו לבוא אליכם, כי הוגד הוגד לי שמכאן תצמח טובה לתורה. ואם לאדם זקן בגילי כדאי היתה הטרחה והיגיעה לבוא ממרחק בשביל התורה, קל וחומר לכם שחייבים אתם לעשות הכל שלא תשתכח התורה מישראל. בנוהג שבעולם, אדם שמבקש לקנות סחורה שאיננו מבין את טיבה ביותר, שואל הוא למבינים גדולים ממנו. ואם הוא יראה סוחר ותיק הרודף אחר סחורה זו וחפץ מאוד לקנותה, אזי בטוחים בודאות כי הסחורה היא משובחת ושווה את דמיה. אודות התורה הקדושה נאמר, כי המלאכים חפצו לקבלה, שנאמר: "תנה הודך על השמים". ומאחר שהתורה היא רוחנית, ואף המלאכים הינם רוחניים, הרי מובן שהמלאכים היו המבינים ביותר בערכה של התורה. ומעתה, מה גדולה צריכה לנו להיות השמחה שכשמשנה רבנו ניצח את המלאכים, וקיבל את התורה בשבילנו. עליכם להגביר חיילים להציל את ילדי ישראל שלא יפלו בידי זרים, בבתי הספר של אנשים המחנכים שם בשיטות ודעות כוזבות, ואינם יודעים כלל מתורתנו הקדושה ומקיום מצוותיה, ונעשים בנים המכחישים לה' ולתורתו. איז לעיניים שכך ראות, ואיז לאוזנים שכך שומעות. כמה צער יגיע להורים בעולם הבא, כשיציאו אותם מגן עדן לראות את היסורים והמכאובים שבניהם יקבלו בגיהנם על שעברו על חוקי התורה והמצוות.

כיון שבודאי ידונו באסיפה זו על אודות החינוך בתלמוד תורה, אמרתי לזרז את כל הרבנים שבכל עיר ועיר להשגיח בשבע עיניים, ולייסד כל אחד בעירו תלמוד תורה עם מורים ומחנכים טובים ויראי שמים, שילמדו את הבנים תורה על טהרת הקודש, שאם לא כן יהיו הרבנים נתבעים על זה בעולם האמת, שמדוע לא השגיחו על זה, ולא נתנו מוסר באוזני ההורים של הילדים, ואוי לאותה בושא ואוי לאותה כלימה אשר תכסה את פניהם לעתיד לבוא, על שהיה בידם למחות ולא מחו. על כן בואו אחי, בואו רעי, ונעשה ככל יכולתנו להציל את הדור החדש מכליון רוחני, ולחנכם לתורה ולמצוות, כי "חנוך לנער על פי דרכו - גם כי יזקין לא יסור ממנה".

בתהלים נאמר מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו, נקי כפיים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי. משל לאדם שהתמוטט מעסקיו, ובצר לו פנה אל עשיר אחד שהיה גומל חסדים וסיפר לו על מצוקתו. הוציא העשיר צ'ק של אלף רובל ונתן לו הלואה למשך שנה אחת, כדי שישקם את עצמו. לאחר שנה בא העשיר לתבוע את חובו, פנה

הלה אל הכספת שבחנותו, הוציא משם את הצ'ק שקיבל מהעשיר, ואמר לו הא לך כסףך שלא נגעת בו כלל. התרעם העשיר ואמר, היתכן? וכי לשם כך נתתי לך סכום כסף נכבד כזה שתשימהו בכספת? הלוא נתתיו לך על מנת שתשקם את עצמך ולא כדי לטומנו בכספת! והנמשל, לאחר שאדם יגיע לעולם האמת, אפילו אם תהיה נשמתו טהורה כשעת נתינתה, גם אז יתבע בבית דין של מעלה, האם לשם כך נשלחה הנשמה לעולם הזה, שיחזיקנה ללא שום תועלת של זיכוי הרבים בתורה ובמצוות? הלוא כל עיקרה לא נשלחה אלא ללמוד וללמד ולהגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את הרבים, והוא לא עשה כן! וזהו שאומר הכתוב: "נשא לשוא נפשי", שוא היינו בחינם ללא תועלת, ולכן כל אדם חייב לעשות כל יכולתו לחזק את התורה ולתמוך במוסדות התורה ובתלמידי חכמים להגדיל תורה ולהאדירה.

כך דיבר החפץ חיים לפני כשבועים שנה. ומה נאמר אנו בדור שלנו? ישמע חכם ויוסף לקח כי בדורנו זה שאנו רואים בעינינו את תוצאותיו ההרסניים של החינוך הקולקל, כבר אין צורך להטיף מוסר. העובדות העגומות והמצערות, מדברות בעד עצמן. לצערנו, החינוך - לא חינוך - המוקנה כיום בבתי הספר הכלליים, הביא את הנוער להתדרדרות נוראה, השוברת שיא חדש מידי שנה בשנה. אשרי המציל נפשות ילדי ישראל, להשיבם אל צור מחצבתם ללמוד וללמד לשמור ולעשות בתלמודי התורה ובישיבות הקדושות.

קביעת עיתים לתורה

בטלנו תורתך ימים ולילות

אמרו רבותינו במסכת שבת (דף לא עמוד א) בשעה שמכניסים את האדם לדין, שואלים אותו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עיתים לתורה? ציפית לישועה? וכתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פרק א הלכה ח) כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כוחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר 'והגית בו יומם ולילה'. ע"כ. נמצא כי כל אדם מישראל חייב לעסוק בתורה בכל מצב שהוא.

אל תאמינו ברע

ואל יסיתך יצרך כי הנני ברוך ה' מתפלל שלוש תפילות בכל יום במנין ואף שחרית בנץ החמה, ומקיים הרבה מצוות וגמילות חסדים, אם כן די לי בזה. לא כן, אלא אדרבה ידע האדם שעם כל מה שמקיים, אין דומה קיום המצוות של אדם שקובע עיתים לתורה לאדם שלא קובע עיתים לתורה. כי על ידי קביעת עיתים לתורה, יתחזק גם בשמירת המצוות, שהרי ילמד את ההלכות של כל מצוה ומצוה איך לקיים, ובפרט בהלכות שבת שאם אדם לא ילמדם ויחזור כמה וכמה פעמים בודאי שיכשל. וזה שאמר שלמה המלך "אל תאמינו ברע", אל תאמינו ליצר הרע שעושה עצמו כרע וכחבר, ומסיתך בטענות שונות ומשונות, ועיקר כוונתו להפילך בפח.

כי נר מצוה ותורה אור

ובענין זה דרשו רבותינו את הפסוק במשלי (פרק ו פסוק כג) "כי נר מצוה ותורה אור". כלומר שמעשי המצוות לבד הם כמו נר כבוי, אבל כשאדם לומד את התורה שהיא האור, אז המצוה מאירה. והמשילו בזה משל לכפר נידח שאנשי היו פשוטים ותמימים

בתכלית, ידיעתם בנושאים מעט מתקדמים היתה אפסית לחלוטין עד שאפילו לא ידעו שניתן להאיר את הלילה החשוך בהדלקת נרות. עם שקיעת החמה, היו כל אנשי הכפר פונים לבתייהם והולכים לישון, ובעלות השחר היו משכימים קום לעבודתם ולעסקיהם. והנה נודמן אחד מאנשי הכפר אל העיר, וראה שגם בלילה יש להם אור על ידי נרות, התפעל מאד וקנה הרבה נרות על מנת למוכרם בכפר. כמובן, שאנשי הכפר ששמעו על פעולת הנרות רכשו אותם ומיד כשהחל להחשיך, העמידו את הנרות לצדם כדי שיאירו להם, אך למרבה הפלא הנרות לא האירו כלל. כיון שכך, כעסו אנשי הכפר על המוכר הכובן והחזירו לו את כל הנרות. בן הכפר שראה כי נרותיו לא האירו, חזר מיד לעיר, ופנה אל המוכר בצעקות על כך שרימהו. אך המוכר שהיה נבון, שאלו מיד, כיצד השתמשת בנרות? הכפרי ענה בתמימותו כי הניח את הנרות על המדף כפי שראה כאן בחנות. אמר לו המוכר, שוטה שכמוך! תקח ניצוץ אחד ותדליק את הנר ואז הוא יאיר לך.

והנמשל, אדם שמקיים מצוות אך לא קובע עיתים לתורה, אינו יודע איך לקיים את המצוות, ועליו יאות להמליץ "את אשר אסרת התרתי ואת אשר התרת אסרתי". נמצא שיכול להיות אדם שחושב את עצמו לשומר שבת אבל האמת היא שהוא עובר כמה וכמה איסורים בכל שבת. וכן יש אדם שיכול להניח תפילין חמישים שנה ונחשב לו כאילו לא קיים את המצוה ובירך ברכות לבטלה, כיון שלא ידע בדיוק היכן להניח אותם, ועוד כהנה דוגמאות רבות. אם כן נמצא שמצוותיו אינן מאירות. אבל אם קובע עיתים לתורה מתקיים בו "ותורה אור", שהתורה תאיר לו את המצוות.

מי גבר ימלט נפשו מחילול שבת

וכמו שכותב הגאון ר' יהונתן אייבשיץ בספרו "יערות דבש", כי אי אפשר כלל במציאות שינצל האדם מאיסור שבת אם לא ילמוד כל הדינים על בוריים היטב, ומי שלא למד הלכות שבת פעמיים ושלוש לא יוכל להמלט שלא יקרה לו חילול שבת הן דאורייתא והן דרבנן. ומי גבר ימלט נפשו לומר זך אני מפשע וחף אני מעון בשמירת שבת אשר עונשה קשה למאוד, והפליגו מאוד בעונש זה. ואם כן מהראוי לשומרו כראוי וללמוד הלכות שבת בתמידות, ואצל רב שיברר לו הכל, וישנן עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, כי שכרו מרובה ומגין בפני הפורענות. ע"כ.

מסיר אזנו משמוע תורה

ועוד נאמר במשלי (פרק כח משנה ט) "מסיר אזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה". וצריך להבין, שהרי ידוע שמנהגו של בורא עולם בכל דבר הן בשכר והן בעונש, לתת לאדם מידה כנגד מידה, ואם כן מדוע אותו אדם שלא רוצה ללמוד תורה יענש בתפילתו שתהיה תועבה, היכן ה"מידה כנגד מידה" כאן? אלא מסבירים רבותינו שבאמת לא מדובר כאן על אדם שכלל לא רוצה ללמוד תורה, שזה פשוט שעונשו חמור עד למאוד, אלא מדובר באדם שרוצה לשמוע תורה, אלא שאם אומרים לו תבוא לשיעור פלוני, הוא אומר: את הדברים האלו כבר שמעתי ומה כבר יחדש הרב? אדם שכזה תפילתו תהיה תועבה, מידה כנגד מידה, שגם הקב"ה יאמר לו, אף אתה בתפילתך בשחרית ביקשת: אתה חונן, השיבנו וכו' ובתפילת מנחה אתה חוזר ומבקש את אותן הבקשות וכן בערבית ובכל יום, וכמו שאתה לא מוכן לשמוע דברי תורה פעמיים ושלוש אף אני לא מעוניין לשמוע את בקשותיך החוזרות ונישנות בכל יום.

למה אתה לא בא לקבל

משל נאה המשילו, לאדם שהיה עני מרוד ומתפרנס בדוחק. לימים ניגשו אליו חבריו ואמרו לו, לך אצל קרובך פלוני שהוא עשיר גדול ועוזר לאנשים רבים, ואף לך הוא יעזור. והנה פגש העני את קרובו העשיר ואמר לו, מדוע אין אתה עוזר לי, הרי מצבי כל כך קשה ודחוק? אמר לו העשיר, לא ידעתי, מעולם לא באת לבקש, ואם כן תבוא מחר, אני מסיים את העבודה בשבע בערב ואחכה לך במשרדי. והנה למחרת המתין העשיר הזה עד שבע וחצי והלה לא הגיע, ומשראה כך שב אל ביתו. לאחר פרק זמן פגש העני שוב את העשיר והחל חוזר ומתלונן פעם נוספת על מצבו. אמר לו העשיר, והלא סיכמנו שתבוא, ומדוע בוששת מלהגיע? התנצל העני וביקש הזדמנות נוספת. העשיר ברוב טובו, קבע לו מועד הזמנה נוסף והעני הבטיח להגיע בזמן. אך לא כדבריו היו מעשיו, העשיר המתין לבואו עוד שעה ארוכה מן הזמן הקצוב ובכל זאת העני לא הגיע. אחר יומיים שלושה, נפגשו שוב העשיר והעני, והנה החל העני שוב להתלונן על מצבו הכלכלי ודחוק פרנסתו. אמר לו העשיר, המתנתי לך זמן רב ולא באת. התנצל שוב העני וביקש הזמנה לשעות מוקדמות יותר שאז קל לו יותר להגיע. נעתר העשיר טוב הלב לבקשתו והזמינו לשעות המוקדמות של היום. אך העני גם הפעם לא הגיע. לאחר מספר ימים נפגשו השניים שוב והעני החל לשפוף שיחו על מצבו הקשה כפעם בפעם. אך הפעם פקעה סבלנותו של העשיר, הוא צעק עליו וגרשו מעל פניו.

על מי אתה חושב "לעבוד"

ובודאי שהתנהגותו של העשיר מובנת. אך צריכים אנו ליוזר שלא נדמה לאותו עני חס ושלום, כי הנה אנו באים בבוקר בתפלת שחרית ומבקשים בברכת 'אהבת עולם', 'ותן בלבנו בינה להבין להשכיל לשמוע ללמוד' וללמד' לשמור ולעשות ולקיים את 'כל דברי תלמוד תורתך' באהבה, והאר עינינו בתורתך...". זאת אומרת שאנחנו מבקשים מהקב"ה שיתן לנו באמת להבין ולהשכיל כל כך, עד שנזכה גם ללמד את אחרים ולדעת את כל התורה. הקב"ה אומר תבואו ללמוד, אני אתן לכם. והנה לאחר התפילה אין לבן אדם זמן להשאר, הוא ממחר לעבודה. בערב כשחוזר מגיע למנחה וערבית, בינתיים יש שיעור תורה או קודם לכן או לאחר מכן, אך שוב אין לו זמן להשאר, הוא צריך לצאת לעשן, לדבר פוליטיקה, חדשות, ישנות - העיקר ללמוד הוא לא ילמד, רק ידבר דברים בטלים. ואח"כ נכנס לתפלת ערבית, ושוב אומר בברכת 'אהבת עולם', "על כן ה' אלוקיני בשכבנו ובקומנו 'נשיח בחוקיך ונשמח ונעלוז' בדברי תלמוד תורתך ומצוותיך וחוקתיך לעולם ועד, כי הם 'חיינו ואורך ימינו' ובהם נהגה יומם ולילה". יתבונן האדם על מי הוא חושב "לעבוד"? הרי אתה אומר 'נשיח בחוקיך', היינו שאתה רוצה להגיע לדרגה כזאת שהתורה תהיה שיחתך כל הזמן עם חבריך ומכריך. ואח"כ אומר 'ונשמח ונעלוז', היינו שישמח כל כך עד שכבר יעלוז לבו, וירגיש שמחה אדירה ועצומה. ושוב מוסיף, 'כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה', היינו שהתורה היא החיים שלנו ואין לנו דבר אחר ובה נהגה יומם ולילה. וא"כ אומר לו הקב"ה, אִיכָה מדוע אתה בורח משיעורי תורה? מדוע אינך בא ללמוד מידי יום בתורתי, אשר בתפלתך אתה נשמע כל כך עורג ונכסף אליה? אשר על כן חברים יקרים, אדרבה בואו ונקבע עיתים לתורה, ואז נוכל לבקש בפה מלא מהקב"ה שיתן לנו להבין את תורתו, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, וה' ימלא משאלותינו ויתן לנו.

אל תאמר לבשאפנה אשנה שמא לא תפנה

ואמרו רבותינו במשנה מסכת אבות (פרק ב' משנה ה'), אל תאמר לבשאפנה אשנה שמא לא תפנה. כלומר, פעמים ויצר הרע אומר לאדם, עכשיו אתה צעיר, תלך תעבוד,

תרויח, תעשה עסקים, ואחר ש"תהיה מסודר", בודאי ישאר לך זמן ללמוד תורה, ואז תלמד כאוות נפשך.

כשאצא לפנסיה אלמד

ומעשה שהיה לפני כארבעים שנה באדם אחד בעל כשרונות נפלאים מאוד שהיה אחראי בבית הדין לכתוב את מהלך הדיון. ומרן הראשון לציון הרב עובדיה יוסף שליט"א היה מתריע בו תמיד חוזר ונשנה, שחבל על כשרונותיו המזהירים ובמקום לעבוד בבית הדין, שילך ויעסוק בתורה ויהיה הוא בעצמו דיין, אך לשוא. אותו אדם היה חוזר ואומר: כשאני אצא לפנסיה, אשב ואלמד. ומרן היה אומר לו, 'אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה'. ובאמת נשאר אותו אדם בעקשנותו, ולבסוף כשיצא לפנסיה בגיל מבוגר, אט אט כשרונותיו נחלשו וגם חוש השמיעה שלו נחלש, וכמובן שלא הצליח לעסוק ולגדול בתורה כאשר היה יכול בצעירותו.

כל רגע שווה הו

עוד בארו חז"ל במשנה הנ"ל 'אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה', דהיינו שגם אם יש לך זמן מועט פנוי מתוך הטרדות שלך, עליך לנצל אותו, ולא תאמר מה אוכל כבר ללמוד בזמן מועט כזה. כי כל רגע מחיי האדם לא יסולה בפז, וכגון הממתין בתחנת האוטובוס ינצל את אותם רגעים לפרק תהילים או איזו משנה שיודע בעל פה, ולא ישב בטל לגמרי.

גם בתחנת האוטובוס אפשר ללמוד

וסיפר לי אחד מהקהל שהגיעה לידי החוברת 'כשרות המטבח', ובכל יום שהיה נוסע באוטובוס לעבודה, היה לומד בחוברת הן בהמתנה והן בנסיעה, וממש שמח מאוד שזיכהו ה' לנצל את זמנו ללימוד התורה. וכשאחר כך היה מגיע לעבודה, היה מגיע עם הרבה מצב רוח ושמחה, והיתה לו התחלה של יום טוב ושמח מאוד.

בעלי עסקים וחנויות

וכותב הרב פלא יועץ (שחי לפני כמאתיים שנה), זכור אני שלפני שלושים או ארבעים שנה הייתי שואל בעלי מסחר ובעלי חנויות מכולת וכיוצא בהם מה נשמע בענין פרנסתם והיו משיבים לי בפנים צוהלות, ברוך ה', הודו לה' כי טוב, יש הכל. ואילו עתה כשאני שואל בעלי מסחר, משיבים לי בשפה רפה ובכובד ראש, באנחה ובקול דאגה שאין פרנסה. והתבוננתי מה טעם של ההבדל הזה, חקרתי וראיתי, כי בזמנו היה לכל סוחר ולכל בעל חנות מכולת ספרי לימוד כמו 'חוק לישראל', ובין קונה לקונה היו פותחים את הספר ולומדים, והיה הדבר רע בעיני היצר הרע, שגם בחנות לא פסק פיהם מדברי תורה, ולכן היה ממהר לשלוח להם לקוחות כדי להפסיק את לימודם וכך היו מתפרנסים בשפע ובריוח. אך עתה מה עושים בין קונה לקונה? קוראים עיתונים עם מאמרים של שונאי ה', שונאי חכמים, שונאי התורה, או שומעים את הרדיו שמדבר כל היום על העצים ועל האבנים, לא דיברים של תורה, לא של יראת שמים ולא דברי חינוך ומוסריות, ה' ירחם. ובזה היצר הרע שמח וטוב לב, שאי אפשר שדברים אלו לא יעשו רושם באותם הרואים והשומעים. ולכך מונע הוא את הלקוחות מלבוא לחנויותיהם כדי שימשיכו להתעסק בהבליהם, וכך מתמעטת הפרנסה. ואמרו חז"ל: "אם אין תורה אין קמח".

בעלי רכבים

אשר על כן, איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, ובפרט כיום שיש ערוצי קודש או קלטות של דברי תורה, הלכה ומוסר, ויכול אדם לשבת בחנות ולשמוע דברי תורה. וכן בעלי מוניות, עובדי הסעות או כל אדם שנוסע ממקום למקום, יכולים בנוסעתם לשמוע דברי תורה, דברי קדושה והתעוררות, וגם שירי קודש בנגינה נעימה ועריבה, ולא דברי ליצנות ושירי עגבים חס ושלוש.

כל קבוע כמחצה על מחצה

וכבר לימדנו רבותינו שאם אדם זוכה בזמנו הפנוי לקבוע לעצמו זמן מיוחד ללמוד, ולא ממיר את אותו זמן בשום מחיר שבעולם, אזי לבד מהמעלה הגדולה שיש בזה, שמראה כמה חשובה ויקרה בעיניו התורה הקדושה, אשר שום דבר בעולם לא יזיז אותו בזמן הלימוד, הרי שהחשיבו חכמים קביעות זו כאילו למד חצי יום תורה. ובזה רמזו באומרם "כל קבוע - כמחצה על מחצה". וטעם הדבר, כיון שברגע שיש לאדם זמן קבוע ללימוד ואינו ממירו בשום אופן שבעולם, הרי שאם למשל יצטרך לנסוע לרגל עסקיו לחוץ לעיר, ויודע שמחמת זה יחזור בשעת לילה מאוחרת וממילא יתבטל מלימודו הקבוע, הרי שהוא לא יסע, כי קיבל על עצמו שלא להמיר בשום מחיר שבעולם, ונמצא שהרבה שעות מן היום הוא מתכנן ומסדר על פי אותו זמן שקבע לו ללמוד, ממילא זמן רב מן היום מחובר עם לימודו.

שכר לימוד התורה

ידע האדם, כי שכרו של הלומד תורה הוא למעלה מכל שכר המצוות, כמו שאמרו בתלמוד ירושלמי: אפילו כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה. ונאמר בישעיה (פרק סד פסוק ג): "עין לא ראתה אלוקים וזולתך יעשה למחכה לו". ולא רק בעולם הבא אלא גם בעולם הזה מצליח הוא בכל דרכיו, כמו שאמר דוד המלך ע"ה בתהילים (א. ב-ג): "אם בתורת ה' חפצו וכו' וכל אשר יעשה יצליח". וכן התורה מרפאת אותו שנאמר (משלי ד. כב) **ולכל בשרו מרפא**. וגם זוכה שמאריכין לו ימיו ושנותיו כמו שאמרו חז"ל במסכת אבות (ו. ז): גדולה תורה שהיא **נותנת חיים לעושה** בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר (שם ח. לה): "כי מוצאי מצא חיים". ועוד אמרו רבותינו במסכת ברכות (ה.): כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים **מוחלין לו על כל עוונותיו**. וכן אמרו במדרש שוחר טוב (משלי י): אין לך צדקה שמצלת את האדם מדינה של גהינם אלא תורה בלבד. ואמרו רבותינו במסכת עבודה זרה (ב.): לעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר, מי שעסק בתורה יבוא ויטול שכרו.

כל המקבל עליו עול תורה

ואף אדם העוסק במלאכה חייב לקבוע לעצמו עיתים ללמוד תורה, ויזהר שחם ושלוש לא ימשך מידי אחר העבודה וממילא ימנע מלקבוע עיתים לתורה, וכמו שמצאנו במדרש תנחומא: יתרו נקרא שמו 'חובב' על שם שחיבב את התורה, שכאשר בא לארץ ישראל נתנו לו דושנה של יריחו [מקום דשן ופורה], אמר: כל עצמי לא באתי אלא ללמוד תורה, ועכשיו אני זורע וקוצר אימתי אני לומד תורה? ע"כ. ואדרבה ככל שאדם מקפיד על קביעותו ושומר על עיתותיו לתורה, הקב"ה מסלק מעליו את כל ההפרעות, וכמו שאמרו במשנה באבות, כל המקבל עליו עול תורה, מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. והיינו, שאף שיש עול ועמל שהם דרך העולם כגון: תשלום מיסים, המתנה בתורים בבנקים, בקופת חולים וכד', בכל זאת אם אדם מקבל עליו באמת עול תורה ומנצל את זמנו לתורה, הקב"ה מונע ממנו כל מיני הפרעות וביטולים למיניהם כדי

שיוכל לשבת וללמוד תורה בישוב הדעת. וכן אמרו באבות דרבי נתן (פ"ט משנה ב) כל השוקד עצמו על דברי תורה מוסרים לו שקדנים כנגדו, וכל הבוטל מדברי תורה מוסרים לו בטלנים כנגדו.

יש לו שכר הרבה ליתן לך

ובפרט בימי שבתות וימים טובים שאינו טרוד בעסקיו ובפרנסתו, חייב כמה שיותר לעסוק בדברי תורה ולשמוע שיעורי תורה. כמו שאמרו בירושלמי: לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בדברי תורה. ואז שכרו כפול ומכופל, וכמו שכתב בספר שיבת ציון (חלק ב עמוד רלג, להרב בן ציון מוצפי) שלימוד תורה של שעה אחת בשבת שווה כמאה שבעים מליון שעות של חול, ומקורו על פי ספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל, והרש"ש בספרו נהר שלום על פי תיקוני הזוהר. ומה שכתב הבן איש חי (שנה ב בהקדמה לפרשת שמות) ששעה אחת בשבת שווה כאלף שעות בחול, אמר לו אביו זצ"ל שהוא לאו דוקא ובדרך הפלגה כתב כן. ומכאן רואים אנו כמה לוקים אנו בחסר בגודל ערכה וחשיבותה של השבת, עד שאין לנו הבנה ומושג כלל וכלל בערך הזמן בה. ואם כן איך יאבד את זמנו לריק ולבהלה חס ושלום. אשר על כן חובה קדושה על כל גבאי בתי הכנסת לארגן שיעורים בכל שבת ושבת בבתי הכנסת בענייני הלכה ואגדה לחזק את הציבור, ותבוא עליהם ברכת טוב.

כי אקח מועד אני מישרים אשפוט

ואדרבה אדם שבאמת מנצל את זמנו בשבתות וימים טובים, נותן לו הקב"ה שכר גם על שאר הזמנים, כמו שכותב הגאון החיד"א על הפסוק בתהלים (עה. ג) "כי אקח מועד אני מישרים אשפוט" - יש אדם חושב שיתרץ תרוצים להקב"ה שלא יכל לעסוק בתורה מפאת שהיה טרוד כל היום בעבודה להביא טרף לביתו. יאמר לו הקב"ה: בשבתות, ימים טובים, חול המועד וכל מיני חופשות כיום העצמאות וכדו' שלא עבדת, האם ישבת ללמוד? ואם גם באותם ימים לא למד, א"כ מה יענה ומה יאמר. ויוצא שעל פי התנהגותו ומידת ניצול זמנו ב'מועד', הקב"ה שופט אותו למישרין, משפט ישר ונכון.

זוכה לתחיית המתים

ובמדרש אמרו על הפסוק בישעיה (פרק כו פסוק יט): "כי טל אורות טלך" - אמר רבי אלעזר לרבי יוחנן, כל המשתמש בטל של תורה [דהיינו שלומד תורה], טל תורה מחייהו לעתיד לבוא בתחיית המתים, וכל שאינו משתמש בטל של תורה, אין טל תורה מחייהו. אבל מצאתי להם רפואה מן התורה ממקום אחר שנאמר, 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום'. וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה והלא נאמר בו 'אש אוכלה הוא אל קנא', אלא שכל המשיא את בתו לתלמיד חכם, והמדהנה תלמיד חכם מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה. וכמו שאמרו בגמרא מסכת פסחים: (נג עמוד ב) אמר רבי יוחנן כל המטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר 'כי בצל החכמה בצל הכסף'.

הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים

דוד מלך ישראל ע"ה אומר, כי תורתנו הקדושה אין ערוך אליה ונחמדה היא יותר מזהב ומפז רב, ומתוקה יותר מדבש ונופת צופים. ויש לשאול ולהבין מה באמת מצא דוד המלך לדמות את התורה דוקא לזהב ולדבש.

אם נתבונן נראה כי יש מעלה בזהב שאינה נמצאת בדבש, וכמו כן יש מעלה בדבש

שאינה נמצאת בזהב. הנה בזהב וכסף יש יתרון ומעלה, כמו שנאמר בקהלת (ה ט) "אוהב כסף לא ישבע כסף", כי זה דרכו של הממון שככל שאדם מרבה לעצמו כסף, נפשו מתאוה לעוד ועוד. אך בדבש אינו כן, שנאמר (משלי כה טז) "דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו". ולעומת זאת יש מעלה בדבש שאינה מצויה בכסף, שהרי האוכל דבש, מיד עם הכנסתו לפה נהנה ממתיקותו. לא כן בכסף - פועל שעובד למחייתו ובסוף החודש מקבל משכורת, אין הוא נהנה ולא משתמש בכסף עצמו, אלא שבכסף הוא קונה מצרכים למיניהם ומשתמש בהם. נמצא שההנאה הבאה לו מהכסף, אינה הנאה מיידית אלא הנאה הבאה לזמן.

בתורתנו הקדושה, אומר דוד המלך, יש את שתי המעלות שנמצאות בזהב ובדבש. אדם שלומד תורה, אינו צריך לחכות ולהמתין זמן ממושך עד שירגיש את טעמה ומתיקותה של התורה, אלא מיד בבואו לשיעור תורה נהנה ומרגיש עונג, כמו שנאמר בתהלים, "טעמו וראו כי טוב ה'", אין צורך בהרבה מאמצים, אם אדם רק טועם, כבר מרגיש את המתיקות שבתורה. ומצד שני לא יחשוב אדם שאם למד הרבה, במשך הזמן אולי ימאס לו חס ושלום, אדרבה בענין זה דומה התורה לזהב ופז, אשר ככל שזכה האדם לשבת ללמוד, הרי נפשו מתאוה לעוד ועוד. ואז זוכה להרגיש את מתיקות התורה באמת ולהתענג על ה'.

אילת אהבים ויעלת חן

שלמה המלך אומר בספר משלי (פרק ה פסוק יט) על התורה "אילת אהבים ויעלת חן... באהבתה תשגה תמיד". הגאון רבנו יוסף חיים כותב בספריו, משל לעשיר גדול שהיה בקי ומבין בכל סוגי המרגליות, ויודע שוויה של כל מרגלית. היה לו משרד קטן שאליו היו מגיעים אנשים כדי להתייעץ עמו בעסקי המרגליות. לעשיר זה היתה אשה חכמה, והנה יום אחד הוציאה טבעת עם יהלום מידה ושאלה את בעלה כמה היא שוה, הסתכל העשיר בטבעת ואמר, אולי חמש מאות דולר. אמרה לו: בעל הטבעת מבקש עבורה אלף דולר. אמר לה: אין זה משתלם, החזירי את הטבעת למוכר. היא המתינה מספר ימים, ונגשה אל בעלה, כשהפעם היתה הטבעת מונחת לה על האצבע. אמרה לו, כמה שווה טבעת זו בעיניך? האם שווה היא אלפיים דולר, כפי שמבקש המוכר? התבונן העשיר בטבעת ואמר, טבעת זו שווה אלף וחמש מאות דולר. אמרה לו האשה, הרי זו אותה טבעת שהראיתי לך לפני מספר ימים! איך יתכן שאתה, אשר בקי כל כך בערכן של אבנים יקרות, טעית טעות כה גדולה? וכי בזמן כ"כ קצר עלה המחיר באלף דולר? אמר לה: זה לא נכון, אני מומחה ולא יתכן כי טעיתי טעות כה גדולה, בודאי אין זו אותה טבעת! אמרה לו האשה: וכי אני מהתלת כך? אלא אני אשיב לך את התשובה, כשהראיתי לך את הטבעת לפני מספר ימים היתה הטבעת לבד, אבל עכשיו אתה רואה את הטבעת כשהיא מונחת על האצבע שלי, והחן והחביבות שלי בעיניך האירו על המרגלית הזאת, ולכן אתה אומר שהיא שווה אלף דולר יותר מכדי שוויה.

כך היא התורה "אילת אהבים ויעלת חן, באהבתה תשגה תמיד", אם האדם דבוק בתורה ושוקד עליה, התורה משפיעה עליו חן מיוחד, עד שהקב"ה מתנהג עמו בהנהגה מיוחדת - למעלה ממה שמגיע לו באמת, ויצליח וירויח בכל דרכיו. זה כח האדם ששוקד על התורה, שנאמר (משלי טז כ) 'משכיל על דבר ימצא טוב'.

עין לא ראתה אלוקים זולתך

שינוי במדרש: אמר רבי יהושע בן לוי, שני שערים יש בגן עדן ועליהם שש מאות אלף

מלאכי השרת, וכל אחד מהם זיו פניהם כזוהר הרקיע מבהיק, ובשעה שהצדיק נפטר ובא אצלם, מפשיטים מעליו את הבגדים שעמד בהם בקבר, ומלבישים אותו שמונה בגדים של ענני כבוד, ושני כתרים נותנים על ראשו אחד של אבנים טובות ומרגליות ואחד של זהב פרויים, ונותנים שמונה הדסים בידו, ומקלסים אותו ואומרים לו: 'לך אכול בשמחה לחמך'.

ומכניסים אותו למקום נחלי מים מוקף שמונה מאות מיני ורדים והדסים, וכל אחד ואחד יש לו חופה בפני עצמו לפי כבודו, ומושכים ממנה ארבע נהרות, אחד של חלב ואחד של יין ואחד של אפרסמון ואחד של דבש. וכל חופה וחופה למעלה ממנה גפן של זהב ושלוישים מרגליות קבועות בו, וכל אחד מבהיק זיוו כזיו הנוגה. וכל חופה וחופה יש בה שלחן של אבנים טובות ומרגליות. ושישים מלאכים עומדים לראש כל צדיק וצדיק, ואומרים לו: 'לך אכול בשמחה דבש, שעסקת בתורה שנמשלה כדבש, שנאמר: 'ומתוקים מדבש'. ושתה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית, שעסקת בתורה שנמשלה ביין, שנאמר: 'אשקך מיין הרקח'.

והכעור שבהם כדמותו של יוסף הצדיק וכדמות רבי יוחנן שהיו יפים ביותר בעולם. ואין אצלם לילה שנאמר: 'ואור צדיקים כאור נגה'. ויש בגן עדן שמונה מאות אלף מיני אילנות בכל זוויותיו, הקטן שבהם משובח מכל עצי בשמים. בכל זוית יש בו שש מאות אלף מלאכי השרת מזמרים בקול נעים, ועץ החיים באמצע ונופו מכסה את כל גן עדן, ויש בו חמש מאות אלף טעמים, ואין דמותו של זה דומה לזה, ואין ריחו של זה דומה לשל זה, וענני כבוד למעלה הימנו, ומארבע רוחות מכין אותו וריחו הולך מסוף העולם ועד סופו, ותחתיו תלמידי חכמים שמבארים את התורה.

וכל אחד יש לו שתי חופות, אחת של כוכבים ואחת של חמה ולבנה. בין כל חופה וחופה, יש פרגוד של ענני כבוד, ולפנים ממנה נמצא עדן. וכל אחד שלוש מאות ועשר עולמות, שנאמר 'להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא' [יש בגימטריא שלש מאות ועשר]. ובתוכו שבעה בתים של צדיקים, ראשונה הרוגי מלכות כגון רבי עקיבא וחבריו. שנייה טבועים בים. שלישית רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו. ומה היה כוחו, שכך היה אומר: אם כל השמים יהיו יריעות, וכל בני אדם יהיו סופרים, וכל העצים שביערים יהיו קולמוסים, אינם יכולים לכתוב מה שלמדתי מרבותי, ולא חסרתי מהם אלא ככלב המלקק מן הים. כת רביעית אלו שירד הענן וכיסה עליהם. כת חמישית אלו בעלי תשובה, שבמקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים. כת ששית אלו רווקים שלא טעמו טעם חטא מימיהם. כת שביעית אלו עניים שיש בהן מקרא ומשנה ודרך ארץ, ועליהם הכתוב אומר 'וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו'. והקב"ה יושב ביניהם ומבאר להם את התורה, שנאמר 'עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי, הולך בדרך תמים הוא ישרתני'. ולא פרסם הקב"ה כבוד המתוקן להם יותר ויותר, שנאמר 'עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו', ששכר זה אין בריה שיודעת ואפילו מלאכי השרת אינם יודעים.

צריך לעבוד!

מעשה בעגלון שהיה עמל קשה לפרנסתו, ובכל יום מביא פירות מהכפר השוכן קרוב לעיר למוכרם בעירו. יום אחד כשיצא, החל לדרת שלג, הדרך השתבשה והעגלה נתקעה, וכל מאמציו לתקנה עלו בתוהו. בינתיים ירד הלילה, ובצר לו עזב את העגלה וחיפש מחסה ללון. והנה מרחוק ראה אור, היה זה בית הרב שהיה יושב ולומד תורה. קבלו הרב במאור פנים, הושיבו ליד התנור, והגיש לו מאכל ומשקה חם. לפתע פנה

העגלון לרב ושאלו: "עמל אני בזעת אפי מתיגע ומתיסר בקור וחום גשם ושלג, עולם הזה אין לי, אמור נא לי רבי, אם יש לי לפחות עולם הבא?" אמר לו הרב: "ישמעו אזניך מה שפיר מדבר, והלוא דברים קל וחומר, אם עולם הזה שאתה עמל עליו כל כך להשיגו, אתה אומר שאין לך, עולם הבא שאינך עמל עליו, מנין יהיה לך? אם תעמול בתורה ומצוות, רק אז תוכל לצפות לשכר בעולם הבא. (קול יהודה צדקה)

אוכל מפירותיהם בעולם הזה

מעשה בשני יהודים שותפים שהיו קונים ומוכרים חפצים יד שניה: כסאות, מיטות, וכו', יום אחד בעת שהיו עסוקים בקניית חפצים בהזדמנות, הגיע זמן תפילת מנחה, אמר אחד השותפים: "אלך להתפלל מנחה, התבוא עמי?", - "אין זמן כעת", השיב השותף השני, "חבל להפסיד מציאות כה רווחיות והזדמנותיות! אם ברצונך ללכת - לך, אך כמובן שלא נהיה שותפים בחפצים שאקנה בזמן זה". הלך הראשון להתפלל תפילת מנחה, ואילו השני קנה מזרנים ומיטות במחירי מציאה. כשחזר הראשון מן התפילה, התאכזב לגלות כי כבר לא נותר כמעט כלום לקנות. בין החפצים המועטים שנשארו היה מזרן אחד, קרוע למידי. החליט לקנות אותו, לתקן ולמכור. קנה את המזרן, לקח אותו לביתו כדי לתקנו, והנה בעת שהוא פורס את התפר, הוא מגלה שהמזרן - לא יאומן - מלא מטבעות זהב! זכה יהודי זה לאכול מפירות מצוותו בעולם הזה, כשהקרן כמובן שמורה לו לנצח לעולם הבא.

שוב מעשה שהיה במדינת פרס, ביהודי ירא שמים, שהיה מתפרנס בצמצום ובדוחק ממכירת בדים. באחד הימים, נודמן לו לעבור ליד דוכן שמכרו בו תפוחים גדולים, יפים וריחניים במיוחד. הביט היהודי בתפוחים, וחשב בלבו: כמה נאה וכמה יאה לשבח את הבורא יתברך על פרי כה יפה! ניגש אל הדוכן, וביקש לקנות תפוח. המחיר היקר - 'טומן' שלם - לא הרתיע אותו. הוא לקח את התפוח ובירך עליו בכוונה, בתחילה ברכת הריח "הנותן ריח טוב בפירות" והריחו, ואחר כך "בורא פרי העץ" ואכלו, ובגמר האכילה בירך אף ברכה אחרונה "בורא נפשות רבות...". ראתה זאת ערביה זקנה שהיתה עשירה גדולה, והתפלאה מאוד. קראה לו ואמרה: "אמור נא לי, הכיצד זה קנית תפוח כה יקר? וכי כמה מרויח אתה ליום? אמר לה: מרויח אני סך הכל 4 או 5 טומן ליום, אבל לכבוד ה' יתברך, שווה לי לקנות תפוח בטומן שלם, כדי לזכות לברך עליו 3 ברכות".

התפעלה הזקנה ואמרה לו: "הנה אני עשירה גדולה, יש לי כסף רב מאוד, ובכל זאת אינני מרשה לעצמי לקנות תפוח אחד בטומן שלם!" תוך כדי דיבוריה, רצתה להציג בפניו את עושרה הרב. "הרואה אתה את כדי הקמח הללו?", פנתה ואמרה, "בא ואראה לך מהי תכולתם האמיתית!", לנגד עיניו המשתאות, פינתה האשה מעט מן הקמח, והנה הכדים מלאים כולם - במטבעות זהב!

כעבור מספר ימים, עבר היהודי שוב באותו מקום, והנה הוא שומע רעש והמולה ליד בית האשה הזקנה. הוא רואה את בני ביתה צועקים, שורטים, ומכים את עצמם, כדרך הגויים, והבין שהאשה מתה. מה עשה? נכנס לביתה, התחיל לצעוק ולבכות: "כמה טובה היתה אשה זו, כמה טובות עשתה לי! תמיד היתה נוהגת לתת לי קמח, עבור המשפחה והילדים, וכך לא ידענו מחסור...". כך, בכל ימי האבל, היה נכנס מידי פעם וחוזר על דבריו, ועשה את עצמו מצטער מאוד. משראו הבנים כך, סיכמו ביניהם שאף אחד לא יקח את כדי הקמח, אלא יתנו את כולם ליהודי זה לפרנסת בני ביתו, כמו שהיתה רגילה הסבתא. וכך היה, והתעשר היהודי עושר רב מאוד.

שכל כוונותיו יהיו לשם שמים

מובא במדרש על הפסוק בבריאת העולם ביום השישי: "וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" - אמר רבי שמעון בן אלעזר: והנה טוב - זו השינה. וכי שינה טובה מאד? הרי שנינו 'יין ושינה לרשעים', נאה להם ונאה לעולם, אלא מתוך שאדם ישן מעט, הוא עומד ויגע בתורה הרבה.

וכך כתב מרן בשלחן ערוך (אורח חיים סימן רלא), בכל מה שיהנה בעולם הזה, לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי ג. ו) 'בכל דרכיך דעהו'. ואמרו חכמים 'כל מעשיך יהיו לשם שמים', שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקימה והשיחה וכל צרכי גופך, יהיו כולם לעבודת הבורא או לדבר הגורם עבודתו. שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאת גופו אינו משובח, אלא יתכוין שיאכל וישתה כדי חיותו, כדי לעבוד את בוראו. וכן אפילו לישב בסוד ישרים, ולעמוד במקום צדיקים, ולילך בעצת תמימים, אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאוותו, אינו משובח אלא אם כן עשה לשם שמים. וכן בשכיבה, אין צריך לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצוות, לא יתגרה בשינה לענג עצמו, אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישון כדי לנוח מיגיעתו, אם עשה להנאת גופו אינו משובח, אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה, לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה. ... וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה, צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר, חייב אדם לתת עיניו וליבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו. וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתעלה, יעשהו, ואם לאו לא יעשהו. ומי שנוהג כן, עובד את בוראו תמיד.

חצי חייב חצי זכאי

בגמרא קדושין (מ:) אמרו, לעולם יראה אדם את עצמו ואת העולם כולו כאילו חצי חייב וחצי זכאי. עשה מצוה אחת, אשריו שהכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף זכות. עבר עברה אחת, אוי לו שהכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף חובה.

הנה למשל בא אדם אל הרב ושואל, יאמר לי רבנו מה אני נחשב אצל הקב"ה, האם צדיק שרובו זכויות או רשע שרובו עוונות? אמר לו הרב, עכשיו אתה חצי חצי - בינוני, תעשה עוד מצוה אחת ותהיה בעל רוב זכויות - צדיק. הלך אותו אדם וראה ברחוב אשה זקנה עם סלים כבדים, מיד לקח אותם מידה ולקחם לביתה. בא אל הרב ואמר לו, הנה רבנו עשיתי מצות גמילות חסדים, האם עכשיו אני צדיק? אמר לו הרב, עכשיו אתה חצי חצי חצי. אמר להלך, אבל כבר קודם הרב אמר לי שאני חצי חצי חצי. אמר לו הרב, אמת קודם היתה חסרה לך מצוה אחת להגיע לחצי, רק לא רציתי לפגוע בך שרובך עוונות, לכן אמרתי לך כן. אבל עכשיו לך תעשה עוד מצוה אחת ויהיו לך רוב זכויות. הלך האיש לבית הוריו, נקה להם את הבית וסידר הכל שעה ארוכה, טיפל בהם בכל צורכם, האכילם, ובא אל הרב: כבוד הרב עשיתי מצות כיבוד אב ואם, האם עכשיו אני צדיק? אמר לו הרב: האמת היא שבראשונה היו חסרים לך שתי מצוות, אך לא רציתי לפגוע בך, לכן אמרתי לך שאתה חצי חצי חצי, אבל עכשיו תלך תעשה עוד מצוה ותהיה בעל רוב זכויות - צדיק. הלך אותו אדם לבית המדרש וישב ועסק בתורה שעתיים תמימות. בא אל הרב ואמר: למדתי תורה, האם עכשיו אני צדיק? אמר לו הרב: עכשיו אתה חצי חצי חצי. כי זהו שאמרו רבותינו לעולם יראה אדם עצמו חצי חייב וחצי זכאי, כדי שתמיד יאמר אני חצי, אעשה עוד מצוה אחת ואחשב צדיק. אבל אם יחשוב שחסרים לו הרבה מצוות כדי להיות צדיק, עלול הוא ח"ו להתייאש מתחילה.

ימים של התחזקות בתורה ובמצוות

מה נדרש מאתנו בימים אלו - "הימים הנוראים"? האם נוכל תוך ארבעים יום לשפר את מאזן כל השנה כולה? נראה לנו שהדבר בלתי אפשרי, ולכן נוטים אנו להתייחס מראש.

למגיד מדובנא זצ"ל היה על כך משל. משל לצורף זהב, שנקרא לארמון המלך. "שמעתי", אמר לו המלך, "שאוּמָן אתה במלאכתך. מבקש אני, שתגייס את כל כישוריך ליצור עבורי גביע - רצוני שיהיה זה הגביע היפה ביותר, המרהיב ביותר שביכולתך לעצב". נצצו עיניו של הצורף, הרי זה אתגר חייו - ושכרו בצידו! נענה ואמר: "אבקש שהות של שנה שלימה. אזדקק לק"ג זהב טהור, שלוש מאות יהלומים מקראט ומעלה, אבני אודם ואיזמרד, נופך וספיר. זאת מלבד המשכורת - מאה זהובים לחודש!" הכל אושר ברוחב יד. הזהב, היהלומים, האבנים היקרות, ואף הקצבה מידי חודש בחודשו.

והוא יצר את הגביע, אבל לא השקיע בו את כל יכולתו, לא מיצה בו את כשרונותיו. משכורתו הנדיבה אפשרה לו חיי רווחה, והוא נפנה לבילויי תענוגות ומותרות. רמת חייו עלתה, והוא נזקק לכספים נוספים. מה עשה? מכר חלק מן הזהב, שהוקצה לגביע המלך. מכר יהלום ועוד יהלום, מכר פנינים ואיזמרדים, ובילה בטוב ובנעימים. התהולל, ומפעם לפעם כאשר נזכר, היה מקדיש שעה לגביע. אבל עבד בו כלאחר יד, ברשלנות, ושב לתענוגותיו.

ואז קיבל מברק מארמון המלוכה. הזכירו, כי בעוד חודש ימים עליו להתייצב בארמון, ולהגיש במו ידיו את הגביע שיצר.

הצורף התפכח. הביט בגביע - ובוש בו. מק"ג זהב - זהו הגביע שיצר! וכל היהלומים שקיבל, היכן הם? ובכלל, האם זהו הגביע שביכולתו ליצור? האם לשם כך קראוהו ובחרו בו? האם זאת יגיש למלך, גביע פשוט ועלוב?

ואז ידע. עוד שלושים יום לפניו. הזהב שמכר - איננו. היהלומים שמעל בהם - אינם עוד ברשותו. אבל הגביע, קטן ככל שהוא, הריהו לפניו. והוא שם לילות כימים כדי לעצב את הגביע, ליפותו, לגלף בו פיתוחי חותם נאים, שושנים ופרחים, עלים ואשכולות, סנסנים וניצנים. לעשותו יפה, נאה ומרהיב עין. גביע שאין כמותו, שהמלך ישמח בו ויתפאר בו, יראהו לכולם ויתגאה בו.

הוא טרח ויגע, ניצל את כל כישורו והקדיש את כל זמנו. עד לרגע האחרון עמל. הוסיף עוד וזלזל, עוד סנסן, עוד קישוט מרהיב עין. ובדרכו אל המלך מירק את הגביע, עד היות לו ברק מסנוור. וכשהושיט את הגביע, השמיעו הכל קריאת התפעלות רמה: גביע כזה טרם נראה!

זו עבודת חודש אלול.

ואז נטל שר האוצר את הגביע ושקלו, והנה חסר בו זהב. התבונן בו, ושאל: היכן היהלומים. זו מעילה באוצר המדינה! באמון המלך! החויר האומן וביקש רחמים. התחנן, שבזכות קורת הרוח שגרם למלך, בזכות עמלו על הגביע הקטן הזה, יסלח לו

על קלות דעתו, על הזנחתו - ואין הוא מבקש אלא סיכוי נוסף. שתנתן לו שנה נוספת. יוקצו עוד זהב ויהלומים, ומשכורת. ואז, גביע קטן זה הוא דוגמא ממה שהוא מתחייב להציג בשנה הבאה.

זו עבודת יום הכיפורים וראש השנה.

בחודש אלול אנו משפצים את עבודת השנה החולפת ככל יכולתנו, הן נצטרך להגישה אל המלך, לבוא לפניו עם מעשינו. באלו פנים נבוא, מה נביא לפניו? עמלים אנו בכל כוחנו לשפר מעשים, למרקם, להדרם. ללמוד עוד שעה, להתפלל ביתר כוונה. ודאי, לא נוכל למלא את החסר, לא נוכל להשלים שנה שלימה בחודש ימים. אבל נוכל להביא את המעט - טוב יותר, נאה יותר, נושא חן וחסד. ואז נוכל לבקש רחמים על החסר, על המעילה...

והגביע הקטן, המגולף בחן, בתשומת לב, הממורק עד ברק, ישא חן כל כך, עד שהמלך יחון אותנו, ויברך אותנו בשנה טובה.

בחודש זה ננצל אפוא כל שעה אפשרית להוסיף עוד מצוות למאזן, לשפר אותו ולהיטיב אותו. הזמן דוחק - כל מצוה נוספת יכולה להכריע את הכף, לחסוך המון עוגמת נפש בשנה הבאה, יסורים וצרות, חלילה. עבירה אחת פחות - וכל המאזן ישתנה! בזמן שעוד נותר לנו נעשה כמעשה אותו צורף, נעמול במהירות ונשלים את החסר! נחטוף עוד מצוה, עוד זהירות מעבירה, עוד ברכה בכוונה, עוד נצירת לשון מדיבור אסור, עוד שעת לימוד תורה, ובזה נוכל לתקן ככל שניתן את המעוות ולהצטדק לפני בורא עולם. (מעין השבוע מא)

ולהלן נביא כמה נקודות לחיזוק, ובפרט בענינים שבין אדם לחברו, שכידוע - אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו. ולעומת זאת אדם שמשדל להיטיב את הנהגתו עם חבריו - זוהי זכות נפלאה ליום הדין, וכמו שאמרו: "כל המעביר על מידותיו - מעבירין לו על כל פשעיו".

הלשון

שק הנוצות

מעשה היה באדם שבא לפני הגאון רבנו יוסף חיים מבבל זיע"א, ובפיו שאלה נכבדה: "ילמדנו רבנו, כיצד יש לכפר ולתקן חטא לשון הרע, עד כדי שימחה כליל?" השיבו הרב: "שמע נא לעצתי, ועשה ככל אשר אומר אליך!" הסכים האיש לקבל עליו לעשות כל אשר יאמר לו הרב. "אם כן", המשיך הרב, "לך בבקשה והבא לי שק מלא בנוצות קטנות!" התפלא האיש לשמע בקשת הרב, אך מה יעשה וכבר הבטיחו שלא ימרה את פיו. מיד הלך לשוק אל משחטת העופות, מילא נוצות קטנות מלוא השק, וחזר אל הרב כשהשק בידו. "עכשיו", פנה אליו הרב, "קח את כל השק, ותעבור ממקום למקום, ופזר את הנוצות ברוח לכל עבר ככל שתוכל!" מיודענו הרים גבה ושתים כששמע בקשה מוזרה זו, אך לא העיז פניו להמרות את ציווי הרב. הלך האיש ברחובות העיר ובידו השק, ופיזר את תכולתו לכל עבר, ימה וקדמה צפונה ונגבה לכל אשר ישאנו הרוח. לאחר שסיים לפזר את כל הנוצות חזר אל הרב לשמוע את המשך "התיקון" המסובך הזה. "כעת", פנה אליו הרב, "לך בבקשה ואסוף את כל הנוצות אשר פזרת ברחבי

העיר, ואחר כך תשוב אלי..." כאן כבר לא יכול היה האיש להתאפק ופנה אל הרב: "הכיצד רבי אוכל לאסוף ולקבץ כמות עצומה כל כך של נוצות קטנטנות כאלה, הלא גם אם אלך ימים רבים - לא אוכל לאסוף את כל הנוצות הנידחות שנפוצו לכל עבר בארבע כנפות הארץ?!" ענהו הרב: "ישמעו אוזניך מה שפיך מדבר! ומה אם נוצות אלו שפזרות, פיך ענה בך שאינך מסוגל לאספם, לשון הרע שסיפרת על חבריך, והשומעים גם הם הלכו וסיפרו לחבריהם וחבריהם לחבריהם, וכן הלאה, היאך תוכל לתקן זאת?!"

בבוא האדם לחזור בתשובה על חטאי הלשון - כמה קשה הדבר! הרי מן הדין צריך הוא ללכת לבקש סליחה מכל אותם אנשים שהתגנו או ניזוקו מדיבוריו! (ח"ח ד יב). או עליו לנסות לבטל את דברי הגנאי שאמר, על ידי שיאמר לאותם אנשים ששמעו ממנו את דיבורי הלשון הרע: "טעיתי במה שדיברתי עמכם אודות פלוני, כי לפי מה שראיתי עתה, אין הענין כך", וכיוצא בדברים אלו, עד שיוציא את הענין מלב השומע. (חפץ חיים)

בדומה מאוד לאיסוף נוצות מפוזרות - כך צריך האדם להיזכר בכל אותם דיבורים שפלט פה ופלט שם - ולחזור עליהם בתשובה. כמה קשה הדבר! ואם דיבר על קבוצת אנשים או על עדה שלימה וכדומה - מה יעשה אז? לא לחינם אמרו רבותינו (ערכין טו ע"ב), שמי שסיפר לשון הרע אין לו תקנה!

כמובן שאין זה בא לייאש אותנו מלשוב בתשובה על חטאי הלשון, כי עם רצון חזק - גם זה אפשרי [וכמאמר הזהר הקדוש: "אדם צריך שלא ישם עצמו רשע... וכשמתוודה על חטאיו הריהו חסיד, כי בא לקבל תשובה, ומוציא עצמו מצד הרע. ואל תאמר שהקב"ה אינו מקבל אותו עד שיפרט כל חטאיו מיום שבא לעולם, כי אינו צריך לפרש אלא רק החטאים שזוכר, וכל החטאים האחרים נמשכים אחריהם"], אולם עלינו לתת על לבנו להיזהר ולהשמר מאוד מאוד להבא במילים שאנו מוציאים מפינו, לבל נעמוד חלילה בפני שק מפוזר של דיבורים אסורים, שקשה מאוד לתקנם.

חומרת דיבור לשון הרע

כמה עבירות יכול האדם לעבור ח"ו בהבל פיו! החפץ חיים זצ"ל אומר, כי בדיבור לשון הרע, יכול האדם לעבור על 17 לאוין מן התורה! [ומהם: "לא תלך רכיל בעמך", "לא תשא שמוע שוא", "ולפני עיור לא תתן מכשול", "לא תשנא את אחיך בלבבך", ועוד]. וכן יכול הוא לבטל 14 מצוות עשה מן התורה [ומהן: "ואהבת לרעך כמוך", "בצדק תשפוט עמיתך" "את ה' אלוקיך תירא", "והלכת בדרכיו", "זכור את אשר עשה ה' אלוקיך למרים", ועוד]. וכן ח"ו להתקלל ב- 4 'ארורים' מן התורה [כגון: "ארור מכה רעהו בסתר", "ארור משגה עיור בדרך" - שמכשיל את חברו].

אמר רבי יוחנן: כל המספר לשון הרע - כאילו כופר בקב"ה [שנאמר: אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו - מי אדון לנו]. אמר ר' יוסי בן זימרא: כל המספר לשון הרע - נגעים באים עליו. אמר ריש לקיש: כל המספר לשון הרע - מגדיל עונות עד לשמים [שנאמר: שתי בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ]. אמר רב חסדא: כל המספר לשון הרע, אומר הקב"ה: אין אני והוא יכולים לדור בעולם, [שנאמר: "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל", אל תקרא אותו לא אוכל, אלא איתו לא אוכל]. ועוד אמר רב חסדא: כל המספר לשון הרע - אומר הקב"ה לשר של גיהנם: אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה נדונו.

סם חיים

מספר המדרש: מעשה ברוכל אחד שהיה הולך בעירות הסמוכות לציפורי ומכריז: "מי רוצה לקנות סם חיים? מי רוצה לקנות סם חיים?" עלה הרוכל לעיר עכו, ושמעה אותו בתו של רבי ינאי, הלכה וסיפרה זאת לאביה. קרא רבי ינאי לרוכל ואמר לו: "הראה לי את סם החיים שאתה מוכר", אמר לו הרוכל: "אתה והדומים לך לא זקוקים לזה". הפציר רבי ינאי ברוכל, והלה הוציא מתרמילו ספר תהילים, ופתח וקרא בו: "מי האיש החפץ חיים, אוהב ימים לראות טוב? נצור לשונך מרע וישפתיך מדבר מרמה!" (תהלים לד יג). אמר רבי ינאי: "כל ימי הייתי קורא פסוק זה, ולא הייתי יודע למה כוונתו, עד שבא רוכל זה והודיעני!" הלך רבי ינאי, האכילהו והשקהו, ונתן לו ששה סלעים. אמרו לו תלמידיו: "לא היית יודע פסוק זה?" אמר להם: "הן, אלא שבא זה ובררו בידי". (מדרש רבה ויקרא טז. ילקוט שמעוני תהלים נב תשסז)

רבים מרבתינו תמהו: מה חידש הרוכל לר' ינאי? תשובות רבות יש לשאלה זו, ואחד ההסברים הוא: כאשר קוראים את הפסוק "מי האיש החפץ חיים..." רבים חושבים לעצמם: בודאי לא דיבר דוד המלך להמון העם! אדם פשוט ורגיל שרוצה "לעשות חיים" ו"לחיות בכיף" מחפש לעצמו בילויים, כסף, דירה מפוארת, מסעדות וכו'. דוד המלך בודאי התכוון רק לאנשים מורמים מעם ורוחניים, כלומר: מי האיש המרום והנעלה החפץ חיים רוחניים ונעלים בדרגה גבוהה, ולהיות חסיד וקדוש, אוהב ימים לראות טוב, אין טוב אלא תורה - חיים של השראת השכינה, קדושה, טהרה, לזכות למעלות נשגבות, אם כן התנאי לכך - נצור לשונך מרע, שהרי כת מספרי לשון הרע, אינם רואים פני שכינה.

אבל לא רבים מבינים שהפסוק אכן מדבר אל המון העם, עבור כל אדם! כי כל אדם, אם לא ישמור את פיו, וחס ושלוש מדבר על זה ומרכל על ההוא, חיו אינם חיים, אין הוא רגוע, כל הזמן בכעס על השכן ועל הגיס, על החבר ועל הבוס... אבל לעומת זאת, "שומר פיו ולשונו - שומר מצרות נפשו", השומר על לשונו מדיבורים אסורים הוא נינוח, רגוע, שלו ושמח, וזוכה לאריכות ימים ולארכות חיים אמיתית גם בעולם הזה, מלבד רוב שכרו לעולם הבא. זה שחידש הרוכל לרבי ינאי: סם החיים הנפלא הזה מיועד עבור המון העם, אפשר לשווק אותו בחוצות ובשווקים לכל דורש!

והסבר נוסף מסביר רבי זלמן מלצר: יש אדם שמונע את עצמו מלשתות רעל, ודאי שזה טוב, אך עדיין הוא לא שותה סם חיים. כשאדם אינו רוצח, אינו גונב, אינו אוכל חזיר, וכו' - הרי הוא שומר את עצמו מלשתות רעל, אך עדיין לא שותה מסם החיים. אך בענין לשון הרע זה לא כך, אדם שנוצר את לשונו אינו רק נמנע מעבירה כאותו אדם שנוזהר מלשתות רעל, אלא עצם שמירת לשונו היא זכות בפועל, שמקדשת את האדם, בבחינת "סם החיים". אנשים רבים מחפשים סגולות להצלחה, החפץ חיים היה מיעץ לכל אותם אנשים: "שמירת הלשון היא סגולה טובה מכל הסגולות שמחפשים אנשים להצלחה". ומסופר על יהודי אחד שהיה פועל רבות בענין הפצת התודעה לשמירת הלשון, פעם היה צריך לעבור ניתוח, ולפני שהכניסו אותו לחדר הניתוח שמעו אותו ממלמל מספר פעמים: "עורך דין". כששאלו אותו לאחר הניתוח לפרש דבריו, אמר שביקש שיתנו לו בשמים עורך דין טוב - את החפץ חיים...

מילים כחיצים

על כוחו הרב של הדיבור ועל עוצמת הרסנותו מספר הרב שברון זצ"ל (שאל אביך ויגדך)

פעם יצא החפץ חיים עם אדם גדול נוסף לנסיעה ארוכה בענין דחוף של מצוה. בדרך התאכסנו באכסניה של אשה יראת שמים, שהידורי הכשרות שלה ענו על דרישותיהם. ישבו שניהם וסעדו את נפשם בתבשיל שהוגש להם. בתוך סעודתם נכנסה בעלת הבית ושאלה אותם, האם האוכל ערב לחיכם. החפץ חיים ענה מיד: "האוכל טוב מאוד". ואילו חברו אמר: "כן, האוכל טוב למידי, אם כי חסר קצת מלח, אך באופן כללי זה בסדר גמור". שמעה האשה ויצאה מהחדר. מיד בצאתה תפס החפץ חיים את ראשו, ואנחת שבר בקעה מגרונו באומרו: "אוי ואבוי, כל ימי נזהרתי בעצמי מלדבר ומלשמוע לשון הרע, ועכשיו נכשלתי. אני מתחרט כבר שנסעתי, ובודאי אין לי מצוה בנסיעה זו". כשראה אותו אדם גדול את יגונו של החפץ חיים, נאחו חרדה. אך גם תמה והתפלא: "מה כבר אמרתי? איזה לשון הרע היה פה?" ענה לו החפץ חיים: "האם אין לשון הרע במה שאמרת לבעלת הבית שהתבשיל חסר קצת מלח? הרי לא היא בשלה את האוכל, אלא המבשלת שהיא מעסיקה, שהיא אשה אלמנה. ועכשיו תלך בעלת הבית אל המבשלת ותאשים אותה שלא שמה מלח בתבשילים, והמבשלת בודאי תכחיש זאת, ויפרוץ ביניהם ויכוח, עד שבעלת הבית עלולה לפטר את המבשלת!"

חברו של החפץ חיים האזין לדבריו, בפליאה גדולה על 'דמיונו המופלג' - מנין לו כל זאת? איך הוא בונה מגדלים באויר מדיבור קטן?! פנה אל החפץ חיים ואמר: "רבי ישראל מאיר, כבודו מגזים". ענה לו החפץ חיים: "אם ברצונך לראות שצדקתי, הבה נכנס למטבח ונראה מה מתרחש שם". קמו שניהם ונכנסו למטבח, ומצאו איך שתי הנשים נרגזות ומוחות דמעה מעיניהן. כפי שתיאר החפץ חיים, כך היה: בעלת הבית אמרה למבשלת: "למה לא שמת מלח בתבשיל?" והמבשלת ענתה: "בודאי ששמת מלח", ואז כבר הרימה בעלת הבית את קולה ואמרה: "הלוא הרבנים אומרים שהיה חסר מלח, איך את משקרת?" כך התווכחו השתיים כשכל אחת עומדת על שלה. עד שבעלת הבית אמרה בכעס: "אם את מעיזה לומר שהרבנים שקרנים, הרי את מפוטרת ממשרתך ואיני רוצה שתעבדי אצלי יותר!". כשראה אותו גדול מה שקרה, השתדל בכל כוחו לשנות את הדבר, הוא שילם טבין ותקילין עבור האלמנה כדי שתוכל לחזור למשרתה וכדי שישררו ביניהן השלום והשלווה.

אכן לפעמים אנו חושבים לעצמנו: מה כבר יכול לקרות מהמשפט הקטן שאמרתי, סך הכל מילה קטנה, איזו חוות דעת, הערה קטנה, עשיתי קצת צחוק, מה קרה? אך לפעמים עולה המציאות על כל דמיון, ומילה קטנה יכולה לגרום ח"ו נזק רב או בושה גדולה. וגם אם לבסוף לא קרה שום דבר, האם אנו יודעים איזה רושם עשו מילותינו בשמים? איזה קטרוג עוררנו חס ושלום? אלו עוונות צברנו חס ושלום?

המילים - הם כמו חיצים [כנאמר "חץ שְׁחוּט לְשׁוֹנִים" (ירמיה ט ז)]. החץ - כל עוד שהוא בדינו, יש לנו שליטה עליו, יש לנו אפשרות לכוונו ולהחליט אם לירות אותו, אך כאשר כבר נורה החץ - כבר אין שליטה עליו, וכל מאמץ לא יועיל להחזירו. הוא יכול לחולל הרס ואובדן במרחק רב, ואין ביכולתנו למנוע זאת. כך דיבורו של אדם - כל עוד שלא נאמרו המילים, הרי הם ברשותו של האדם, אך מילים שכבר יצאו מן הפה, כבר אינם שלו. יתכן שהוא ירצה להחזיר את המילים, אך זה כבר מאוחר. וכבר אמר החכם מכל האדם "שומר פיו ולשונו - שומר מצרות נפשו!" (משלי כא כג)

זהירות, לשון הרע!

לצערנו ישנה טעות נפוצה בקרב אנשים רבים החושבים שדברי גנאי שהם אמיתיים -

אינם בכלל עוון "לשון הרע". הוא יכול לדבר במשך שעה ארוכה בגנות חברו לעבודה, לספר בלגלוג על שכנו לבנין, וכן לשוחח בנימת זלזול על אחד מקרובי משפחתו, וכשיסבירו לו את חומרת האיסור ועונשו, תשובתו כבר מוכנה על קצה לשונו: "מה אתה רוצה? זה לא לשון הרע זה אמת. רק אמת!" אבל זו טעות מוחלטת. אדם שמספר שקר, או דבר גנאי שיש בו מן האמת אבל יש בו גם כן גוזמא וקצת "תבלינים", הרי זה חמור יותר וגדול עונו מנשוא והוא בכלל "מוציא שם רע". אך גם המספר דברי גנאי שכולם אמת ויציב, ללא שום תוספת, הדבר אסור בהחלט, והרי הוא בכלל איסור לשון הרע, שרבותינו הזהירו על כך מאוד עד שאמרו: כל המספר לשון הרע, כאילו כפר בעיקר, וראוי לסקלו באבן, ועוד מאמרים חמורים.

כותב ה"אור לציון" זצ"ל: "אם לא יתן האדם דעתו לפקח על דיבורו ומחשבתו ולשים רסן לפיו ולשעבד מחשבתו בצורה נכונה וטובה, כשיגיע לעת הניסיון יקשה עליו לעמוד בזה ויכשל באיסורי לשון הרע או במחשבה רעה. דברים אלו יכולים להגרם מטבעים שונים, כגון מי שטבעו נוח לכעוס, כשרואה דבר שאינו לפי רוחו, אינו מושל ברוחו ומדבר. או מי שטבעו פטפטן, מוכרח לדבר, יושב עם חבר ומדבר על זה ועל זה, ונכשלים באיסורים שונים. כך אני רואה בבית הכנסת שיש שני סוגי בני אדם, יש שאינם מתערבים בכל הנעשה, ויש שעל כל דבר מעלים ביקורת, מדוע העלו לתורה את פלוני, החזן קיצר, החזן האריך, ממש מוכרחים לדבר. אלה מסכנים אין להם שליטה על עצמם. ועצה טובה - שישמור על פיו, ואם בא בדעתו לדבר על משהו, יחשוב אילו בנו היה עושה כן, הרי היה מחפה עליו, וכך יחפה גם כלפי אדם אחר. וכן ירחיק האדם את עצמו מלדבר בנושאים של חוגים או עדות שונים, והגרוע ביותר אם מדבר על קבוצת אנשים, ממי יבקש מחילה שהרי עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפור מכפר עד שירצה את חברו. על כן ישים האדם לליבו להבדל מכל מיני דבורים אלו ולעסוק בתורה ולקדש את עצמו".

אומר שלמה המלך ע"ה (קהלת י א): **אִם יִשָּׁךְ הַנֶּחֱשׁ בְּלֹא לֶחֶשׁ, וְאִין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן.** אמר ריש לקיש: לעתיד לבוא מתקבצות כל החיות ובאות אצל הנחש, ואומרות לו: האריה דורס ואוכל, הזאב טורף ואוכל, אבל אתה - מה הנאה יש לך בכך שאתה מכיש וממית? אומר להם: וכי מה יתרון לבעל הלשון [הלוא גם המספר לשון הרע "מכיש" את זולתו, ואין לו תועלת מכך!?!]

"מִן הַיָּמִים בְּיַד לָשׁוֹן" (משלי יח כא)

איך עושים את זה?

בכולנו מתעורר רצון טוב להתפטר מחטא זה אשר אנו דשים בו רבות, אך לא אחת צצה השאלה: האם נוכל להתגבר? הרי שלהפסיק לדבר לשון הרע פירושו להיות כמו אילם - כיצד נוכל?!

אם באמת עלו מחשבות כאלו בראשך, אין זה אלא מכיון שאיננו יודעים כיצד היא מצות שמירת הלשון. נתאר לעצמנו יהודי שאינו שומר תורה ומצוות, ולאחר הסברים מרובים הוא משתכנע באמיתות התורה, אך כשמגיע הדבר לכלל מעשה הוא אומר: "מה? אמנם הדברים הם אמת, אבל אינני מסוגל להפסיק "לחיות", התורה והמצוות יגבילו אותי מאוד!" התשובה לשאלתך ולשאלת אותו יהודי אחת היא: שב ולמד את ההלכות ותגלה תגלית חדשה, את מה שאתה באמת צריך - אין התורה אוסרת עליך,

ואילו מה שאסרה התורה הוא דווקא הדבר שאינו נצרך, הדבר אשר בא מגירוי יצרים אפלים. כשתקבע לעצמך זמן ללימוד ההלכות, תתחיל להרגיש בתוך תקופה קצרה שהינך חי וזורם עם הלכות אלו, ולשונך מדברת כראוי ללא מאמץ על אנושי. הינך הופך להיות מורגל לאיכות חיים חברתית, ואז דרך החטא מאחוריך, ואתה בז לה, כי הנך יודע כבר, שמה שהיה קודם, הוא מה שבעצם אינו חיים - לספק ליצרים את משאלותיהם - הלזה יקרא חיים!?

רבבות בני ישראל האמונים על לימוד קבוע בספרי שמירת הלשון, יוכלו להעיד בפניכם כיצד השתפרה איכות חייהם בקלות, והמושג המוטעה שמי ששומר את לשונו עליו להפך לאילם, התנפץ חיש מהרה. אנשים אלו גילו שאפשר לדבר הרבה בלא לעבור על לשון הרע כלל. (מתוך מאמר שהתפרסם והופץ ע"י אגודת "נוצרי לשון")

"ואהבת לרעך כמוך!"

כאשר חלה רבי אליעזר הגדול, ושכב על ערש דווי, נכנסו תלמידיו לבקרו. בשהותם האחרונה עם רבם, טרם יפרד מהם וילך לעולם שכולו טוב, בקשו ממנו התלמידים: "ילמדנו רבנו אורחות חיים, כדי שנזכה בהם לחיי העולם הבא!" אמר להם: "זההרו

בכבוד חבריכם!" (ברכות כח ע"ב)

אומר רבי חיים פלאגי זיע"א: בא וראה עד כמה נזהרו רבותינו בכבוד הבריות, עד שנפסקה ההלכה שאדם הקורא קריאת שמע, ונכנס חבירו ושאל בשלומו, יפסיק וישיב לו שלום. ואף על פי שהוא כעת מקיים מצוה מהתורה, ומדבר עם ה' יתברך, אף על פי כן יפסיק וישיב לו שלום מפני כבוד הבריות, כדי שלא יעלב חבירו מכך שלא השיב לו שלום.

ובמסכת שבת מספרים חז"ל את הסיפור הידוע על אותו גוי שבא לפני הלל הזקן, וביקש ממנו להתגייר. אבל הוא מתנה תנאי קודם לכל, והתנאי הוא - שרוצה ללמוד את כל התורה כולה על רגל אחת! הלל נענה לאתגר ומשיב בחיוב: בבקשה תעמוד על רגל אחת וכבר אלמדך את כל התורה כולה. הגוי נעמד על רגלו האחת כחסידה באגם, והלל מלמדו: "מה ששנוי עליך אל תעשה לחברך". עד כאן. אתה כבר יכול לעמוד על שני רגליך. סיימתי ללמדך את כל התורה. זוהי תמצית התורה.

בבוקר לפני התפילה נוהגים לומר: הריני מקבל עלי מצות עשה של "ואהבת לרעך כמוך", והריני אוהב את כל אחד מבני ישראל כנפשי ומאודי!". זהו דבר בסיסי החייב ללוות כל יהודי לפני הכל. רבי עקיבא אומר: "ואהבת לרעך כמוך" - זה כלל גדול בתורה!

ואומר בספר "פלא יועץ", שאחת הסיבות שנכשלים בעוון אונאת דברים וצער החבר, כי לא יודעים מה מותר לדבר ומה אסור. לכן נקוט כלל זה בידך: כל דיבור שמצער את זולתך - זהו בכלל "אונאת דברים". וכיצד תדע באלו דברים חברך מצטער? חשוב תמיד "מה ששנוי עליך" - לחברך אל תעשה! ותאר לעצמך אילו חברך היה מדבר עליך או עושה לך דבר כזה, האם לא היית מרגיש צער וזלזול? נמצא שזו אמת המידה לדעת, האם הדבר מותר או אסור. "ואהבת לרעך כמוך" - כמוך ממש.

מעשה ברבי עקיבא איגר, אשר כבר בהיותו נער, נודע שמו לשם ולתהילה בלמדנותו ושקידתו בתורה. בגיל 14 כבר בא בברית האירוסין עם בתו של עשיר אחד, שחשק בו לחתן בגלל למדנותו הגדולה. בתקופת האירוסין הזמינו העשיר לעירו, להתפאר בו בפני לומדי המקום. מיד כשהגיע, הקיפוהו בקושיות מסובכות - לעמוד על ידיעותיו ולמדנותו, אך רבי עקיבא איגר - כאילם לא יפתח פיו. השתאו הלומדים: "הזה החתן המהולל שכה שיבחוהו?!" התאכזב החותן העשיר וכבר חשב לנתק את הקשר! אך החתן ביקש להמתין עוד יומיים. עברו יומיים, ואז נכנס רבי עקיבא איגר לבית המדרש ופיצח את כל הקושיות, וכולם נדהמו מגאונותו, בקיאותו וחרירותו. "אך מדוע המתנת יומיים?!" התפלא החותן. השיב החתן: בימים הקודמים היה פה חתן אחר מוכשר מאוד שרצה חותנו להתפאר בו, והוא אכן זכה להערכה רבה. אך אם אני הייתי עונה, הייתי מאפיל על גאונותו ועל ההתפעלות ממנו, והיה נגרם צער לחתן ולחותן גם יחד. לכן העדפתי לשים עצמי כעם הארץ, עד שהחתן יצא מהעיר....

מספרים על רבי מנחם מענדל, נכדו של רבנו זלמן בעל התניא, שהיה לומד בבית סבו. כה שקוע היה בלימוד התורה, עד שכאשר פרץ בנו התינוק בבכי גדול, הוא לא שמע אותו כלל, והמשיך בלימודו. אבל הסבא, שהיה בקומה העליונה, שמע את קול הבכי, ירד, לקח את התינוק בזרועותיו והרגיע אותו. לפתע הבחין בכך הנכד, והתנצל בפני סבו באומרו שהיה שקוע בלימוד, ולא שמע את קול הבכי. אמר לו הסבא: ידעתי בני ידעתי, אולם - וכי אתה חושב שאני הייתי שקוע בלימוד פחות ממך? אך דע לך כלל: בכל מצב שלא תהיה - כשיהודי בוכה, כשיהודי בצרה, אי אפשר שלא לשמוע, אי אפשר שלא להתייחס...

מעשה במוסד לימודים, שעבדה שם טבחית אלמנה, והרשו לה לקחת לביתה מהמאכלים הנשארים. יום אחד, בעת ארוחת הצהריים, ביקש אחד הבחורים קציצה נוספת. אמרה לו הטבחית: אין, הכל נגמר. ענה לה הבחור בעזות פנים: "אהה... את רוצה שישארו לך קציצות לבית?" נפגעה הטבחית מאוד, ונשבעה לאוזני כולם שלא תקח עוד אפילו פירור אחד לבית. הבחור עשה מכך צחוק ולא התייחס כלל. עברו ימים ושנים, והנה לאחר כחמש עשרה שנה, פגש הבחור את חברו לשעבר עם ילדיו, שוחחו השניים שעה קלה, והחבר הציג בפניו את ששת ילדיו החמודים, כן ירבו. "וכמה ילדים יש לך?" התעניין החבר. הוריד הבחור את ראשו ואמר: "בעזרת ה' - יהיו, מתי שה' ירצה...". החבר כמובן נבוך מאוד, הצטער על שאלתו המביכה, נפרד ממנו לשלום והלך. לאחר כמה צעדים, נזכר החבר לפתע באותו מעשה עם הטבחית האלמנה, וחשב בליבו: אולי ח"ו בעוון זה לא זכה חברו בפרי בטן. משעלתה מחשבה זו בראשו, מיד סב על עקבותיו, ומיהר להשיג את חברו ולשטוח בפניו את מחשבתו. אולם הלה דחה מיד את הדברים: מה פתאום? מה זה קשור? אבל החבר לחץ עליו, וסיכמו שילכו לסטייפלר זצ"ל לשמוע את דעתו. כתבו את השאלה בדף, ובסיום המכתב כתבו: "היתכן שבעבור זה אין ילדים?". כאשר קרא הסטייפלר את המכתב, הזדעזע וצעק: "היתכן, היתכן, היתכן? ודאי בגלל זה, לצער אלמנה... היתכן?!" בכה הבחור והצטער מאוד, בירר את כתובתה של האלמנה, ומיהר ללכת לבקש את סליחתה. "את מכירה אותי?" פנה ושאל. "כן, ודאי שאני מכירה", ענתה. "-באתי לבקש סליחה." - "אני לא סולחת לך! בגללך סבלו עשרת ילדי במשך שנים רבות. אינני יכולה לסלוח!". הבחור ביקש שוב, התחנן, דיבר על ליבה, אך היא בשלה: "לא ארמה את עצמי לומר שסלחתי. אינני יכולה לסלוח לך!". לא ידע הבחור את נפשו מרוב צער וחרטה. החליט להתייעץ עם מכריה של האלמנה כיצד יוכל לפייס אותה, ואמרו לו שיש לה בן שהוא חלש

בלימודים. מיד הלך אליה ואמר לה, שהוא מוכן לקדם את בנה בלימודים, וישקיע כל יום כמה שעות ללמוד עם הילדים, לקדם אותם ככל האפשר, ובזה הסכימה ומחלה לו מיד בלב שלם. וברוך ה' כעבור זמן קצר נפקד בילדים.

כעס

אחת המפריעים הגדולים ביותר בעבודת ה', ובפרט בעניינים שבין אדם לחברו - הוא הכעס. אולי נראה שהכעס הוא דבר בלתי נשלט, אבל רבותינו מלמדים אותנו שלא כן הוא! על ידי תחבולות ומאמץ, יכול האדם להתגבר גם על מידה מגונה זו.

כתב באורחות צדיקים (שער הכעס): הכעס היא מידה רעה. וכמו הצרעת מחולי הגוף, כן הכעס מחולי הנפש. ואמרו רבותינו (נדרים כב ע"א): "כל הכועס, כל מיני גיהנם שולטים בו". יש בני אדם שכשהם כועסים, אינם שמים לב על מה שעושים, ועושים הרבה עניינים בכעס מה שלא היו עושים בלא הכעס, כי הכעס מוציא את שכלו של אדם ממנו עד שמרבה דברי הכעס, ונכנס במחלוקת וקנטורים. לכן אי אפשר שייצל הכעסן מחטאים גדולים.

ואמרו חז"ל (פסחים ק"ג ע"ב): שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבם, ואחד מהם, מי שאינו כועס. הכעסן אין לו חן בעיני הבריות והוא שנוא בעיניהם, ומתוך כך אין מעשיו מקובלים בעיני הבריות, ואפילו יש בידו תורה ומעשים טובים, אין העולם למדים ממנו. הכעסן הוא כובד על בני ביתו השומעים תמיד כעסו ותלונתו, וקרוב הדבר לו לבוא לידי תקלה, מפני שמטיל אימה יתירה.

הכעס מביא את האדם לידי מחלוקת, כשהוא כועס עם חבריו, יריבו עמו והוא עימהם, וכשיש מחלוקת, יש קנאה ושנאה. הכעס, מונע לב האדם מכל הטובות. הכעס, מבטל כוונת לב האדם בתפילה, ואין שכינה שורה מתוך הכעס. הכעסן לא יהיה חכם גדול, כי הכעס מבריא מלבו חכמתו, שלא יוכל לענות כהוגן ולא יוכיח כהוגן, וכל דבריו לא בהשכל. הכעסן מונע מעצמו מוסרים ותוכחות, כי אין אדם רשאי לגלות לו טעויותיו ודרכיו המכוערות, כי כל אדם יפחד ממנו להגיד לו ענייניו, כי הוא ירגז עליו. ואפילו אם יוכיח אותו אדם, לא יקבל ממנו מתוך הכעס.

וכבר ידעת על הלל הזקן שמרוב ענוותנותו לא היה אדם יכול להכעיסו, כי המונע עצמו מן הכעס, קונה מידת הענוה והרחמנות, כי מחרון אף תהיה מידת האכזריות. הכעס גורם עזות לאדם, ומחמת הכעס לא ייכנע וגם לא יודה על האמת.

אדם שיש בו מידת הכעס, ובכל זאת מתגבר ומכריח את מידתו ומנהגו, כאילו אינו מבעלי הכעס, עליו נאמר (משלי טז, לב): "טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר". ו"ארך אפים" הוא משלוש עשרה מידות הנאמרות בבורא יתברך, ומצאו חכמים לנכון לומר זאת על הכובש את יצרו ולא כועס.

אמר החכם: מי שכעסו במחשבה, תראה עליו היישוב וההדר. ומי שכעסו עליו שלא במחשבה, תראה עליו השטות. עוד אמר החכם: מי שכעסו ורוגזו אמיץ, אינו רחוק מן המשוגעים. ומי שרגיל בכעס, אין חייו חיים (פסחים ק"ג ע"ב), ואינו שמח לעולם, וכיון שאינו שמח, אינו מקבל מאורעותיו באהבה ובשמחה, ואינו מצדיק עליו את הדין, ואינו יכול לעבוד את ה' יתברך בשמחה.

מי שרוצה להטיל אימה מעט על בני ביתו כדי שיתנהגו כהוגן, או שהוא מלמד ורוצה לכעוס על התלמידים שיחזרו למוטב, כיצד יעשה? יראה עצמו בפניהם שהוא כועס, אך תהיה דעתו מיושבת בינו ובין עצמו, כאדם שהוא מציג את הכועס בשעת כעסו והוא אינו כועס. וכשהוא מראה כעסו, יזהר מאד שלא יעשה כן כשיש לו אורחים עניים, כי הם סבורים שהוא כועס עליהם, לכן יראה עצמו שמח בפניהם.

השתיקה מבטלת הכעס, וגם קול נמוך מבטל הכעס. לכן יראה האדם, כשכעסו מתגבר עליו, שישתוק, או ידבר בנחת ולא ירים קולו בכעסו, כי המגביה קולו בשעת כעסו, אז יתעורר הכעס, אבל קול נמוך והשתיקה, משתיקים הכעס. וגם לא יסתכל בפניו של הכועס אלא ידבר עמו בלא ראיית פניו, ואז יבריא הכעס מלבו.

ראוי לאדם שיתרחק מן הכעס, ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו, יעצור רוחו ולא יכעס. והכעסן שיחליט בדעתו שלא יכעס, צריך להתאמץ שאפילו הוכה וקולל, לא ירגיש ולא יחוש. וזה דבר ברור: מי שהוא קפדן הרבה, יותר נוח לו שלא ירגיש כלל וישתוק ויעצור רוחו לגמרי, ממה שיכעס מעט. כי זה אי אפשר לכעסן לעשות, כי אם ימשוך בלבו מעט מן הכעס, לבסוף יכעס הרבה.

ציוו חכמים להתרחק מן הכעס עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו בדברים המכעיסים, עד שיעקור הכעס מלבו. וזוהי הדרך הטובה ודרך הצדיקים (שבת פח ע"ב), הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עושים מאהבה ושמחים בייסורים, עליהם הכתוב אומר (שופטים ה, לא): "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". ע"כ.

מעשה היה בירושלים של פעם. באותם ימים היתה מלאכת הכיבוס - עבודה קשה ומייגעת. "יום הכביסה" היה יום של עמל מפרך. באחת החצרות, תלתה אשה אחת כביסה נקייה על החבלים, לאחר שעמלה רבות לכבסה. כאשר סוף סוף הסתיימה המלאכה, והכבסים הנקיים והבוהקים התנופפו ברוח, עברה בחצר שכנה, שמשום מה לא היתה מרוצה מן החבלים התלויים בחצר. מה עשתה? חתכה את החבלים, וכל הכביסה נפלה ארצה והתלכלכה!

מה היינו עושים? כועסים, רבים? לא, בעלת הכביסה לא נהגה כך. בשקט בשקט כבסה שוב את הכביסה, עמלה שעות רבות ותלתה שוב בחצר הסמוכה. אפילו בערב, כשחזר בעלה מלימודו, התאפקה ולא אמרה דבר, כדי שלא תכשל בלשון הרע. ואז, דפקה פתאום השכנה על הדלת ובקשה את סליחתה בקול בכי. בנה הקטן חלה מאוד, והיא חששה שזהו עונש על פשעה. האשה הצדקנית מחלה לה בלב שלם, ואף הבטיחה לה כי תתפלל לרפואת בנה. לתקופת השנה זכתה האשה הצדקת לבן תלמיד חכם עצום שהוא אחד מגדולי התורה של דורנו!

כולנו סופגים לעיתים עלבונות, חשים לפעמים שנעשה לנו עוול. ואנו רוצים לצעוק, לכעוס, להוכיח, לפגוע בחזרה. אך יש עוד דרך - להתאפק ולשתוק. אשרי מי שבולם את פיו ונוצר את לשונו! עליו דרשו את הפסוק: "תולה ארץ על בלימה" - שהעולם תלוי במי שבולם את פיו בשעת מריבה.

מספרים, על חכם אחד שהיתה לו "חליפה של כעס". חליפה זו - מה טיבה? זוהי חליפה, שיש ללבוש אותה תמיד בשעת כעס! כאשר היה החכם מרגיש שהוא עומד

לכעוס, היה רץ מיד ללבוש את החליפה. ובינתיים - היה הכעס נעשה מתון ומחושב... זו בהחלט עצה טובה עבורנו. לא דווקא לייחד חליפה של כעס, אולם כאשר עולה בנו הכעס ומגיע כבר לגרון ומאיים לפרוץ החוצה - כדאי לרחות אותו מעט, ללכת לשתות משהו, להכנס לחדר להירגע, ואז זה כבר ייראה אחרת! אמר שלמה המלך (קהלת ז ט): "אַל תִּבְהַל בְּרוּחְךָ לְכַעֵס, כִּי כַעַס בְּחִיק בְּסִילִים יִנּוּחַ" - בדרך צחות אמרו: כמעט כל אדם עלול לעיתים לבוא לידי כעס. אולם הכסילים - הכעס נמצא בחיקם, מוכן ומזומן להישלף מיד החוצה... אבל מי שחכם יותר, הכעס מונח אצלו בארון למעלה, איננו נשלף במהירות, ואז כשהולך להוציאו מהארון, כעסו כבר יותר בשליטה!!!

כף זכות

מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה בביתו. לפני הסעודה, בא עני על פתחו ואמר לאשתו: צריך אני לשאת אשה היום, ואין לי כלום לסעודת נישואין! נטלה אשתו של הלל את כל הסעודה והביאה לעני. חזרה מיד ולשה עיסה אחרת, ובשלה שוב תבשילים חדשים לסעודה בביתה. אולם כמובן שהסעודה הגיעה באיחור רב. אמר לה הלל: בתי, מפני מה לא הבאת לנו מיד? סיפרה לו את כל המעשה. אמר לה: בתי, גם אני לא דנתי אותך לכף חובה אלא לכף זכות, שודאי כל מה שעשית - לשם שמים.

כמה אנו רוצים שידונו אותנו לכף זכות, שיבינו אותנו, שלא יכעסו עלינו, שידעו שגם אם שגינו - היתה זו מעידה, ויתכן שאף יש לכך סיבה, אולי אפילו מוצדקת. כמה טוב יהיה אם כל אחד יחשוב כך על חברו, לא ימהר לכעוס עליו. אם חברו נהג שלא כשורה, לא יכעס עליו בלבד, אלא יברר אצלו את העניין. וכמו הלל הזקן בסיפור הנ"ל - לא לבוא ישר במתקפה, אלא לדבר בנחת, בטון של בירור, של רצון להבין: "מדוע עשית כך וכך?" נופת לגלות כי ברוב המקרים אכן הכעס שלנו לא כל כך מוצדק, ויש צדק גם עם החבר. הרי לרוב, בני אדם אינם רעים, ואינם מתכוונים להרע, אלא יש טעויות, אי הבנות או אילוצים שונים. מה שאנו צריכים - זה קצת יותר עין טובה כלפי הזולת, לא למהר לכעוס, לא למהר להאשים.

המשנה אומרת (אבות פ"א מ"ו): "וְהָיוּ דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת". מהו "את כל האדם?" - עלינו להביט על האדם במכלול. לא להסתכל עליו במבט צר, הבוחן אך ורק את השגיאות, הטעויות והמחדלים. אלא להסתכל עליו במבט רחב יותר, לבדוק את המניעים שלו, את האילוצים שלו, לקחת בחשבון גם את הטבעים והתכונות שלו, ומאידך להסתכל גם על החיובי שבו - ואז הוא כבר ייראה בעינינו באור שונה, בדיוק כפי שאנו מסתכלים על עצמנו.

וכמו שמספר אחד ממקורביו של רבי אריה לוי זצ"ל, אשר נהג להסתובב בין בתי הכלא ולחזק את האסירים: הדבר היה באחת השבתות, ואני רואה את רבי אריה לוי, לוחץ יד של אותו אסיר רוצח מגושם, שצלם אלוקים לא היה ניכר עליו, ואף שואל הרב לשלומנו ומאזין לשיחו. נדהמתי והרהרתי אחר מידותיו של רבי אריה המפריז באהבתו הבלתי מסויגת לזולת, ואפילו יהיה זה רוצח את אשתו. למחרת השבת, בהיותי מסיר את התפילין מעל ראשי ומקפל טליתי, ניגש אלי אותו אסיר י.מ., ובקשני כי אשאיל לו תשמישי קדושה שבידי. פקפקתי, הראוי ויאה שאותו אדם שידי מגואלות בדם נקיים, שיעטר עצמו בטלית ותפילין? לאחר שהפציר בי נענית לבקשתו. התייחד לו אותו אסיר בפינת החדר, עטף את עצמו בטלית, עטר את ראשו בתפילין,

והחל למלמל מתוך הסיידור. נגשו אלי כמה מהאסירים הפליליים, שהיו שוכנים באותו תא, ובקשו את רשותי, לעשות בו שפטים על שמלגלג בקודשי האומה. ממתי הניח תפילין והתפלל? אין זאת אלא שמלגלג הוא על אותם המקיימים מצוות בכלא. והא ראייה שהניח בזדון תפילין של יד על ידו הימנית במקום על ידו השמאלית כדין! ידעתי כי הם מסוגלים להכותו, ולכן אמרתי אחקור בדבר. הזמנתי את י.מ. לשיחה בארבע עיניים ושאלתי לפשר הדבר. השיב לי בהתרגשות רבה: אתה מבין, לאחר ביקורו של רבי אריה הרהרתי כל אותו יום במעשי והתחרטתי על פשעי, אף הרגשתי צורך בנפשי להתפלל, אולם הכיצד אוכל להניח תפילין קדושים על יד טמאה, והרי ידי זו השמאלית שפכה דם נקי, אך ידי זו הימנית טהורה היא. אותה שעה הבנתי את כוחו ודרכו של רבנו שהיה מעלה ניצוצות הנפש הנתונים ברפש. (כנסת ישראל)

ועוד מעשה היה באסיר קומוניסטי, שהיה צעיר שחצן וגס רוח, והשתדל להוציא את רבי אריה לזין מכליו. כל אימת שהיה רואה את רבי אריה בא ביום השבת לבית הכנסת שבחצר הכלא, היה מצית סיגריה בפניו "להכעיס" ורוגז על שלא עלה בידו להרגיז את רבי אריה. אך את רבי אריה אין להוציא מכליו, הלזה נוקט היה במנהגו להקדים שלום לכל אדם ולברכו בברכת 'שבת שלום', וכשאותו אסיר פנה אל רבי אריה ואמר לו: "מדוע אתה מתעסק עם שקרנים ורמאים?" ענה לו רבי אריה: "בני, מדוע תוציא לעז על בני אדם?" אמר הצעיר: "וכי סבור אתה שהאסירים האלו דתיים המה? אני יושב עמם בכלא ורואה כיצד הם אוכלים ושותים בגלוי ראש, אך צבועים הם." השיב רבי אריה: "האם את אלה תכנה שקרנים ורמאים? חלילה לך! האמן לי, שאיני נותן עיני בראשם, אם מכוסה הוא אם לאו, אני מתבונן בלבם, ולפני הם גלוי לב, והוא חם ויוקד... לא חלפו ימים רבים ואף אסיר זה, כשהיה מבחין ברבי אריה, היה ממחר לחבוש כיפה לראשו ונמנה על המבקרים הקבועים בבית הכנסת!

כך, על ידי עין טובה של כף זכות, העלה רבי אריה לזין זצ"ל, אנשים שהיו בתוך תהום הנשייה של החטא. ונדבר עלינו, ברמות הקרובות יותר אלינו: מבט טוב יותר על הבעל, על האשה, על החבר, על הבוס - ודאי יחזק בלבם את הדרך לעשות טוב, בדיוק כמו שאנו מתחזקים ומתעורדים ושואפים לעשות טוב יותר - כשמסתכלים עלינו בעין טובה. ובנוסף, הבטיחונו רבותינו, כי מי שדן את חברו לכף זכות, גם בשמים ידונו אותו לכף זכות. ומי מאתנו אינו זקוק לכך, ובפרט בימים אלו?

הכרת הטוב

האדם בטבעו אינו אוהב להרגיש שהוא חייב לזולתו. זוהי הרגשה מכבידה ומחייבת. אדם אוהב להרגיש עליונות: אני הנותן, לי חייבים להכיר טובה ולא להיפך. זוהי הסיבה שאנשים נוטים להתעלם מטובות שנעשות להם או לגמד אותן בתרוצים שונים כמו:

* אמנם הוא עשה לי טובה, אך שילמתי לו על כך או החזרתי לו טובה אחרת, כך שהוא צריך להגיד לי תודה!

* מהו כבר עשה? הטובה שעשה לי, לא עלתה לו במאמץ מיוחד.

* הוא לא התכוון כלל לטובתי, הוא עשה זאת אך ורק להנאת עצמו.

התרוצים הללו פעמים רבות נשמעים אמיתיים וצודקים, אך הבה נתבונן לאן הם עלולים לגרור אותנו: ניקח לדוגמא את האנשים שלהם, אין ספק שאנו חייבים הרבה הכרת הטוב, הלוא הם ההורים היקרים של כל אחד ואחד מאתנו. כל בר דעת מבין

שעליו לכבד את הוריו כיון שהם הולידוהו, גידלוהו, והעניקו לו כל שביכולתם. אמנם אם נשים לב, נווכח לראות שגם כאן יש מקום לומר שאנו כלל וכלל לא חייבים להם טובה, שהרי:

* הם עשו זאת לטובתם ולהנאתם האישית! כל אדם חפץ שיהיו לו ילדים, להם יוכל לתת ולהעניק, כמה מסכנים אותם אנשים שלא זכו בילדים, הורי הם אלו שצריכים להכיר לי טובה על עצם קיומי.

* זה התפקיד שלהם! אם הם החליטו להביא ילדים לעולם, הם צריכים לקחת בחשבון שעליהם לגדלם ולפרנסם, זו היא חובה מינימלית של כל הורה. למרות שתירוצים אלו לכאורה הגיוניים ביותר, אדם שיאמר אותם וישתמש בהם, יתקבל בעינינו בבזו מוחלט, נתייחס אליו בשאט נפש: "כפוי טובה שכמוך, איך אתה מעיז לבעוט בצורה בוטה כל כך בטובות הרבות שעשו הורייך למענך?!

לא לחינם אמרו חז"ל: "כל הכופר בטובתו של חברו, סופו לכפור בטובתו של מקום". אדם כפוי טובה, ידע כיצד להתנער באלגנטיות מחובת הכרת הטוב, כלפי כל אחד, ולבסוף יתנער גם מחובת הכרת הטוב האינוסופית שצריכה להיות לכל אחד כלפי אביו שבשמים.

בן זומא אומר: "אורח טוב מהו אומר? 'כמה טרחות טרח בעל הבית, וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי!'. אבל אורח רע מה אומר? - 'מה טורח טרח בעל הבית? לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו!'" במאמר זה רואים את ההבדל הגדול שבין מכיר הטובה לבין כפוי הטובה. מכיר הטובה רואה ומבחין בכל המאמצים של בעל הבית, החל מהשגת הכסף, קניית המוצרים, הבאתם לבית, הבישולים, סידור הבית וכו'. לעומתו הכופר בטובה מגמד את הכל: מה טורח טרח בעל הבית? הרי ממילא הוא היה צריך לקנות ולהכין בשביל אשתו וילדיו, אז מה כבר עשה בשבילי? הוסיף עוד חתיכת עוף למרק? הוסיף עוד עגבניה ומלפפון לסלט? שטויות, מה כבר עשה? לכפוי הטובה תמיד יש תרוצים למה הוא בעצם לא חייב כלום.

אומר ה"אור לציון": כמה טוב לאדם שיחנך את עצמו, ויתרגל תמיד לדבר בלשון יפה לכל אחד. ובמיוחד אם קיבל טובה מחברו, הרי חייב מצד הכרת הטוב להשיב לו כגמולו. וישנם אנשים שאינם מכירים בטובה שעשו להם, ואפילו מעשה טוב מכירים אותו בתור רעה, ומאידך יש אנשים שעושים טובות רבות לזולת, וכמעט לא קבלו מהזולת שום טובה פרט לדברים פועטים, ותמיד אומרים לשני תודה רבה על כל מה שאתה עושה לי, וזה נקרא הכרת הטוב. וכשיהנה מחברו, יודה לו על כל מה שקיבל ממנו קטן כגדול, ולא רק להודות, אלא גם לרחם על מי שטורח עבורו, כי מדוע הוא צריך להתעייף בשבילו. ואם כבר טרח, לכל הפחות יודה לו ויכיר לו טובה, בודאי זה ישמח אותו, ואם מונע עצמו מלהודות יכול אף לפגוע בחברו חלילה.

ואם לפעמים קל לנו להכיר טובה לאנשים מבחוץ, הרי שקשה יותר להכיר טובה דווקא לאנשים הקרובים אלינו, לבני המשפחה: להורים, לבעל, לאשה, לילדים וכו'. זה קשה יותר, כי כאן הנתנה מתקבלת כמוכנת מאליה. נתבונן בטובה הגדולה שבעל עושה עם אשתו וילדיו, בכך שיוצא יום ליום לפרנס את ביתו. אשה כפויית טובה היא זו שתאמר: "זהו תפקידו וחובתו, הוא לא עושה טובה לאף אחד". או "אני עובדת בבית הרבה יותר קשה ממנו". לעומת זאת אשה חכמה תדע להכיר טובה לבעלה על מאמציו למען פרנסת המשפחה בכל הזדמנות. כמה ישמח הבעל, בחזרו מן הקניות למשל, לשמוע

מאשתו: "אתה כל כך מתאמץ שלא יחסר שום דבר בבית, הבית תמיד מלא ברוך ה' וכו'. ומנגד: כמה טובות וחסדים גומלת האשה עם בעלה וילדיה - בנקיון הבית, בישול, כיבוס, ועוד ועוד. האם העובדה שמדובר בבני ביתה הקרובים, מורידה מערך הטובה? ודאי שלא! יוקיר הבעל את מעשיה, ויכיר לה טובה. וכמובן לא נשכח גם הכרת הטוב כלפי הילדים, גם כשהם עדיין קטנים - על כל פעולה של רצון טוב, על מחווה של עזרה, על שליחות שבוצעה, על מעשה טוב שהיטיב נחת. ודאי שיש על מה!

כשהאדם מסתובב כך תמיד בהרגשה ש"לא מגיע לי כלום", הוא מתמלא תמיד ברגשות גדולים של הכרת הטוב לכל הסובבים אותו, וברגש אינסופי של הכרת הטוב כלפי בורא עולם, אשר הוא היטיב לנו, הוא מיטיב לנו, והוא ייטיב לנו תמיד לעולם ועד.

כיבוד אב ואם

אחת המצוות החמורות בתורה היא מצות כיבוד הורים. וכך נפסק (יו"ד קמג): צריך להיזהר מאוד בכבוד אביו ואמו ובמוראם, שהשווה אותן הכתוב למורא ה', שכשם שציוה על כבוד ומורא שמו, כך ציוה על כבודם ומוראם. שלושה שותפים הם באדם: הקב"ה, אביו ואימו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואימו, אמר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם.

איזהו מורא? לא יעמוד במקומו המיוחד לו להתפלל, ולא ישב במקומו המיוחד לו להסב בביתו, ולא יסתור את דבריו, ולא מכריע את דבריו בפניו [יפה אמר אבי, יפה אמרה אמי], מפני שמשווה עצמו אליהם שהוא ראוי להכריע. עד היכן מוראם? היה הבן לבוש חמדות [בגדים יפים ונאים] ויושב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו וקרעו בגדיו, והכוהו על ראשו, וירקו בפניו - לא יכלים אותם ולא יכעס כנגדם! אלא ישתוק ויירא ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שציווהו בכך! [נאבל יכול לתבוע אותם לדין על ההפסד]

איזהו כבוד? מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא [נסיפוק צורכי ההורים, בעת הצורך], ויעשה הכל בסבר פנים יפות.

"הא כל המבקש ימים ושנים, ועושר ונכסים, וחיים בעולם הזה, וחיים ארוכים לעולם הבא שאין לו סוף, יעשה רצון אביו שבשמים ורצון אביו ואמו! (תנא דבי אליהו רבה כד)

כתב הפלא יועץ זצ"ל: כבר מילתי אמורה, שיש מצוה שהיא בת מזל. שהרי כמה מעות אדם מפזר לעשות פתיחת ההיכל, או להיות סנדק וכדומה, אף שאין בזה לא מצוה דאורייתא ולא מצוה דרבנן, אלא חיבוב מצוה, אשריהם ישראל! ועל כל פעם ששומע בקול אביו ובקול אמו - מקיים מצוה רבה דאורייתא!

הגאון רבי צדקה חוצין, תלמידו של הבן איש חי, מגדולי חכמי בבל. בשנת תרפ"ו עלה לארץ הקודש והשתקע בירושלים, בה הקים את בית הכנסת "שמש צדקה" המתנוסס לתפארת עד ימינו. גאון אדיר היה, וכל לימודו על מנת לעשות ולקיים. פעם למד בחברותא עם אחד מחשובי האברכים בירושלים, שהיה צעיר ממנו בכעשרים שנה. כשלמדו דיני כיבוד אב ואם, שאל את האברך, האם מקפיד הוא לקום מלוא קומתו

בפני אמו כשהיא נכנסת לחדר, כפי שמחייבת ההלכה. השיב האברך שהוא קם מעט, אך לא מלוא קומתו.

בו ברגע סגר רבי צדקה את הספר שלפניו, ואמר: "סיימנו ללמוד להיום - לא יתכן ללמוד ולא לקיים!" כשתבוא ותודיעני שאתה אכן קם בפני אמך מלוא קומתך - יתחדש לימודינו!". וכך היה, למחרת בא האברך ובישר לרבו שאכן תיקן את המעוות וקם הוא מפני אמו מלוא קומתו, ורבי צדקה חידש את הלימוד עימו... (מעייין השבוע ב רצג)

אומר הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל: לפעמים אדם לא משתווה עם הוריו, וצוחק מהם, או שאומר להם אתם לא צודקים וכדומה, ידע שהוא עובר איסור חמור, והוא בכלל "ארור מקלה אביו ואמו, [שפירש רש"י מקלה - מזלזל. ולדעת ספר חרדים, אפילו מבזה בלבו עובר בארור הנ"ל]. על כן, צריך האדם להזהר מאוד במורא אביו ואמו, והוא כעין המורא שמחייבים לנהוג למפקד בצבא, שאף אם אין דבריו נראים בעיניו, בכל זאת אסור לו לזלזל בו מחמת סדרי וחוקי הצבא. להבדיל, גם אביו ואמו - גם אם אין הצדק עמהם, צריך לשמוע להם, כי כך חוקת מלך מלכי המלכים עלינו, לבד אם רצונם נוגד חלילה את התורה הקדושה [שבזה יש את הציווי של "אתה ואבין חייבים בכבודי"]. וצריך לכבדם ממש, וירגיש שהם ככתר על ראשו, ולא רק במעשה אלא גם בלב, וכשאמו מבשלת או מכינה לו איזה דבר, ישבח אותה בפה מלא, כי זהו העונג שלה, ויכבדה בכך. וזאת כשהיא עושה מעצמה, אבל אין לו לבקש ממנה להכין לו דבר מה, או להגיש לו כוס תה וכדומה. וקל וחומר שאיסור גמור להעיר הערות על מעשי ידיה, ולא יתכן כדבר הרע הזה, שינהג באמו כמנהג שנוהגים עם משרת המחויב לבשל בשבילו. גם אם לא זכה האדם להורים כל כך נוחים, ואפילו נראה לו שמכעיסים אותו במקרים מסוימים, ידע שזה דבר שאי אפשר לשנותו, כמו אדם שנולד ארוך או קצר, היתכן שלא יאהב את עצמו? הלא מחמת שאי אפשר לשנות דבר זה הוא משלים עמו. ויהי רצון שנוכח להזהר בכבוד ומורא הורינו, אמן. (אור לציון)

שלום בית

אהבה ואחווה, שלום ורעות, בין איש לאשתו, הם יסוד חשוב וגדול ביהדות. לעיתים יכול האדם לנהוג בצורה נפלאה כלפי כל הסובבים אותו, לחייך לכולם, לנהוג עימם בסבלנות, לוותר ולעזור, אך המבחן האמיתי של האדם - הוא דווקא בבית, כיצד נוהג הבעל עם אשתו, והאשה עם בעלה.

ובגמרא אמרו (בבא מציעא נט ע"א): לעולם יהיה אדם זהיר באונאת [צער] אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה - אונאתה קרובה [מגיעה בקלות ובמהירות לידי צער].

בימינו אלה, לשמחתנו, רבו בעלי תשובה השבים בכל לבם לתורה ולמצות ולמעשים טובים, אך יש כאלה שהקצינו מאד, מן הקצה אל הקצה, ומפני חוסר ידיעתם בתורה, והתנהגותם בקיצוניות רבה, גורמים להפרת השלום בבית. ובפרט אלה שאין להם פנאי ללמוד הלכות כדת, ומתנהגים בחומרות יתרות. ולא זו הדרך ולא זו העיר. אשר על כן אנו אומרים בתפלה: "השיבנו אבינו לתורתך... והחזירנו בתשובה שלמה לפניך", שרק על ידי לימוד התורה וההלכה, יוכלו לכלכל דבריהם במשפט, ויחיו בשלום ובמישור.

ומעשה באיש אחד שבא אחר ימי הפסח לגרש את אשתו, בבית דינו של הרב הקדוש

רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא. שאל אותו הרב: "מה לך כי תרצה לגרש את אשתך?" השיב הבעל: "האשה הזאת האכילה אותי בפסח מצה שרויה במים, בניגוד למסורת אבותי!" צוה הרב באותו מעמד לקרוא לאשתו הרבנית, וכשבאה, שאל אותה: "הגידי נא לי, אלו מצות הנחת לפני בליל הסדר?" הרבנית החרישה, כי יראה לספר, אמר לה הרב: "אל תיראי, הגידי לי את האמת." ענתה הרבנית: "שמתי לפניך מצות פשוטות, בלתי שמורות, ומעשה שהיה כך היה: את המצה השמורה שנאפתה בערב פסח לשם מצוה, הנחתי במפה מיוחדת בארון שבחדר, ובהיותי טרודה בהכנת הסדר, בא איש עני אחד ואמר לי שאין לו מצה שמורה לליל הסדר, אחד מבני הבית שלא ידע שהמצה הזאת הוכנה לרבנו לליל הסדר, נטל את המצה ונתן אותה לעני, ובבואי לקחת את המצה, נדהמתי בראותי שנלקחה מן הארון, ולא ידעתי מה לעשות, ויראתי לספר לבעלי הקדוש. נמלכתי ולקחתי מצה פשוטה והנחתיה בתוך המפה, ועשיתי עצמי כלא יודעת דבר מכל הנעשה, והרב הקדוש ערך את הסדר על מצה פשוטה זו." אז אמר הרב הקדוש לזה שבא לגרש את אשתו: "ראה בני, אני אכלתי מצה פשוטה בליל הסדר, ועשיתי את עצמי כלא יודע ולא מרגיש, למען לא אבוא לידי כעס והקפדה, והכל למען השלום, ואתה בא לגרש את אשתך בשביל מנהג של מצה שרויה, הרי אתן זה מן הדין כלל!" עשה הרב ביניהם שלום, ונתפייסו, והלכו לביתם בשלום. (ענף עץ אבות)

חומרת שבועות ונדרים

"איש כי ידור נדר לה'... לא יחל דברו, ככל היוצא מפיו יעשה". התורה החמירה מאוד באדם שמחלל את דיבורו ואינו מקיים את נדריו ושבועותיו. עד כדי כך שאמרו בגמרא: "בעון נדרים בניו הקטנים של אדם מתים", ה' יצילנו. מסופר בגמרא מעשה באדם אחד, שבשנת בצורת הפקיד דינר זהב אצל אשה אלמנה. האשה לקחה את הדינר והניחה אותו בכד של קמח למשמרת. עבר זמן רב, והיא שכחה מהעניין. היא לקחה את הקמח שבכד ואפתה ממנו לחם. באותו יום הגיע אל ביתה עני רעב ללחם. נכמרו רחמיה עליו והיא נתנה לו את אותו לחם שבו היה הדינר. לימים בא בעל הדינר ודרש את הדינר. חיפשה וחיפשה אך לשוא. נשבעה האשה ואמר, שאם נהנתה מן הדינר, ימות אחד מבניה. לא עברו ימים מועטים ואכן אחד מבניה מת. כששמעו חכמים את המעשה המחריד, אמרו: אם מי שנשבע על אמת - קרה לו דבר כזה, הנשבע על שקר - על אחת כמה וכמה!

לצערנו שומעים לעיתים אנשים שלשונם מורגלת בשבועות, אפשר לשמוע מהם על ימין ועל שמאל שהם נשבעים בחיי ילדיהם או הוריהם. ה' יצילנו. עלינו לדעת כי "ברית כרותה לשפתיים" מילים שאדם מוציא בשפתיו יש להם עוצמה והן עלולות ח"ו להשפיע, כמו שלמדנו רבותינו: "אסור לפתוח פה לשטן", אדם תמיד צריך לפתוח את פיו רק לדברים טובים. כמו כן, יש להמנע משבועות מכל סוג שהוא. רבותינו מסבירים מהי "שבועת שוא" - כאשר נשבעים על דבר שהוא ברור כגון: "אני נשבע לך שזה כסא", הרי זו "שבועת שוא", כל שכן כאשר אדם נשבע לשקר, שזה חמור יותר. אדם ירא שמים נזהר שלא להשבע אפילו לדבר אמת!

עיניים

מספרים חז"ל: מעשה ברבי מתיא בן חרש, שהיה יושב בבית המדרש ועוסק בתורה, והיו פניו דומים למלאכי השרת, מכיון שמעולם לא נשא עיניו להסתכל על אשה. פעם אחת עבר השטן ונתקנא בו. אמר לפני הקב"ה: רבונו של עולם, רבי מתיא בן חרש - מה

נחשב בעיניך? אמר לו: צדיק גמור הוא. אמר השטן: תן לי רשות ואסיתנו. אמר לו הקב"ה: לא תוכל, ובכל זאת אם ברצונך ללכת, הרשות בידך. הלך השטן אל רבי מתיא, ונדמה לו כאשה יפה שלא היתה כמוה בעולם, ועמד לפניו. כיון שראה אותו רבי מתיא, מיד הפך את פניו לאחוריו. שוב בא ועמד לו על צד שמאלו - הפך פניו לצד ימין. וכך היה מתהפך השטן לכל צד. אמר רבי מתיא: מתיירא אני שמא יתגבר עלי יצר הרע ויחטיאני, מה עשה אותו צדיק? בקש מתלמידיו אש ומסמרים. לקח את המסמרים, שם בתוך האש, ונתנם בעיניו, והתעוור. כיון שראה השטן כך, נזדעזע. באותה שעה קרא הקב"ה למלאך רפאל שיבוא לרפאותו. אך רבי מתיא סרב למלאך ולא נתן לו לרפאותו. חזר המלאך רפאל אל הקב"ה, אמר לו הקב"ה: לך אמור לו, כי אני ערב שלא ישלוט בו עוד יצר הרע. רק אז הסכים רבי מתיא שהמלאך רפאל ירפא אותו!

מה נוקב הוא הסיפור! גדולי ישראל בטהרת לבבם ידעו, כי חוש הראיה - כל עוד שהוא עוזר לנו בעבודת ה' ובקיום המצוות, הרי הוא מתנת שמים נפלאה, אך אם ח"ו עומד הוא למכשול, מוטב לאבד אותו מאשר לטמא את הנשמה.

אומר הרב חסמן זצ"ל: מזה יחרד כל בעל לב בעת שפוסע מחוץ למזוזות ביתו, וירחשו שפתיו תפילה לאמר: יהי רצון שתהיה ביאתי בחזרה לביתי, כיציאתי. שלא אנכשל במראות אסורות ואפגום את עצמי ח"ו. הרב היה מזהיר את תלמידיו ואומר להם: אדם הולך בדרך למכולת - הוא יכול בדקות ספורות אלו לצבור לעצמו עשרות מצוות, אך הוא עלול ח"ו לצבור לעצמו עשרות עבירות. הכל תלוי בהשתדלותו למען שמירת עיניו.

שמירת העיניים אינה רק חסידות או חומרה, אלא היא הלכה ממש! פוסק מרן רבנו יוסף קארו בשולחן ערוך: "צריך אדם להתרחק מן הנשים מאוד מאוד, ואסור לקרוץ בידי או ברגליו ולרמוז בעיניו לאחד מהעריות. ואסור לשחוק עמה ולהקל ראש כנגדה או להביט ביופיה... ואסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכירה, אפילו כשאינם עליה, שמא יבוא להרהר בה...". נשים לב שהשולחן ערוך מדגיש "מאוד מאוד". ומדוע? משום שנפשו של האדם מחמדתן. ולכן בדברים אלו אין ללכת בדרך האמצעית, אלא יש לנהוג בזהירות יתירה.

לצערנו היום ישנם ארועים ושמחות שנערכים בערבוביה, ללא הפרדה בין גברים לנשים. הדבר כואב במיוחד כאשר גם אנשים יראי ה', הרוצים להקים בית נאמן וכשר על פי דרך התורה והמצוות, גם הם לפעמים נכנעים ללחץ החברתי, מפחדים לשנות את מה שמקובל במשפחתם, ועורכים חתונה מעורבת. כמה מצער הדבר! דווקא ביום החתונה, ביום כל כך גדול ונשגב, שבו נמחלים כל עוונותיהם של החתן והכלה, דווקא ביום זה הם מכשילים את עצמם ואת האחרים באיסורי תורה רבים וחמורים. הקב"ה לא שוכן במקום כזה, ולכן בחתונה מעורבת אסור לברך את הברכה הנאמרת בחתונות: "שהשמחה במעונו" - אין שמחה במעונו של הקב"ה בחתונה כזו. כל אדם ירא שמים צריך למנוע את עצמו מללכת לשמחות כאלה, אשר אין שום היתר ללכת אליהם. אם מדובר בקרוב, שעלול להפגע מאוד, משום דרכי שלום יתכן שאפשר יהיה ללכת לחופה בלבד, אך בשום אופן לא להתעכב שם. וכל זה יעשו בעצת רב, ובכל מקרה לגופו של ענין.

בחור אחד ניגש פעם אל רבי אליהו לאפיין זצ"ל, ושאל אותו האם הוא יכול ללכת לחתונה קרוב משפחתו, שאינו שומר תורה ומצוות. שאל אותו הרב, האם תהיה שם פריצות? התחמק הבחור ואמר: לי זה בודאי לא יזיק! אני והורי נשב בשולחן נפרד. הזדעזע הרב ואמר לאותו בחור: "שמע נא! אני כבר עברתי את גיל השמונים שנה, ועיוור אני בעין אחת, ואף על פי כן כשאני עובר ברחוב אני מתמלא פחד שמא אכשל חס ושלום בהסתכלות אסורה, ואתה בחור צעיר עם שני עיני בשר, אומר, לי זה לא יזיק?..."

היום לצערנו הרחובות פרוצים מאוד, והנסיונות גדולים מאוד. אנו עלולים לטעות ולומר: במילא לא אוכל לשמור את עיני, ולכן לא כדאי להתאמץ. אך רבותינו אומרים: "הבא להטהר מסייעים בידו". כאשר תעשה אתה את השתדלותך ככל יכולתך, ישלח לך הקב"ה את הסיעתא דשמיא שלא תכשל. וכגודל הנסיון כך גודל השכר. הצדיק בעל "שומר אמונים" זצ"ל כותב, כי אדם שמתגבר על עצמו ולא מביט במראות אסורים, באותה שעה זוהי עת רצון עבורו לבקש בקשותיו, ותתמלא משאלתו בעזרת ה'.

נער צעיר עבר את השואה הנוראה. בחסדי שמים ניצל וזכה להקים משפחה לתפארת. את ילדיו זכה לשרך עם משפחות חשובות ביותר והכניס לביתו חתנים תלמידי חכמים עצומים. תהו האנשים, במה גדלותו הרבה שזכה לכך? לימים, סיפר יידו הטוב של ראש המשפחה: בתקופת השואה, התחבאנו בצד הנוכרי של העיר, והיו בידינו תעודות מזויפות, כאילו אנו גויים. הדרך הטובה ביותר להינצל הייתה, להכנס למקום שבו הציגו הגויים את הצגותיהם ולשהות בו כל היום, עד רדת הלילה. כולנו נכנסנו למקום, עצמנו את עינינו, הפנינו את ראשינו כדי לא לטמא את עינינו, וחיכינו בקוצר רוח לערב. אך חברי זה, אבי המשפחה, סרב. הוא טען, שאיננו מוכן להציל את גופו במחיר של סכנה לרוח! במשך כל שנות המלחמה לא דרכה רגלו במקום טומאה זה. אין זה פלא שזכה למה שזכה!

נכון אומנם שרוב הרחובות היום פרוצים, אך יש להמנע לפחות מללכת למקומות המוניים, כקניונים וכדומה ששם הסכנה גדולה הרבה יותר. הגאון רבי אליהו לאפיין זצ"ל הלך פעם עם תלמידו, וכדי לקצר את הדרך, הוליך אותו תלמידו דרך שוק מחנה יהודה בירושלים. משראה זאת הרב, גער בתלמידו: "מה עשית? הרי ההלכה אומרת כי אם יש דרך אחרת ללכת, והוא עובר במקום הפרוץ יותר, אפילו אם עוצם את עיניו נקרא רשע, ואין הולכת אותי דרך השוק?". אנו יוצאים החוצה, פוקחים עיניים, ובחושך יש להזהר ולהשמר, לשמור היטב על קדושתן של העיניים. ולהתרחק, להתרחק בכל מחיר מכל מה שעלול לפגום בטהרתן!

בת ישראל

פעם אחת, בראש השנה שנת תש"ו, לפני המעמד הנורא והנשגב של תקיעת שופר, בקש האדמו"ר "שומר אמונים" לקרב את הבמה לכיוון עזרת הנשים. משנעשה כך, עמד על הבימה והתחיל לדבר במר נפשו ובדמעות שליש שישמעו הנשים, ובקש מהן שישמרו היטב על כל גדרי הצניעות, והרב הוסיף ואמר: "אינני הולך לתקוע בשופר, עד שיבטיחו לי הנשים בפה מלא שישמרו היטב על כל גדרי הצניעות!" הנשים התרגשו מאוד, והבטיחו שאכן כך יהיה, רק אז ניגש הרב לתקוע שופר בשמחה עצומה.

צניעותן של בנות ישראל - דבר יסודי וגורלי הוא עבור כלל עם ישראל! וכמו שנאמר

בתורה (דברים כג טו): "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילֲךָ, וְלָתֵת אִיבֶיךָ לְפָנֶיךָ, וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ, וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרוֹת דָּבָר, וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ!". אומר החפץ חיים: אנו רואים בימינו שהקב"ה כביכול מסתיר את פניו, צרות נוחות מכיוונים שונים, ואנו שואלים: "מדוע?!", התשובה כתובה במפורש בתורה, שכאשר הקב"ה רואה "ערוות דבר" - חוסר צניעות, הוא שב מאחרינו ח"ו.

במי תלוי הדבר? אנו שואלים. קל לנו להפנות את האצבע המאשימה כלפי "הרחוב", להצביע על אותן אלה שפרצו את כל גרדי הבושה והצניעות, ולהכריז כי בודאי בשלהן כל הסער הגדול הזה. אך הכרזה כזאת פירושה התחמקות. על כל אחת להתבונן קודם כל על עצמה ולנסות לשפר את עצמה. הגאון ר' ישראל מסלנט היה אומר: "בית המוסר בעיר קובנה מציל את הפרופסור בברלין שלא ימיר דתו", מהי כוונת הדברים? כל נשמות עם ישראל מושפעות זו מזו. כאשר שומרי התורה והמצוות מתחזקים יותר במוסר וביראת שמים, זה משפיע על הרחוקים שלא יתרחקו יותר. כן הדבר בענייני צניעות, כאשר אשה ששומרת תורה ומצוות תקל ראש בצניעות, תלבש חולצות צמודות, לא תקפיד על סגירת הכפתור העליון, לא תשגיח שהמרפק לא יתגלה ועוד כהנה וכהנה, זה משפיע על נשים הרחוקות משמירת תורה ומצוות, שיעברו לגמרי את הפסים ח"ו. אך כאשר אשה תחזק את עצמה בדקויות קטנות ותתגבר על עצמה בכל מיני לבטים קטנים, היא תתן את הכח והעוצמה לאותן נשים רחוקות להתחזק אף הן! **נמצא שהכל תלוי בנו!**

"אמר רבי פנחס הכהן: בזמן שהאשה צנועה... כשם שמזבח מכפר, כך היא מכפרת על ביתה, שנאמר: "אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך".

שער ההלכה

חודש אלול

סליחות

מנהג בני ספרד לומר סליחות, מתחילת חודש אלול [חוץ מראש חודש] עד יום הכיפורים. ומנהג בני אשכנז לומר סליחות מתחילת השבוע שבו חל ראש השנה, אלא שאם חל ראש השנה ביום שני או ביום שלישי, מתחילים לומר את הסליחות מתחילת השבוע הקודם. ומנהג בני אשכנז לתקוע בשופר מראש חודש אלול לאחר תפלת שחרית, כדי לעורר את העם לתשובה, כמו שנאמר "היתקע שופר בעיר, והעם לא יחרדו"? (שלחן ערוך סימן תקפא סעיף א. ב, כג)

הזמן הראוי לסליחות

אמרו רבותינו ז"ל כי בתחילה ברא הקב"ה את העולם במידת הדין, אך מאחר שראה שאין העולם יכול להתקיים במידת הדין, שיתף יחד את מידת הרחמים. ואמנם יש שעות שמידת הדין שולטת יותר, ויש שעות שמידת הרחמים שולטת יותר. ובתחילת הלילה משקיעת החמה עד חצות הלילה (בערך 24:40 לפי שעון קיץ) מדת הדין שולטת, ולכן אין לומר סליחות בשעות אלו, כי הסליחות הם רחמים ורצון אל בורא עולם, ולא טוב לאומרם בשעה שמדת הדין שולטת, שנראה כאילו מתגרים אנו במידת הדין. אלא שבעיקר יש להקפיד שלא לומר קודם חצות את הפסוקים "ויעבור ה' על פניו..." שבהם אומרים אנו את שלוש עשרה מדות רחמים של הקב"ה, ולכן אפשר להתחיל את הסליחות כעשר דקות קודם חצות, ואז יגיעו ל"ויעבור" בדיוק בזמן חצות. (ב)

חוץ לארץ

תושבי חוץ לארץ לכתחלה יאמרו את הסליחות לפי זמן חצות הלילה שלהם, אולם המקילים לומר לפי זמן חצות של ארץ ישראל, יש להם על מה לסמוך. (ד)

משעת חצות הלילה שמתחיל זמן הסליחות, אפשר לומר סליחות למשך כל הלילה והיום עד למחרת בשקיעת החמה. ואשריהם הקמים לסליחות באשמורת הבוקר, לפי שבשעות אלו מתעוררים יותר חסדי הבורא יתברך בעולם. ואנשים שקשה להם לקום בעוד לילה לסליחות, יארגנו מניין בבוקר לפני תפלת שחרית או בערב לפני תפלת מנחה, וזכות הרבים תלויה בהם. וכשהסליחות ביום, טוב שיתעטף החזן בטלית, מעין מה שאמרו חז"ל (רי"ה י"ז ע"ב): שהתעטף הקב"ה כשליח ציבור ואמר למשה, כל זמן שישראל עושים לפני כסדר הזה של י"ג מדות, אני מוחל להם. (ו)

מצוה הבאה בעבירה

אותם אנשים משכימי קום בעוד לילה לאמירת הסליחות, יש להם להזהר שלא להפריע את מנוחתם של בני הבית, וכל שכן שלא להעירם להכין תה או קפה, והעושה כן, עברה היא בידו, ויוצא שכרו בהפסדו.

ברכות התורה

הקמים משנתם לאמירת סליחות, יברכו ברכות התורה קודם הסליחות, מפני הפסוקים המוזכרים בתוך הסליחות. ומכל מקום אם הזמן מצומצם מאוד, המקילים לברך ברכות התורה לאחר הסליחות, יש להם על מה לסמוך. (ה)

הראוי להיות שליח ציבור

שליח ציבור צריך שיהיה ריקן מעבירות, עניו ומרוצה לקהל, ומעביר על מדותיו, וקולו ערב. ואם לא מצאו מי שיהיו בו כל המדות הללו, יבחרו את הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים, ולא כאותם הבוחנים רק אם קולו ערב, ואינם שמים על ליבם את שאר המעלות. ופשוט שעדיף שליח ציבור בן תורה, אף שאין קולו ערב כל כך כמו שליח צבור אחר שאינו בן תורה. (סימן נג סעיפים ד. ה. ג. ל. ד.)

מטרת הסליחות

עיקר אמירת הסליחות צריכה להיות בכוונה, בנחת, במיתון ובהכנעה יתירה, כי תחנונים ידבר רש, ולב נשבר ונדכה אלוקים לא תבוזה, ולא כאותם האומרים בחופזה, ובודאי שלא יפה הם עושים. ובאמירת הוידוי והסליחות, יפשפש במעשיו לחזור בתשובה שלימה, ולהוסיף מצוות ומעשים טובים, בהתקרב יום הדין, שאז שוקלים זכויותיו ועוונותיו של כל אדם. (כ, כג.)

מנהג יפה לתקוע תשר"ת באמירת י"ג מדות שבסליחות, וכן לאחר חצי הקדיש שבסוף הסליחות, תוקעים תשר"ת, תש"ת, תר"ת. ומכל מקום אם הסליחות נאמרים בשעת לילה מאוחרת, והתקיעות מפריעים לשכנים המטופלים בתינוקות רכים, שעל ידי התקיעות יתעוררו משנתם בבהלה, לא יתקעו. (כד.)

לשון נכונה

יש להקפיד לומר את הסליחות בהיגוי האותיות וניקוד כהוגן. ולכן כשאומרים ה' מִלְךָ ה' מִלְךְ, יש להקפיד לומר ה' מִלְךְ מלעיל, דהיינו שהניגון באות מ'. אבל ה' מִלְךְ, יאמר מלרע, שהניגון באות ל'. וכן יקפיד לומר את שם ה' כמתכוונתו מלרע, דהיינו שהניגון באות נ', ולא יאמר מלעיל, שאז הניגון באות ד'. וכמו כן יש להקפיד להבדיל בין ההיגוי של שווא נע, להיגוי של שווא נח.

רבותינו החמירו מאוד שכאשר אומרים 'ויעבור', להפסיק מעט בין ה' ה'. נשטודו רם ונישא, ומי שאינו מפסיק עונשו רב, ה' יצילנו. (שלמי צבור) ובאמירת ה' ה', יכפוף קומתו קצת, [כמו שנאמר בתורה לאחר י"ג מדות, וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו]. (מהרי"ק, שלמי צבור, ברכי יוסף, חסד לאלפים, מנחת אהרן, בן איש חי ועוד. ויאמר את כל י"ג המדות בקול רם. [כשם שמשה רבנו אמרם בקול גדול. (פרקי דרבי אליעזר)] [לב])

נוסחאות

האומרים סליחות בחצות הלילה, כשמגיעים לנוסח "אתוודה על עבירות קלות וחמורות", יש להם לומר בלילה 'בתוך' אשמורות, ולא בלילה 'לסוף' אשמורות.

"אתאנו לבקש ממך כפרה, איום ונורא משגב לעתות בצרה". בגלל המנגינה נהגו לומר תיבות 'כפרה' ו'בצרה' מלעיל, אבל צריך להקפיד לאומרם מלרע. (יח.)

מדוע באתי ואין איש

אם עדיין אין מניין בבית הכנסת, אין רשאים הציבור לומר 'ויעבור', וכן אינם רשאים לומר את כל קטעי הסליחות שבשפה הארמית, כמו 'רחמנא' 'מרנא' 'דבשמיא' 'מחי ומסי' וכיוצא בהם. אלא יאמרו את שאר קטעי הסליחות שבלשון הקודש, וכשיהיה להם מנין, ישלימו את כל הקטעים שדילגו. ואם הם יודעים מראש שלא ישיגו מנין, יאמרו 'ויעבור' במקומו בטעמי המקרא ולא ידלגו. (יא, לא)

תיקון חצות

מעלת אמירת 'תיקון חצות', גדולה יותר ממעלת ה'סליחות', ולכן האומר סליחות בלילה, יקפיד לומר גם 'תיקון חצות'. ואם הזמן מצומצם, ואינו יכול לומר את שניהם, עדיף שיאמר תיקון חצות. ויחיד שנשאר ער בחצות לילה, ואין לו מנין לסליחות, יאמר מעט קטעי סליחות ביחידות כנ"ל, ותיקון חצות. [ובשנת השמיטה אומרים תקון לאה בלבד, כמבואר בחוברת 'מצוות הארץ בהלכה ובאגדה']. (י)

רדיו. לוויין.

סליחות המועברות דרך הרדיו בשידור ישיר, יוצא בזה ידי חובה. ועונה: 'אמן', 'יהא שמיה רבא מברך', 'ויעבור' וכיוצא, הגם שהוא יחיד בביתו. והוא הדין לסליחות המועברות בשידור ישיר דרך הלוויין, שעונה עמהם ללא חשש, אע"פ שיש הפרש של זמן מועט. [כן הורה מרן הראש"ל] אולם סליחות המועברות דרך הרדיו שלא בשידור ישיר, אינו יוצא בהם ידי חובה, ואינו רשאי לענות כלל. (מנחת אלעזר, חזון איש, אגרות משה, הגר"י קוק, הגר"צ פראנק, מעשה חושב, ירושת פליטה ועוד. כא)

אורי וישעי

מנהג יפה לומר אחר התפלה מראש חודש אלול ועד הושענא רבה, מזמור (תהילים פרק כז) 'לדוד ה' אורי וישעי'. וכמו שדרשו במדרש שוחר טוב: 'אורי' - בראש השנה, 'וישעי' - ביום הכיפורים, 'כי יצפנני בסוכה' - רמז לחג הסוכות. (כד)

בדיקת תפילין ומזוזות

מנהג חסידים לבדוק את התפילין בחודש אלול. ואדם שאינו יודע מי כתב לו את התפילין, יש לו להשתדל יותר לבדוק את התפילין, ובפרט בדור האחרון שלצערנו הרב, רבו סופרים שאינם בקיאים כדת וכדין בכל הלכות ספרות. ומכל מקום אם יודע בברור שהתפילין נכתבו בהידור רב על ידי סופר ומגיה תלמיד חכם וירא שמים, אינו חייב מן הדין לבדוק את התפילין אפילו לאחר כמה שנים. (כו)

ואמנם במזוזות, אפילו אם יודע שנכתבו בהידור רב, חייב לבדוק מן הדין פעם אחת במשך שלוש שנים וחצי. ויש שנהגו לבדוק בכל חודש אלול. (תורת המועדים ב)

אחים לא מפקירים

ישתדל להתפלל בימים אלו על אחינו בית ישראל התועים מדרך החיים - דרך התורה והמצוות. ויזכיר כמה משמותם בברכת 'השיבנו אבינו לתורתך' שבעמידה, שיערה עליהם הקב"ה רוח קדושה וטהרה ממרום, ויתן בלבם שישובו בתשובה, ויהפוך לבבם ליראה ולאהבה אותו, ויתפלל בפרט על קרוביו ובני משפחתו, כי ימים אלו הם ימי רצון לפני הקב"ה, וימינו פשוטה לקבל שבים. (רבנו הארי"י. כה)

ומעשה בבנו של המהר"ם אלשיך, שיצא לתרבות רעה, והורה רבנו האר"י ז"ל למהר"ם להתפלל עליו שיחזור בתשובה, וכן עשה, ובפתע פתאום חזר בתשובה שלימה. (כה)

בואו חשבון

כתב החיד"א: טוב ונכון שבכל לילה לפני השינה ובפרט בחודש אלול, יבדוק אדם את מעשיו, אם אכן טובים ורצויים הם לפני הבורא או לא. וישתדל לתקן את מעשיו הרעים ולהתחרט עליהם ולשוב מהם, ולשפר ולייעל את מעשיו הטובים.

גן המבוכה

כתב הרמח"ל בספרו מסילת ישרים: הנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו, כסוחרים הגדולים אשר יבדקו תמיד כל עסקיהם ויקבעו שעות לזה, למען לא יהיו להם הפסדים. וכן דרשו חז"ל על הפסוק: "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" - על כן יאמרו המושלים ביצרם, בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה. ודע כי העצה האמיתית הזאת, לא יוכלו לתת אותה ולא לראות את אמיתותה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצרם ומושלים בו. כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות את האמת הזאת ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש, והוא כהולך בחושך שיש לפניו מכשולים ואין עיניו רואות אותם.

ומשל למה הדבר דומה? לגן המבוכה, הוא הגן הנטוע לשעשוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם להגיע אל מגדל אחד שבאמצעו (כעין מבוך). ואמנם השבילים האלה - מהם ישרים ומגיעים באמת אל המגדל, אך מהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנו, וההולך בין השבילים, הוא עצמו לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים ואין הבדל ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקאות וטביעות עין, על ידי שכבר נכנס בהם והגיע אל התכלית שהוא המגדל. והנה העומד כבר על המגדל הוא רואה את כל הדרכים לפניו ומבחין בין הדרכים האמיתיים לכוזבים, ויכול הוא להזהיר את ההולכים בהם ולומר להם, זו הדרך לכו בה. ומי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד, אבל מי שלא ירצה להאמין לו וילך אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו. כן הדבר הזה, מי שעדיין לא משל ביצרו, הרי הוא עדיין בתוך השבילים ולא יכול להבחין ביניהם, אך המושלים ביצרם שכבר הגיעו אל המגדל ויצאו כבר מכל השבילים וראו את כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ולהם צריכים אנו להאמין. ומה היא העצה שהם נותנים לנו? בואו חשבון! - בואו ונחשב חשבוננו של עולם, נדקדק ונשקול דרכינו מידי יום ביומו. כי הם כבר ניסו וראו וידעו שזו לבדה היא הדרך האמיתית להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה. וכמו שנאמר, "נחפשה דרכינו ונחקרה, ונשובה עד ה'".

לשנה טובה תכתבו ותחתמו

נהגו שהכותב מכתב לחברו בחודש אלול, כותב בתחילת המכתב: "לשנה טובה תכתבו ותחתמו". (כה)

ערב ראש השנה

מעשה במדינה שהצטבר לה חוב גדול של מס למלך, שלח המלך כמה פעמים לגבותו, אך הם לא שלמו, כי היה החוב גדול. מה עשה המלך? אמר לבני פלטרין שלו: עמדו ונלך אליהם. עד שהם הולכים כברת דרך, שמעו זאת בני המדינה. מה עשו? התחילו גדולי המדינה יוצאים לקראת המלך, אמר להם מי אתם, אמרו לו בני מדינה פלונית אנו, אמר להם ומה אתם מבקשים, אמרו לו בבקשה ממך עשה עמנו חסד לפנים משורת הדין למחול לנו על החוב, כי אין בידינו מה ליתן. אמר להם: בשבילכם אני מוותר לכם על שליש מהחוב. המשיך המלך בדרך, והנה יצאו חיילי המדינה לקדמו, אמר להם מי אתם, אמרו לו בני המדינה פלונית, אנא אין לנו לשלם, בבקשה ממך תרחם עלינו, אמר להם: בשבילכם אני מניח עוד שליש. עד שהוא מהלך עוד, יצאו כל בני המדינה אליו גדולים וקטנים, אמר להם מה אתם מבקשים, אמרו לו: אדוננו המלך, אין לנו כח ליתן מה שאנו חייבים לך, אמר להם: בשבילכם אני מניח הכל, אבל מכאן ואילך חשבון חדש הוא. כך המלך - זה מלך מלכי המלכים הקב"ה ישתבח שמו, בני המדינה אלו ישראל שעשו עוונות במשך השנה. בערב ראש השנה החסידיים מתענים, והקב"ה מוחל שליש מעוונותינו, ומראש השנה ועד יום הכפורים, הבינונים מתענים והקב"ה מוחל עוד שליש מעוונותינו. וביום הכיפורים כל ישראל מתענים ומבקשים רחמים אנשים ונשים וטף, והקב"ה מוחל לנו הכל, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו', מה ישראל עושים, נוטלים לולביהם ביו"ט ראשון של סוכות, ומהללים ומקלסים לפני הקב"ה, והקב"ה מתרצה להם ומוחל להם, ואומר להם: הרי ויתרתי לכם את כל עונותיכם אבל מעכשיו הוא ראש חשבון, לכן כתוב ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון לחשבון עונות. (מדרש תנחומא פרשת אמור סימן כב)

התרת נדרים - נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה, ולכתחילה יעשו את ההתרה על ידי עשרה אנשים ששונים הלכות, כמו שפסק מרן בשלחן ערוך (י"ד שלד סעיף לה). (מב)

קברי צדיקים - יש נוהגים ללכת בערב ראש השנה להשתטח על קברי הצדיקים שיבקשו רחמים עלינו מה' יתברך. ומכל מקום לכהנים אסור בהחלט להכנס אפילו לקברות צדיקים בלבד. כמבואר בגמרא בבא בתרא (נח ע"א) בבא מציעא (פה ע"ב) סוכה (כח ע"ב) שגם קברות הצדיקים מטמאים. וכן דעת הרי"ף בתשובה (סימן שיג), תוספות (ב"מ קיד ע"ב), הרא"ש, המאירי, הריטב"א, האשכול, מהרי"ל, שו"ת הלק"ט, מהר"ם בן חביב, שדי חמד ועוד. וכתב הגר"ש קלוגר, הדבר ברור שכהן הנטמא בקברי צדיקים, הרי הוא מחלל קדושת כהונתו, ואין עליו תורת כהן, ולא יעשה כן בישראל. וגם בפאת השלחן כתב, יש למחות ולמנוע מנהג איזה כהנים שהולכים אל קברי הצדיקים תנאים ואמוראים וגאונים, באומרים שאין קברי הצדיקים מטמאים, וטעות הוא בידם, כי מי לנו צדיקים גדולים יותר מאבותינו הקדושים ויוסף הצדיק, שמפורש בגמרא שמטמאים. וכן כתב בדברי יחזקאל שחייבים להודיע כן ברבים שאין על מה לסמוך להקל באיסור דאורייתא. וכן כתב בקיצור שלחן ערוך, טעות הוא ביד כהנים הדיטות בזמנינו, שנוהגים ללכת על קברי הצדיקים, וצריכים למחות בידם ולמונעם מכך. ישמע חכם ויוסף לקח. (גב)

תספורת - בנוהג שבעולם כשאדם הולך למשפט, אפילו אם הוא אדם חשוב, אינו יוצא עם בגדים מיוחדים ויפים כל כך שיראה כאדם מיוחד, אלא לובש בגדים

פשוטים, שיקל יותר לשופט לרחם עליו. אבל אנחנו בטוחים בחסדיו של הבורא יתברך שיוציא אותנו זכאים בדיון, ולכן נוהגים אנו להסתפר בערב ראש השנה, וללבוש בגדים יפים לכבוד היום הקדוש, כדי להראות ביטחוננו בבורא יתברך שיחתמנו לחיים טובים ולשלום לאלתר [מיד]. אלא שבכל זאת לא ילבש בגדים מיוחדים מדאי, כדי שיזכור שסוף סוף הוא יום גדול ונורא אשר מי לא יירא ממנו, ואפילו דוד המלך עליו השלום אמר (תהלים קיט פסוק קב): "סֶמֶר מִפֶּחֶדְךָ בְּשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יִרְאֵתִי", כל שכן אנחנו אזובי הקיר, מזה נאמר. (נא)

מקוה - מנהג חשוב מאוד לטבול במקוה טהרה בערב ראש השנה, כדי להתפלל ביום הדין בקדושה ובטהרה. ובלאו הכי מי שיכול במשך השנה לטבול בכל ערב שבת תבוא עליו ברכת טוב. ומכל מקום אדם שהוא חולה ואינו יכול ללכת למקוה, נכון שיעמוד תחת סילון המקלחת כשהברז פתוח עד שישער שכבר נשפכו על גופו כמות מים של תשעה קבים [כ-12.5 ליטר]. וברור שאין הבדל בין אם המים צוננים או חמים. ושליחי ציבור צריכים להזהר יותר בטבילה זו. (נו. ת"ה כט)

ומיותר להזכיר, כי אין פתרון זה מועיל בשום פנים ואופן לאשה שהגיעה זמנה לטבול, וכמו שכתב הרמב"ם, שאפילו תשפוך על עצמה כל מימות שבעולם אינם מטהרים אותה כלל, אלא רק על ידי שתלך למקוה ותטבול שם.

הכנת נר דלוק - מכיון שאסור ביום טוב להדליק אש חדשה, כמו מקופסת גפרורים או מצית וכדומה, ומותר להדליק רק מאש שכבר היתה דלוקה מערב יום טוב, כפי שיתבאר להלן בהלכות יום טוב, לכך יש לשים לב בערב יום טוב קודם כניסת החג, להכין נר הדולק 48 שעות לפני הימים, כדי שאם יצטרך לבשל ולהדליק את הגז ביום טוב, יהיה לו מהיכן לקחת את האש, וזהו הנקרא 'הדלקה מאש לאש'.

הדלקת נרות

טוב שהנשים ידליקו את נרות היום טוב לפני השקיעה כבכל ערב שבת. אלא שיש נשים נוהגות להדליק את הנרות מאש לאש בליל יום טוב קודם הקידוש, ויש להן על מה שיסמוכו. (חזו"ע יר"ט שו)

תימנים - גם אותם העולים מארצות תימן שנהגו שלא לברך על הדלקת נר של יום טוב, מכל מקום בעלותם לארץ ישראל, צריכים לברך על הדלקת הנרות של יום טוב בשם ומלכות. (יחז"ד ח"א סימן כז. יר"ט סא)

זמן הברכה - קודם ההדלקה תברך האשה: "להדליק נר של יום טוב" ואחר כך תדליק. ואף על שבערב שבת, נוהגות רוב בנות אשכנז לברך לאחר שמדליקות את הנרות, מכל מקום בערב יום טוב, יברכו על הנרות ואחר כך ידליקו. (משנ"ב רסג ס"ק כז)

שהחיינו - לא תברכנה הנשים ברכת 'שהחיינו' בהדלקה, כיון שבלאו הכי מברכים אנו ברכה זו לאחר מכן בקידוש של ליל יום טוב. (אור זרוע בשם הירושלמי, תרומת הרשן ועוד) והמברכות נכנסות לחשש הפסק בין ברכת 'להדליק נר של יום טוב' להדלקה עצמה. ולכן טוב להעיר בנחת למשמע אוזן של המברכות 'שהחיינו' בהדלקה, שיפסיקו ממנהגן, וכמו שכתבו היעב"ץ ועוד, שמנהג נשים זה, אין לו יסוד בהלכה ושגגה הוא.

ואמנם המברכות 'שהחיינו' בהדלקה בערב יום טוב, יש להן להזהר שלא לענות 'אמן' על ברכת 'שהחיינו' שבקידוש, מחשש הפסק בין ברכת הגפן לטעימת היין. ואם ענו 'אמן', אין צריך שיטעמו מהכוס, שהרי בלאו הכי אין חיוב לטעום. (סב)

ליל ראש השנה

הראויים להיות שליחי ציבור

שליח צבור, צריך שיהיה ריקן מעבירות, עניו ומרוצה לקהל, ומעביר על מדותיו, וקולו ערב, ורגיל לקרוא בתורה, נביאים וכתובים. ואם לא מצאו מי שיהיו בו כל המדות האלו, יבחרו את הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים. ונכון שיהיה לפחות בגיל שלשים שנה ונשוי. (סימן נג סעיפים ד ה. לג. לד)

קריאה כהוגן - יש להקפיד שהשליח צבור יבטא את האותיות נכון, אבל אם קורא אות ח' כמו כ' רפויה, או אותיות ע' ו-ה' כמו אות א', או אות ק' כמו פ' דגושה, אין ראוי למנותו שליח צבור. כמבואר בגמרא מסכת מגילה דף כד עמוד ב. (לד)

ויש לדעת כי לא רק על הש"צ מוטל להגות את התיבות נכון, אלא על כל אדם להזהר בזה, למען תהיה תפילתו צחה. ואף מי שלא התרגל בצעירותו, לא יתעצל ללמוד כשיגדל, כי פעמים מחמת ההגוי הלא נכון, נמצא שהוא מחרף ומגדף ח"ו! [כמו שבמקום לומר 'אתאנו לחלות פניך', אומר 'אתאנו לבלות' ח"ו, וכיו"ב יש הרבה דוגמאות].

ומעשה בחסיד אחד שנפטר ולאחר זמן הגיע אל חברו בחלום כשפניו מוריקות, כששאלו חברו מדוע פניך מוריקות? סיפר לו שכאשר נפטר הניחו לו ספר תורה בחיקו, ושאלוהו האם קיימת כל מה שכתוב כאן, וענה כן. פתאום הביאו לו סידור תפלה ובקשוהו שיקרא קטע מהתפלה, 'ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו...'. וקרא אותו מלא שיבושים, לח' קרא כ', ואת שוא נע הגה כשוא נח ועוד ועוד, ושאלוהו האם ככה נאה וככה יאה להתפלל בלעגי שפה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה? ואמרו לו לבחור עונש לעצמו, או שיכנס תקופה מסוימת לגיהנם או שיחזור בגלגול לעולם הזה, ואמר שהעדיף להכנס לגיהנם, כי מי יודע מה יהיה עמו בגלגול הבא.

אשרי אדם שלוקח את הדברים לתשומת לבו ולומד את כללי הדקדוק וההגיג הנכון של האותיות, ואין זה קשה כל כך, כי ההרגל נעשה טבע, ואם יקפיד על זאת, יראה שבזמן מועט תתרגל לשונו, ויתפלל כהוגן כדת וכדין.

אזהרות לשליח ציבור

יש להקפיד שלא להאריך מדאי בתיבה מסוימת, באופן שמאבד את משמעותה לרוב האריכות. וברור גם שאין להפסיק בנשימה באמצע המילה, שנמצא שמחלק את המילה לשתיים. ובפרט יש להזהר בזה בברכת כהנים שמאריכים בה בניגון בימים הנוראים. וכן אין להאריך בניגון בתיבה אחרונה של כל פסקה מהקדיש או בסוף כל ברכה, מפני שדבר זה גורם לחלק מהקהל להקדים ולענות 'אמן' בעוד שהחזן ממשיך בניגון ולא סיים את התיבה. וכן יש להזהר שלא לכפול תיבה אחת פעמיים או יותר לצורך המנגינה. (ש"ת יחיה דעת חלק ב סימן ה)

לשם שמים - שליח צבור שיש לו קול ערב ומסלסל בקולו ומנעים בתפלתו, ומכוין לשם שמים, ושמח בלבו על שנותן הודאה לה' יתברך בנעימה, תבוא עליו ברכה. וכמו שאמרו בפסיקתא רבתי (פרשה כה), כבד את ה' מהונוך, ממה שחננוך, שאם היה קולך נאה והיית יושב בבית הכנסת עמוד וכבד את ה' בקולך. ע"כ. ובלבד שיתפלל באימה ויראה וכובד ראש, אבל אם כוונתו כדי שישבחוהו העם על קולו הנעים, הרי זה מגונה, ועליו נאמר: 'נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה'. ומכל מקום לא יאריכו שליחי הצבור בתפלתם, מפני טורח הציבור. (שו"ע סימן נג סעיף יא. לה)

כתב בספר חסידים: כשאתה מתפלל, אמור התפלה בניגון הנעים והמתוק שבעיניך, ובזה ימשך לך אחר מוצא פיך, ובבקשה ותחינה בניגון המושך את הלב.

הפסול להיות שליח ציבור

שליח ציבור שעובר עבירה, כגון שמגלח זקנו בסכין, אסור למנותו שליח צבור אפילו באקראי. וכל שכן אם הוא מחלל שבת, או ששולח את בניו ובנותיו לבתי ספר שהמורים והמורות שם אינם שומרי תורה ומצוות. (לו, לה)

התובע את חברו לבית משפט שלא הולכים לפי חוקי התורה, ולא פנה לבית דין רבני, כתב עליו הרמב"ם (סוף הלכות סנהדרין) הרי זה רשע, וכאילו חרף וגדף, והרים יד בתורת משה רבנו, [ומכל מקום אם אין יכול התובע להוציא מהנתבע בדיני ישראל, יתבעהו לדיני ישראל תחלה, ואם לא רצה לבוא, נוטל רשות מבית דין, ואז רשאי לילך ולדון בערכאות. ע"כ]. ולכן פסול הוא להיות שליח צבור אפילו באקראי. (לח)

היה עובר עבירות ושב בתשובה שלימה, מותר למנותו שליח צבור, שאין לך דבר העומד בפני התשובה, ובמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. (לז)

כי שכר שכרתני

כתב הרשב"א (ח"א סימן תרצא, ח"ג סימן תלט): הגון וראוי יותר לקחת שליח צבור בשכר מאשר בהתנדבות, כי כאשר השליח צבור מקבל שכר, הוא מקפיד יותר ומתבונן ונזהר יפה בתפלתו. וגם על ידי זה, לא כל הרוצה לעלות חזן, יעלה. ע"כ. ואין לחזנים לחשוש מאיסור 'שכר שבת', שכיון שעוסקים הם במצוה, מותר. (לט, מז)

עברו את ה' בשמחה

יתפללו בכוונה ושמחה ולא בעצבות חס ושלום, כי קדוש היום לאדונינו. (סו)

יום טוב שחל בשבת - אם טעה בחתימת הברכה בעמידה, ובמקום לסיים 'מקדש השבת וישראל ויום הזכרון', חתם 'מקדש ישראל ויום הזכרון' בלבד, אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת' בלבד, שיצא ואינו חוזר. (י"ט פח. פסח רכג)

קידוש

קודם הקידוש נהגו לומר את הנוסח שתיקן בעל הבן איש חי רבנו יוסף חיים זיע"א, שבו ישנם בקשות וסימנים טובים לתחילת השנה. ויאמר את הקידוש בשמחה ובמאור פנים, ואפילו אם בא לביתו וראה שהשלחן עדיין אינו ערוך, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בלבד, אלא יעזור להם לסדר, והכל על מקומו יבוא בשלום.

טעה בחתימה - טעה בקידוש וחתם 'מקדש ישראל והזמנים', במקום 'מקדש ישראל ויום הזכרון', חוזר ומקדש. (פב)

שהחיינו - בסוף הקידוש מוסיפים ברכת 'שהחיינו', שאנו מודים לבורא עולם על היום הקדוש הזה שנתן לנו, שנעשה חשבון הנפש לעצמנו, היכן עומד מאזן חיינו בקיום התורה והמצוות, ובמה צריכים אנו להתחזק. שאילו לא היה את היום הזה, אזי לאחר אריכות ימים ושנים, היאך יכול היה האדם לעמוד בדין אצל בורא עולם, כשהיה רואה את כל מעשיו הרעים. אבל עתה מידי שנה, שב בתשובה על מעשיו, ובודק ומכין את עצמו לקראת השנה הבאה, ומתחזק בתורה ובקיום המצוות, ואז לאחר אריכות ימים ושנים, מגיע מתוקן יותר.

בקידוש שבלילה השני, נחלקו הפוסקים אם לברך 'שהחיינו' או לא. לכן טוב שכל אדם יהיה לו פרי חדש על השלחן בשעת הקידוש, וכשיברך שהחיינו יכוין לפטור את הפרי החדש. ואם אינו מוצא פרי חדש, ילבש בגד חדש. ומכל מקום גם אם אין לו פרי או בגד חדש, יברך 'שהחיינו' בכל אופן. וראה להלן לענין שהחיינו על השופר ביום השני. (קסג)

ראש השנה שחל במוצאי שבת - כשחל יום השני של ראש השנה במוצאי שבת, מוסיף בקידוש של הלילה, ברכת 'בורא מאורי האש' וברכת ההבדלה, ונמצא שבסך הכל מברך חמש ברכות שסימנם יקנה"ז. [נין, קידוש, נר, הבדלה, זמן].

כרטיסי ברכה

מה שיש מכינים 'כרטיסי ברכה' מערב החג לקרוא בהם לליל החג, יש להעיר להם בנחת שאין זה נכון על פי הדין, כיון שדינם כאגרות שלום שאסור לקרותן בשבת ויום טוב, ואפילו לעיין בהן בעיניים בלא קריאה, אסור. (סימן שז סעיף יג, ומשנה ברורה ס"ק סד)

סימנים טובים

רבנותינו ז"ל הנהיגו לאכול בראש השנה מיני מאכלים לסימן טוב לכל ימות השנה. ולכן נהגו לאכול תמרים, רוביא (שעועית), קרא (דלעת), כרתי, סילקא (תרד), רימונים, תפוח בדבש, וראש כבש. [ויהי וידקדק היטב בכשרות ראש הכבש, ולא יאכל עד שיהיה ברור לו שהבשר 'חלק' בכשרות מהודרת. ואם אינו מוצא בשר 'חלק' בכשרות מהודרת, יאכל ראש של עוף או של דג, ולא יכנס בחשש אכילת איסור חס ושלום].

הזמן הראוי - הזמן הנכון לאכול מאכלים אלו לאחר שיברך 'המוציא לחם מן הארץ' ויאכל כזית פת, ולא מיד לאחר הקידוש, כדי שלא יכנס בספק אם לברך ברכה אחרונה. ונהגו לטבל את חתיכת 'המוציא' במלח וגם בסוכר. (צז. ת"ה סט)

סדר אכילת הסימנים - אין צורך להקפיד על הסדר הכתוב בסידורים, והעיקר שיקדים לברך על התמרים שהם משבעת המינים, ואחר כך יאכל את הדברים המתוקים אחד אחרי השני, ולאחר מכן את שאר הטעמים כפי רצונו. (צב. ת"ה סד)

ברכה ראשונה - לא יברך על הרוביא, קרא, כרתי, סילקא, ראש כבש, וכיוצא בסעודה, כיון שהם באים מחמת הסעודה ולא לקינוח כתמרים, רימון ותפוח. (צז)

יהי רצון - יקדים את ברכת הפרי ויטעם ממנו, ולאחר מכן יאמר את נוסח 'יהי רצון'. ויש נוהגים שכל בני הבית מחזיקים בידם את הפרי, וגדול הבית מכוין להוציא את כולם ידי חובה ומברך ועונים אחריו 'אמן' וטועמים. ואחר כך הוא אומר את ה'יהי רצון' בקול רם, וכולם שומעים ועונים אחריו 'אמן'. (צח)

כשאומר 'יהי רצון' מלפניו ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שיתמו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו, יכוין על האויבים המרעים לעם ישראל במשך השנה ושופכים דם של ישראל כמים, שהקב"ה יאבדם מן העולם. וכן באומרו "וכל מבקשי רעתנו", יכוין על אותם אויבי התורה, שענייהם צרה בקיום התורה והמצוות ובהגדלת בתי כנסיות ובתי מדרשות והישיבות הקדושות, ומחפשים בכל מיני דרכים למנוע תורה מעם ישראל, בקיצוצים בתקציבים ועוד ועוד, שידיהם לא תעשה תושיה ח"ו, ולא יצליחו כלל במחשבותיהם לבטל ולו משהו מקיום התורה.

דגים - יש נוהגים לאכול דגים בראש השנה לסימן טוב שנפרה ונרבה כדגים, וגם שירבו זכויותינו כדגים שהם פרים ורבים. (אבודרהם, השל"ה, מטה אפרים, מים חיים משאש ועוד. ק)

מאכלים מתוקים - נוהגים לאכול בשר שמן ודברים מתוקים, כמו שאמר עזרא הסופר לעם ישראל ביום ראש השנה (נחמיה פרק ח פסוק י יב): **וַיֹּאמֶר לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וְשָׂתוּ מִמֶּתְקִים וְשִׁלְחוּ מִנּוֹת לְאֵין נָכוֹן לָו.**

מאכלים חריפים - יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חמוצים או חריפים, אלא אם כן הוא רגיל ואוהב מאוד. ואמנם גם כשרגיל, אם אוכל מאכלים חריפים מאוד, ומראה על עצמו תנועות של קושי מסוים, וכגון שמרוב חריפות המאכלים, עיניו זולגות דמעות, אין ראוי לאכול מאכלים אלו בראש השנה, שאין זה סימן טוב. (צט)

כעס

יזהר כל אדם שלא יבוא לידי כעס, שמלבד האיסור החמור לכעוס בכל השנה כמובא לעיל בשער האגדה, אין זה סימן טוב לכעוס בראש השנה, שבו מראה הוא סימן כעס לכל השנה, ולכן יזהר שלא יכעס ולא יקפיד כלל הגם שהכעיסו אותו, כי אם לא הכעיסו אותו והוא כועס, לאו בר איניש הוא. (ת"ה עג)

ברכת המזון

יברך ברכת המזון בכוונה גדולה מאוד. ויזהר שלא ישכח לומר 'יעלה ויבוא'. ואם שכח לומר בין בלילה בין ביום, ונזכר מיד כשאמר ברוך אתה ה', קודם שסיים 'בונה ירושלים', יאמר 'למודני חוקיך', שיראה כאומר פסוק, ויחזור לומר 'יעלה ויבוא'. ואם נזכר אחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר בשם ומלכות: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל, את יום הזכרון הזה את יום טוב מקרא קודש הזה, ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום**

הזכרון". והוא הדין אם נזכר אחר שהתחיל ברכה רביעית ואמר 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם' ונזכר קודם שאמר 'לעד האל אבינו...' יאמר שם את הנוסח הקודם 'אשר נתן...' אך אם נזכר אחר שאמר תיבת 'לעד...' אינו חוזר, כיון שספק ברכות להקל. (ת"ה עו)

משניות - נהגו לקרוא משניות של מסכת ראש השנה לאחר ברכת המזון, כי דבר בעתו מה טוב. (משלי פרק טו פסוק כג) ועל כל פנים עדיף ללמוד מספר משניות בהבנה, מאשר לקרוא את כל המסכת ללא הבנה, כי בקריאת דברי תורה בלי הבנה כלל, אינו מקיים מצות תלמוד תורה.

יום ראש השנה

אכילה ושתייה קודם התפלה

מותר בכל השנה לשתות תה או קפה עם סוכר קודם התפלה, והוא הדין בשבת ויום טוב, כיון שלא חלה חובת הקידוש אלא לאחר התפלה. ואמנם לאכול, אסור, כבכל יום שאסור לאכול לפני התפלה. והוא הדין לאשה שרגילה להתפלל תפלת שחרית, שמותר לה לשתות קודם התפלה. אולם אשה שאינה רגילה להתפלל שחרית, אסור לה אפילו לשתות כלום עד שתעשה קידוש.

הכוונה בתפלה

העיקר שיתפלל בכוונת הלב, כי תפלה בלי כוונה כגוף בלי נשמה. ויתפלל בשמחה ובטוב לבב, ביראה ובנעימה קדושה, כי בטוחים אנו בעזר ה' ובישועתו שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים ולשלום לאלתר. ומצוה לשמוח בראש השנה, כמו שצויה עזרא הסופר לעם ישראל (נחמיה פרק ח פסוק י, יב): וְאַל תַּעֲצִבוּ בִּי חֲדָתָה ה' הִיא מַעֲזֶכֶם: וַיֵּלְכוּ כָל הָעָם לֶאֱכֹל וּלְשָׂתוֹת וּלְשַׁלַּח מְנוֹת וּלְעֲשׂוֹת שְׂמֵחָה גְדוֹלָה, בִּי הִבִּינוּ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם. ומכל מקום אם לפתע מרגיש התעוררות ומוריד דמעות, אין בזה חשש איסור. ואדרבה המתעורר פתאום לבכי בראש השנה בשעות הבוקר כשהקב"ה דן את העולם, חשוב מאוד שיהרהר בתשובה באותם רגעים, כי אז באותה שעה דנים אותו בשמים על משך השנה הבאה, ובלבד שלא יעורר הוא את עצמו לבכי. (פז, קח. ת"ה מב)

וידי - אין להתוודות בפיו, כיון שראש השנה הוא יום חג ושמחה, כמו שנאמר: תקעו בחודש שופר, בכסה ליום חגנו. ואמנם רשאי להתוודות בלבו, ולחשוב על עזיבת החטא ולשוב בתשובה, שעיקר היום הקדוש הזה לשוב בתשובה.

מכירת המצוות

יש להזהר בשעת מכירת המצוות של פתיחת ההיכל והעליות, שלא ישיח שיחה בטלה ח"ו, ומה טוב שיעיין באותה שעה בדברי תורה קלים כמו בחוברות האלו או יקרא תהלים. ומן הראוי שלא יאריכו במכירות מדאי, כדי שלא להכביד על הציבור, ולגרום להם לחטוא ולדבר חס ושלום. (ק)

נכון מאוד שכל אדם ירא שמים, ישתדל לעלות לספר התורה באחד מהימים

הנוראים. ואף במקומות שנוהגים למכור את העליות, יקנה עלייה בדמים יקרים, ובפרט בבתי כנסת שמעבירים את כספי התרומות להגדלת התורה בקרב הציבור ובני הנוער, שעליהם נאמר: "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר". (קיא)

פתיחת ההיכל

הנכון שלא לומר י"ג מדות בפתיחת ההיכל שבראש השנה ובכל יום טוב, שיש אומרים שיש איסור בדבר. (שער הכוונות, רבי שמואל ויטאל, ובחי צדק, רבי אליהו מני, מעשה ניסים ועוד. קט)

קריאת התורה

חמשה עולים לספר תורה, מלבד המפטיר. ואם חל בשבת עולים שבעה. ואע"פ שמותר מן הדין להוסיף עוד עולים לספר תורה, מכל מקום לא ירבו עולים יותר מדאי, פן יקוצו הציבור ויבואו לדבר בבית הכנסת חס ושלום. והמנהג לעלות את שליח הציבור והתוקע לעלייה לספר תורה. (קי)

ברית מילה

כשיש ברית מילה בראש השנה, מלין אחר קריאת התורה קודם התקיעות. (ת"ה עח)

שעת סיום

יש לסיים את התפלה קודם חצות היום [בערך 12:30], כדי שיספיקו הציבור לחזור לביתם לעשות קידוש ולאכול קודם חצות, ולא יחשב להם כתענית, שהרי לא מתענים בראש השנה. ואם יודע שמאריכים בבית הכנסת יותר משעת חצות, ישתה קודם התפלה תה או קפה עם סוכר, ובזה לא יחשב לו כתענית. (ת"ה סט)

שינה

טוב שלא לישון ביום ראש השנה, שאין זה נאה לישון בשעה שהקב"ה דן את האדם על מעשיו. (זוהר הקדוש) וגם אמרו חז"ל שהישן ביום ראש השנה גורם שמזלו יישן, כי אם הוא ער ולומד תורה או תהלים, מעורר עליו גם למעלה מליצי יושר. (ירושלמי) ומכל מקום אם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחר חצות היום, כדי שיתחזק לעבודת ה' יתברך. וכן אם רוצה לעסוק בתורה בלילה, רשאי לישון ביום, כדי שתהיה דעתו צלולה בתורה, והעיקר שכל מעשיו יהיו לשם שמים. (קפג)

סדר היום

לא יעביר את היום בשיחה בטלה. ולכך עצה טובה שלאחר התפלה יקדש ויאכל מיני מזונות, וילמד תורה עד הסעודה. ואם קשה עליו להבין דברי תורה, יקרא ספר תהלים, וטוב מעט בכוונה מהרבות שלא בכוונה. ולאחר מכן יערוך את סעודת היום עם בני משפחתו בשמחה וישיר שירי קודש ויאמר דברי תורה. ואחר כך ילך לבית הכנסת ללמוד תורה. ומה טוב ומה נעים שיארגנו האחראים שיעורי תורה בענייני היום בהלכה, באגדה ומוסר, כדי לזכות את הציבור הצמאים לתורה לשמוע דברי אלוהים חיים, וזכות הרבים תלויה בהם, וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. (קפג, קפד)

ראש השנה שחל בשבת

* ראש השנה שחל בשבת, אוכלים סעודה שלישית בבבל שבת, ועל כן יכלכלו דבריו במשפט לאכול מוקדם את סעודת הבוקר, כדי שיאכל סעודה שלישית לאחר חצות היום [11:38 - שער חורף], ויהיה לו תאבון לסעודת הלילה השנית של ראש השנה.

* טוב ונכון לאכול סעודה שלישית לאחר תפלת מנחה, מכל מקום אם חושש שאם יאכל לאחר מנחה, יקשה עליו לאכול בליל שני של ראש השנה [וכגון שקבעו את מנחה בשעה קצת מאוחרת] או במקום שחלק מהצבור לאחר שחזרו לבית הכנסת לתפלת מנחה, אינם חוזרים שוב לביתם לאכול סעודה שלישית ונשארים בבית הכנסת עד הערב לתפלת ערבית, כדי לא להפסיד את מצות סעודה שלישית חס ושלום, יש ליעץ להם לעשות כך: לחלק את סעודת היום לשתי סעודות, והיינו שיטלו ידיהם ויאכלו כביצה [54 גרס] לחם עם סלטים [ומנה ראשונה], ויברכו ברכת המזון, ויסיחו דעתם מעט באיזה ענין, כגון לצאת לחוץ או לבית הכסא, ואז יטלו את ידיהם שוב עם ברכה לסעודה שלישית, ויאכלו כביצה לחם עם התבשילים של החג כבשר שמן וכיוצא. ופשוט שכל זה כאשר אוכלים את הסעודה השלישית לאחר חצות היום, כי קודם חצות עדיין לא הגיע זמן סעודה שלישית. (שו"ע סימן רצא סעיף ג ובאחרונים שם)

* ראש השנה שחל בשבת, אומרים 'צדקתך' במנחה, שכיון שהוא יום הדין, אומרים בו צידוק הדין, ומנהג בני אשכנז שלא לאומרו. (קפה)

תשליך

אחר תפלת המנחה ביום הראשון של ראש השנה, הולכים על יד נהר או בור מים לומר את נוסח התשליך, ואין צריך לפתוח דוקא את הבור. ואם אין בור מים, יקחו קערת מים ויאמרו את נוסח התשליך על יד המים. וכשאומר את הפסוק "ותשליך במצולות ים כל חטאתם", ינער את שולי בגדיו לכיוון המים, ויכוון שיושלכו כל חטאתנו, עוונותינו ופשעינו. ונשים לא תעשינה תשליך כלל. (קפז. חכם צבי, אלף למגן, ערוך השלחן ועוד. ת"ה נח)

טעם אמירת סדר התשליך על יד המים

שואל המדרש: וכי מאחר שאין דרך מרובה כל כך מבאר שבע להר המוריה, אם כן למה התעכב אברהם אבינו שלשה ימים עד שהגיע להר המוריה לעקידת יצחק? אלא שהיה השטן מעכב אותם בדרך שלא יעשו את מצות הבורא, וכיון שלא שמעו לו, הלך השטן ונעשה לפניהם כנהר גדול שלא יוכלו לעבור בו, אבל הם נכנסו בנהר והתחילו לעבור בו, עד שבאו להם המים עד צוואריהם, תלה אברהם אבינו את עיניו לשמים ואמר: רבון העולמים נגלית עלי, ואמרת לי אני יחיד ואתה יחיד, הודע שמי בכל העולם, והעלה בנך לעולה, ולא הרהרתי אחר דבריך, ולא עכבתי מאמריך, אם בני יצחק טובע, היאך יתייחד שמך, הושיעה ה' כי באו מים עד נפש, מיד גער הקב"ה בשטן והלך לו. (ילקוט שמעוני וירא סימן צט) ובזוהר הקדוש (ויקרא יח ע"א) כתוב, שעקידת יצחק היתה ביום ראש השנה, ולכן קוראים אנו בתורה ביום זה את פרשת העקידה. ע"כ. על כן עושים את התשליך על יד הנהר, כדי שהקב"ה יזכור לנו ביום זה, את מסירות נפשם של אברהם ויצחק בנהר. (קפז)

גם כשחל יום הראשון של ראש השנה בשבת, אומרים את סדר התשליך. ובמקום שאין עירוב, יאמרו את שלושת הפסוקים בלבד [מי אל כמוך וכו'] ולא יוציאו את המחזורים. אולם אם יש חשש שיוציאו לרשות הרבים, יאמרו את התשליך ביום השני של ראש השנה. (קפז)

הדלקת נרות של ליל שני - מדליקים נרות לכבוד ליל שני של ראש השנה. ותדליק מאש שהוכנה קודם, ותברך 'להדליק נר של יום טוב' ואחר כך תדליק, ורשאית להדליק מבעוד יום, אלא אם כן הוא מוצאי שבת, שאז תמתין לצאת השבת. (קפב)

הדלקת נרות לכבוד שבת קודש - אם חל יום השני של ראש השנה ביום שישי, תדליק האשה את נרות השבת מאש שהוכנה קודם, ותברך 'להדליק נר של שבת'.

ראש השנה שחל במוצאי שבת

* טוב שהאשה תבשל את כל המאכלים של הלילה ביום שישי, ובמוצאי שבת ליל החג השני, רק תחמם את התבשילים. וידליקו את הגז מאש הדלוקה מערב שבת. ולא יתחילו בסידור השולחן ושאר ההכנות אלא אחר צאת השבת, שהרי אסור להכין משבת ליום טוב. וקודם ההכנות, תאמר: 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש' ומכל מקום אם בני הבית מרובים והזמן דחוק, יכולים להתחיל בסידור השולחן בלבד מיד אחר השקיעה, אבל את שאר המלאכות כהדלקת הנרות או הגז, לא יתחילו בשום אופן אלא לאחר צאת השבת. (חזו"ע פסח רסח)

* **"ותודיענו"** - בתפלת ערבית של יום שני של ראש השנה שחל במוצאי שבת, מוסיף בעמידה 'ותודיענו' (במקום 'אתה חוננתנו' שבכל מוצאי שבת) כמובא בסידורים. ואם שכח ולא אמרו, אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה' קודם שהמשיך 'ה' מקדש ישראל ויום הזכרון', חוזר ואומר 'ותודיענו', אבל אם כבר אמר ברוך אתה ה', כיון שהזכיר שם ה', אינו חוזר. (פסח רסח)

* **הדלקת הנרות** - לכבוד יום טוב שני, תעשה אך ורק לאחר צאת השבת, ועל ידי הבערה מאש שהיתה דלוקה לפני השבת, כמו 'נר נשמה'. ויש להשתדל שהאשה לא תדליק את הנרות לכבוד החג אלא עד צאת השבת לרבנו תם [19:07 בערך לשעון חורף]. (פסח רסח)

* הטוב ביותר להדליק נרות שבת ויום טוב בשמן זית, שבזכות שמהדרים במצוה זו, זוכים לבנים תלמידי חכמים. (שבת כג עמוד ב) אמנם אשה המדליקה בנרות שעוה וכיוצא, תזהר שלא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטים על ידי חימום השעוה [משום איסור ממרח], אלא ביום שישי תדביק את הנרות בזוג פמוטים אחר משל שבת, ובליל החג תדליק בהם. (יר"ט סא)

תקיעת שופר

נאמר בתורה (במדבר כט א): "וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מִלְאכְתְּ עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם". והיינו שהצטוונו מן התורה

לשמוע קול שופר ביום ראש השנה. על כן ישים לב לשמוע את קול השופר, ויכוין לקיים מצות עשה מן התורה. (פ)

להתלמד - מותר להתלמד בתוך בית הכנסת לתקוע בשופר, כיון שזה שימוש של מצוה, ואין בזה זלזול חס ושלום בכבוד בית הכנסת. (כד)

קול שופר - כל הקולות כשרים, בין קול עבה בין קול דק. אולם קול חריג כמו איזה צפצוף, שאינו קול טבעי של השופר, לא יצא ויחזור לתקוע שוב. (קנב)

נשים

כלל גדול בדינו, 'נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא [גורם]'. דהיינו כל מצוה שצויה אותנו בורא עולם לעשותה, אם המצוה היא תלויה בזמן קבוע, כלומר, שהזמן גורם למצוה לבוא, האשה פטורה מלעשותה. כגון, מצות סוכה, מכיון שזמנה קבוע לשבעה ימים בשנה בלבד, לכך נשים פטורות מלשבת בסוכה. וכן מצות ציצית, כיון שזמנה קבוע ביום ולא בלילה, לכך פטורות הן מלהתעטף בציצית. וכן מצות תפילין, כיון שזמן הנחתם קבוע בחול ולא בשבת, לכך פטורות הן מלהניח תפילין, [אבל בגלל שלא מניחים תפילין בלילה, אין זה עושה את המצוה זמן גרמא, כי רק חכמים אסרו להניחם בלילה, שמא ישן בהם ויבואו לידי בויז, אבל מהתורה מניחים תפילין בלילה], וכן כל כיוצא בזה. נמצא אפוא שהנשים פטורות ממצוות זו לשמוע קול שופר, כיון שזמנה קבוע פעם אחת בשנה.

אלא שנהגו נשים רבות לבוא לשמוע קול שופר, ומנהג יפה הוא. אך יש לדעת שכל זה טוב ונכון, בתנאי שנעשית המצוה ביראת שמים ובאות לבית הכנסת בצניעות, ואינן מדברות בשעת התפלה, וגם לאחר התפלה אינן מתעכבות לפטפט עם חברותיהן, כי כל הדברים האלו גורמים צער גדול לשכינה שהן מחטיאות את הרבים בעוון החמור של שמירת העיניים. לכך כל אשה תבדוק בעצמה באמת ובתמים אם היא עומדת בתנאים הנ"ל, ואם לאו - כדאי שתשאר בביתה. והלואי שכל הנשים תקיימנה את המצוות שהן חייבות מן הדין כברכת המזון, כיסוי ראש ועוד, עד שיחפשו להן חומרות נוספות כתקיעת שופר, שמן הדין הן פטורות. (קכד, קל)

אשה שיש לה ילדים קטנים בבית, וצריכה לשמור עליהם, איננה צריכה להטריח את עצמה לבוא לבית הכנסת לשמוע שופר. ובלאו הכי, כיון שהיא עוסקת במצות חינוך הילדים, הרי 'העוסק במצוה פטור מן המצוה'. (חזו"ע פורים י)

טוב ונכון שיארגנו הגבאים בשעה מסוימת לכל הנשים הכשרות, שתבואנה לבית הכנסת לשמוע את התקיעות. ומכל מקום בנות ספרד לא יברכו על השופר, כיון שלדעת מרן השלחן ערוך אין מברכים על מצוה שהאדם פטור ממנה. אך בנות אשכנז יכולות לברך על השופר. ואמנם גם למנהג אשכנז, אם התוקע יצא כבר ידי חובתו, אינו רשאי לברך שוב כדי להוציא את הנשים. (ת"ה קטו)

התרת נדרים - אשה שנהגה לשמוע שופר בראש השנה למעלה משלוש שנים רצופות, ועתה רוצה להפסיק ממנהגה מחמת חולשה או כל סיבה שהיא, צריכה לעשות 'התרת נדרים' ולהביע חרטה על שלא אמרה בתחילה שהיא נוהגת כן בלי נדר. ואם התכוין בעלה לפוטרה בהתרת נדרים שעושים בערב ראש השנה, אינה

צריכה עוד התרה. ומכל מקום אם רק השנה אין באפשרותה לשמוע שופר מחמת חולי וכדומה, אינה צריכה 'התרת נדרים' כלל. (קל)

חולה

חולה שלא הגיע לבית הכנסת ביום ראש השנה, רשאי התוקע לילך לביתו לאחר התפלה ולתקוע לו להוציאו ידי חובה. ולכתחילה גם החולה יעמוד בשעת התקיעות. ולענין הברכה, אם החולה יכול לברך, עדיף שהוא יברך והתוקע יתקע. אך אם אין החולה יכול לברך, יברך התוקע ויתקע, ויצא ידי חובה. כיון שבברכות המצוות יש לנו כלל: אע"פ שיצא אדם ידי חובתו, יכול להוציא את אחרים ידי חובתם. מכיון שכל ישראל ערבים זה לזה, וכאשר ישנו יהודי שעדיין לא זכה לקיים את המצוה, חסר ביהודים אחרים גם כן חלק מקיום המצוה, ורשאים הם להוציאו כדי להשלים את חלקם. ומכל מקום אין צריך לתקוע לחולה כמנין התקיעות שאנו תוקעים בבית הכנסת - 101 קולות, אלא די שיתקע לו 30 קולות. (קמב, קמט)

אכילה לפני התקיעות

מי שחלש ליבו ורוצה לטעום משהו קודם התחלת התקיעות, טוב שיקדש על יין [מין ענבים] וישתה רוב רביעית [41 גרס], ויאכל עוגה עד כביצה [54 גרס]. ומכל מקום אם קשה לו להשיג יין, רשאי לאכול בלי קידוש, [כיון שחובת הקידוש חלה לאחר מוסף, בצירוף דעת הראב"ד שמותר לאכול לפני קידוש היום]. (קיא)

הסירו מכשול - יש להזהיר את הגדולים שלא יביאו לבית הכנסת את בניהם הקטנים שמפריעים ומבלבלים את כוונת הציבור בתפלה ובשמיעת התקיעות, ואמנם מצוה להביא את הילדים שהגיעו לחינוך ויושבים יפה ולא מפריעים.

התעוררות לפני התקיעות

נכון שתלמיד חכם שבצבור יאמר לקהל דברי כיבושין והתעוררות לפני התקיעות, כדי לעוררם לשוב בתשובה. וכמו שכותב הרמב"ם: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב היא, רמז יש בה. כלומר, עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה. וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים בכל שנתם בהבל וריק, אשר לא יועילו ולא יצילו, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, יעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה". ע"כ.

כוונת המצוה

קודם התקיעות יאמר התוקע לצבור, שהוא מכוון להוציאם ידי חובתם בברכות ובמצות שמיעת השופר, ושגם הם יכונו לצאת ידי חובה. ויאחזו התוקע את השופר בידו ויברך, ולאחר הברכות יענו 'אמן', ולא יענו 'ברוך הוא וברוך שמו', משום שזה הפסק באמצע הברכה. (קיד)

שהחיינו

מנהג בני ספרד לברך 'שהחיינו' על תקיעת שופר רק ביום הראשון של ראש השנה, אבל ביום השני אינם מברכים 'שהחיינו'. אמנם מנהג בני אשכנז לברך 'שהחיינו' גם ביום השני. ואם חל יום הראשון של ראש השנה בשבת, כיון שאין תוקעים בשבת, גם לבני ספרד מברך התוקע 'שהחיינו' ביום השני. (קסד)

כתב רש"י הטעם שמברכים ביום השני בקידוש 'שהחיינו', משום הספק שהיה בזמנם איזה יום הוא ראש השנה או משום תקנת חז"ל שאם באו עדים אחר המנחה, נוהגים גם ביום השני קודש, משום שהיום השני הוא העיקר שממנו מונים למועדו. ומעתה יש לשאול למנהג בני ספרד מדוע לא מברכים שהחיינו על התקיעות שבים השני, כשם שמברכים בקידוש? ויש לומר שבשופר הברכה היא על המצוה, וכיון שברך ביום הראשון לא יברך שנית, וכמו כלולב שאם ברך שהחיינו אפילו בחול בשעת אגידתו, אף שעדיין לא הגיע זמן המצוה, יצא ולא מברך שוב בחג, גם כאן אפילו אם נחשיב את היום הראשון לחול, יצא. לא כן בברכת 'שהחיינו' שבקידוש שהברכה היא על עצם היום שהצטוונו לשבות בו ולקדשו, ולא שייך בו עשייה מקודם לכן בחול, ואם היום הראשון הוא חול, נמצא שלא ברך כלום, לכן חזר ומברך ביום השני. (הריטב"א ועוד. קסג, קסד)

וישבו בקדש - אין הציבור צריכים לעמוד בשעה שמברך התוקע את הברכות על השופר, שכיון שבעיקר המצוה שהם התקיעות הם יושבים, לא תהיה הברכה גדולה מעיקר המצוה, אולם התוקע, כיון שבתקיעות הוא עומד, יעמוד ויברך, וגם מפני כבוד הציבור. (ריב"ז. זבחי צדק, רבנו יוסף חיים. ככג)

איסור הפסקה בין התקיעות

אסור להפסיק בדיבור בין הברכה לתקיעות. ואם דיבר, צריך לחזור ולברך. אבל אם דיבר בענין הצריך לתקיעות, אינו חוזר לברך. (קלה)

כמו כן אסור להפסיק בדיבור בין התקיעות עצמן, וכגון בין סדר תשר"ת לתש"ת ובין סדר תש"ת לתר"ת. וכן אין להפסיק בין התקיעות הראשונות שמיושב לשאר התקיעות שמעומד, כיון שהברכה חלה על כל התקיעות, אולם מותר לדבר דברים שהם מענין התקיעות. וכן אם נצרך לצאת לבית הכסא, יברך 'אשר יצר' מיד. [שמן הסתם ישכח לברך עד סוף התפילה והתקיעות, ובלאו הכי עוברים יותר מ- 72 דקות, ולאחר שעובר זמן זה, לא יכול לברך 'אשר יצר'. (הריטב"א. יחוד ח"ד סימן ה)] (קלה, קלח)

וידיי בתקיעות - אין להפסיק בין סדרי התקיעות כגון בין תשר"ת לתש"ת, בשביל לומר וידוי, וכמו שכתבו בכמה סידורים. כי דבר זה אינו נכון על פי ההלכה, ונכנס לחשש ברכה לבטלה של התקיעות. אולם רשאי רק להרהר בין התקיעות, בוידוי שבין סדר לסדר בלי לאומרו בפיו כלל. ומכל מקום בשעת התקיעות ממש, יכוין כל מחשבתו לצאת ידי חובת המצוה לשמוע קול שופר, ולא שום מחשבה אחרת. (קלה)

סדר תקיעות מיושב - בתקיעות הראשונות הציבור יושבים, והתוקע עומד ותוקע תשר"ת [תקיעה, שברים, תרועה, תקיעה], ג' פעמים. ואחר כך תש"ת [תקיעה, שברים, תקיעה], ג' פעמים. ואחר כך תר"ת [תקיעה, תרועה, תקיעה], ג' פעמים. סה"כ: 30 קולות. (קכב, קלב)

סדר תקיעות מעומד - בתפלת מוסף בלחש, תוקע עוד 30 קולות. ובתפלת מוסף

בחזרה, תוקע עוד 30 קולות, סה"כ: 90 קולות. ויש שנהגו שלא לתקוע בלחש אלא לאחר החזרה תוקעים עוד 30 קולות. ולאחר תפילת מוסף באמצע הקדיש תוקע עוד 10 קולות, סה"כ: 100 קולות. ולאחר 'עלינו לשבח', מנהג בני ספרד, לתקוע תרועה גדולה [ארוכה]. ומנהג בני אשכנז, לתקוע תקיעה גדולה. ובכל התקיעות האלו, צריכים הצבור לעמוד. נמצא שסך כל התקיעות הם: 101. (קמ, קנט, קס)

תקיעות לאחר התפלה - אחר התפלה אסרו חכמים לתקוע שלא לצורך, אולם אם יש לו איזשהו ספק אם יצא ידי חובת התקיעות או לא, רשאי לחזור ולתקוע. ולילדים קטנים יש להתיר לתקוע בכל אופן, כדי שילמדו לתקוע. (קסא)

מהלכות יום טוב

מלאכות המותרות והאסורות ביום טוב

כל מלאכה האסורה בשבת, אסורה ביום טוב, חוץ ממלאכות שהן "אוכל [צורך] נפש", כלומר לצורכו של האדם, ובלבד שיהיו אותן המלאכות מצויות ושוות אצל כל אדם, כבישול מאכלים, והדלקת נר כדי להאיר את החשיכה, אבל מלאכות המשמשות בעיקר לאנשים מסוימים כמפונקים ומעונגים וכיוצא בהם, אין היתר לעשותם ביום טוב.

הדלקת אש

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כאש היוצאת ממצית וגפרורים, אבל התירו להדליק מאש שכבר נמצאת. ולכן כל אדם יכין מערב יום טוב 'נר נשמה' דלוק, כדי שיוכל להדליק ממנו כדי לבשל, להאיר ולכל צרכיו. (יר"ט מט)

חשמל - אין להדליק חשמל ביום טוב, כיון שמדליק אש חדשה. ולכן יש להעיר בנחת ובנעימה לאותם המקילים בזה, ותבוא עליהם ברכת טוב. (יר"ט נג)

מילוי הסיר - מותר למלאות את הסיר ביום טוב בבשר או בדגים כדי לבשלם, ואף על פי שאינו צריך לאכול אלא חתיכה אחת, מפני שתוספת החתיכות מטעימה יותר את התבשיל, ונמצא שהתבשיל כולו נעשה משובח יותר לכבוד יו"ט. (יר"ט לח)

הכנה מיום טוב ליום טוב

כל ההיתר לבשל ביום טוב, הוא דוקא לצורך אותו יום, אבל אסור לבשל מיום טוב ראשון ליום טוב שני, שאין יום טוב מכין ליום טוב אחר. ולכן עצה טובה להכין את התבשילים של ליל יום טוב שני קודם ראש השנה ויניחם במקרר, ובלי ליל יום טוב שני יחמם את התבשילים על האש. (קפא. יר"ט לז)

כשם שאסור לבשל מיום טוב ראשון ליום טוב שני, כך אסור לעשות כל הכנה שהיא מיום טוב ראשון ליום טוב שני, ולכן אין לשטוף ביום טוב ראשון את הכוסות, הצלחות והסכנו"ם לצורך הלילה, וכן אין לערוך את השולחן לצורך הלילה, וכן כל כיוצא בזה. (יר"ט לז)

הכנה מיום טוב ליום חול

אסור לבשל או לעשות כל שהכנה שהיא ביום טוב לצורך יום חול או לצורך מוצאי יום טוב, ומכל מקום אם עבר ובישל, לא נאסר התבשיל באכילה. (יר"ט לח)

בישול לצורך מחלל שבת

אסור לבשל ביום טוב לצורך יהודי המחלל שבת בפרהסיא, דהיינו שמחלל שבת בפני עשרה, כגון שמעשן סיגריות בשבת ברחוב או נוסע ברכב בשבת. ולכן אין להזמין יהודי כזה לביתו ביום טוב, שמא יבשל בשבילו במיוחד. ולכן אדם שיש לו קרוב משפחה או מכר שמחלל שבת בפרהסיא, ורוצה להזמין אצלו לחג, כדי שאולי יתקרב לתורה ויזכה לחזור למקורות הנאמנים אל חיק בורא עולם, ישים לב לבשל את כל התבשילים מערב החג, כדי שלא יצטרך לבשל בשבילו בחג. ומכל מקום אם לא בישל קודם לכן, מעיקר הדין אגב שמבשל לעצמו ולבני ביתו, רשאי להוסיף עוד בתבשיל, בשביל חברו המחלל שבת. (הרדב"ז, פרי מגדים, מהר"ם שיק ועוד. יר"ט לח)

עישון - יש אוסרים לעשן סיגריות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השווה לכל אדם. ולהלכה, אדם שאם לא יעשן יגרם לו צער, יש להקל לו. אבל אותם החובבים סיגריות מידי פעם, ימנעו מלעשן. וצריך לדעת כי העישון מזיק מאוד מאוד לבריאותו של האדם, וחשש גדול שעובר על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". (יר"ט מד)

כיבוי אש

אסור לכבות אש ביום טוב, כל שאין בזה צורך של אוכל נפש. ולכן המעשן סיגריה, יניח את הגפרור והסיגריה בעדינות שיכבו מאליהם. (יר"ט נב)

כיבוי גז - אסור לכבות את הגז, אולם מותר לכבותו על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום קטן במים על גדותיו ויניחהו על האש שירתח, ויגלשו המים וישפכו על הגז ותכבה האש. ואז יסגור את כפתור הגז. ויקפיד לשתות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצורך. (יר"ט נח) אם יש לו מיחם מים, נמצא אם כן שאינו צריך את אותם מים שמרתיח בקומקום, ולכן ישתדל להרתיח ביצה וימתין שיגלשו המים ויאכל את הביצה.

הנמכת האש

תבשיל שתחילת בישולו הוא על אש גבוהה, ולאחר מכן צריך לבשלו על אש נמוכה, כמו תבשיל אורז וכיוצא, מותר להנמיך את הגז ביום טוב לצורך התבשיל שיתבשל כהוגן ולא ישרף, שכיון שהתירו חכמים כל מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש, התירו גם להנמיך, ולא הצריכו להדליק אש חדשה נמוכה. כן פסק הגאון רבי משה פיינשטיין בספרו אגרות משה (חלק א אורח חיים סימן קטו, וחזר שוב בחלק ד אורח חיים סימן קג) וחזיק את ההיתר בטוב טעם ודעת על פי רבותינו הראשונים. וכן התיר הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישיכיל עבדי, וכן כתב בשו"ת קנין תורה ועוד פוסקים רבים. (יר"ט נח)

הנחת נר במים - נר שעזה דלוק, אין להניחו במים כדי שכשיגיע בעוד זמן למים יכבה, [כיון שזה גרם כיבוי של תורה שעושה פחם]. אבל מותר להניחו במים כשהוא מכובה, ורק אחר כך להדליקו מאש אחרת. (שלחן ערוך סימן תקיד סעיף ג. יר"ט נו)

בורר

מלאכת בורר ביום טוב מקילים בה יותר משבת, כגון שיש אוכל ופסולת מעורבים, אע"פ שבשבת מותר להוציא 'ביד' רק את 'האוכל מתוך הפסולת', ובתנאי שיאכל אותו לאלתר [מיד] - ביום טוב הקילו שאם קל יותר להוציא את הפסולת, יוציא את הפסולת, ובתנאי שיברור לצורך יום טוב, ואף על פי שאינו אוכל לאלתר. (יר"ט עו)

טוחן

מותר לחתוך ירק דק דק להכנת סלט, אף אם אינו אוכלו לאלתר. [מה שאין כן בשבת שאסור לחתוך את הירק דק דק, אלא דוקא כשאוכלו לאלתר. כמבואר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב]. (יר"ט עא)

פומפייה - מותר לגרר בפומפייה גזר, תפוח, תפוח אדמה וכיוצא בהם. (יר"ט עא)

סוחט

אסור לסחוט את כל הפירות העומדים למשקה כזיתים, ענבים, תפוזים, אשכוליות, וכל כיוצא בהם, אבל לימונים מותר לסחוט בכל אופן. (יר"ט עג)

מוקצה

מוקצה ביום טוב החמירו בו חכמים יותר ממוקצה בשבת, והטעם בזה, מכיון שיום טוב קל יותר בעיני האנשים, שהרי מותר להדליק מאש לאש, ומותר לבשל, לכך חששו חכמים שמא יזלזלו הציבור בקדושת היום, והחמירו במוקצה שלו יותר משל שבת. (יר"ט כו)

קליפות - הראויות למאכל בהמה כקליפות בננות וכיוצא, אף על פי שבשבת אינן מוקצה, ביום טוב הרי הן מוקצה ואסור לטלטלן ביד אלא על ידי דבר אחר כמגב או סכין וכדומה.

אסור להניח את הקליפות אפילו שהן ראויות למאכל בהמה בתוך צלחת ריקה, אלא אם כן יניח בצלחת מאכל הראוי לאדם. [והטעם בזה מפני דין 'ביטול כלי מהיכנו', וכמבואר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב]. (יר"ט כז)

מוקצה לצורך אוכל נפש - מכיון שהתירה התורה מלאכת אוכל נפש ביום טוב, גם חכמים לא אסרו לטלטל מוקצה ביום טוב לצורך אוכל נפש, כגון אם מונחות אבנים על דברי מאכל, שבשבת אסור להוציא את האבנים כיון שהאבנים הן מוקצה מחמת גופן ואסור לטלטלן אפילו לצורך מקומן, מכל מקום ביום טוב, כיון שזה לצורך אוכל נפש התירו חכמים. כמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'.

אף על פי שבארנו לעיל שאסור להדליק אש מהגפרורים, מכל מקום הגפרורים אינם מוקצה ביום טוב, מכיון שנוח להשתמש בהם להדלקה מאש מצויה. (יר"ט נא)

יום טוב שחל בשבת - דיני מוקצה ביום טוב שחל בשבת, הם ככל דיני מוקצה

בשבת ולא כיום טוב, שכיון שבלאו הכי ישנה חומרת שבת, לא הוצרכו חכמים להחמיר כל כך במוקצה מצד היום טוב עצמו. (יר"ט כז)

רחיצה

אסור לחמם מים ביום טוב, כדי לרחוץ בהם את כל הגוף, כיון שאין זו הנאה השווה לכל נפש, [שהרי לא כל אדם רוחץ את כל גופו בכל יום]. אמנם מותר לחמם מים, כדי לרחוץ את פניו ידיו ורגליו בלבד. (שלחן ערוך סימן תקיא סעיף ב. יר"ט מא)

מים שהתחממו מערב יום טוב, לבני ספרד מותר לרחוץ בהם את כל הגוף ביום טוב. והוא הדין שמותר להתרחץ במים חמים שהתחממו בדוד שמש, שלא אסרו חכמים אלא לחמם את המים ביום טוב, אבל כל שהתחממו מערב יום טוב או שהתחממו מאליהם, מותר לרחוץ בהם. (סימן תקיא סעיף ב. יר"ט מא)

כל ההיתרים הנ"ל להתרחץ במים חמים, הם דוקא באמבטיה פרטית שבבית, אבל בבית המרחץ של רבים [מקוה], גזרו חכמים שלא להתרחץ בו כלל אפילו פניו ידיו ורגליו לבד. [מפני שהיו בלנים רשעים שמחממים מים ביום טוב באיסור, והיו אומרים שהתחממו המים מערב יום טוב]. (יר"ט מא)

מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לרחוץ את כל הגוף כאחד, אפילו במים חמים שהתחממו מערב יום טוב. ואמנם מקילים לרחוץ כל אבר ואבר לבדו. ולצורך תינוק, יש להקל לרוחצו במים חמים. (הרמ"א סימן תקיא סעיף ב ומשניב. יר"ט מא)

מחיאת כפיים וריקוד

גם ביום טוב אסור למחוא כפיים ולרקוד. וכן הדין שאסור לדפוק על השולחן עם קצב השיר, כמו שאסור בשבת. כמבואר בחוברת השבת בהלכה ובאגדה חלק א. (יר"ט שכ)

רפואה

מי שיש לו איזה מיחוש או כאב, אף על פי שאינו שוכב במיטה אלא הולך כבריא, מותר לו לקחת תרופה או לבלוע כדורים ביום טוב. (יר"ט כג)

יום טוב שחל ביום שישי - מותר לכוין את ה'שעון שבת' [שאינו דיגיטלי] ביום טוב לצורך השבת, לאיזה שעות ידלק ויכבה. (יר"ט נז)

הלכות עירוב תבשילין

מהו עירוב תבשילין?

כאשר חל יום טוב סמוך לשבת, אסרו חכמים להכין או לבשל מיום טוב לשבת, שנראה כמזלזל בקדושת יום טוב. ולכן תקנו חכמים לעשות 'עירוב תבשילין', אשר באמצעותו מראה האדם שהוא כבר התחיל את הכנותיו לשבת עוד מלפני יום טוב, וכאשר מבשל ביום טוב, הוא רק כמשלים ומסיים את הכנותיו לשבת. ועל ידי תקנה זו התירו חכמים לבשל מיום טוב לשבת. ולכן כאשר חל ראש השנה בימי

חמישי ושישי, וברצונו לבשל ביום טוב לכבוד השבת, עליו להניח 'עירוב תבשילין' כפי שיתבאר להלן. (י"ט רעד)

הפטור מעירוב תבשילין

כיון שעיקר מטרת הנחת עירוב תבשילין היא כדי שנוכל לאפות ולבשל מיום טוב לשבת, לכך מי שבישל את כל התבשילים של שבת מערב יום טוב, ולא נותר לו לבשל לשבת, אינו צריך להניח עירוב תבשילין בשביל הדלקת הנרות בלבד שמדליק לכבוד השבת. ואם רוצה להניח עירוב תבשילין, יניח ללא ברכה, שספק ברכות להקל. (י"ט רעז)

בית הארחה - משפחה המתארחת בבית הארחה, ואינם צריכים לבשל כלל לשבת, פטורים הם מלהניח עירוב תבשילין, ואם רוצים בכל זאת, יניחו ללא ברכה. (י"ט רעז)

הכנסת אורחים - המתארחים אצל מכריהם, אינם צריכים להניח עירוב תבשילין, אלא יסמכו על עירוב התבשילין שמניח בעל הבית, ורשאים גם לעזור להם לבשל ולאפות, ככל יתר בני הבית. (י"ט רעז)

זמן הנחת עירוב תבשילין - הוא בערב ראש השנה, דהיינו ביום רביעי. ואפשר לעשותו כבר מליל רביעי [יום שלישי בלילה] עד למחרת בשקיעת החמה של יום רביעי. ואם שכח ועירב בבין השמשות של יום רביעי, יצא ידי חובתו. (י"ט רפב)

כיצד עושים עירוב תבשילין?

יש לקחת מאכל מבושל או צלי או כבוש, שיש רגילות לאוכלו עם פת, ובנוסף לכך גם מיני מאפה בשיעור "כזית" [27 גרם]. ויש נהגו לקחת ביצה מבושלת עם לחם. ובזמנינו שיש מקררים והתבשיל נשמר היטב, טוב להדר לקחת תבשיל חשוב, כמו בשר או דגים לצורך המצוה. (י"ט רעו, רפא)

הברכה - בשעה שמניח את העירוב מברך: 'בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וציונו, על מצות עירוב'. ואחר כך יאמר את הנוסח שתקנו חז"ל בלשון ארמית, ואם אינו מבין בלשון ארמית, יאמר את הנוסח שבלשון הקודש, כדלהלן:

נוסח העירוב בארמית: "בדין עירובא, יהא שרי לנא לאפויי, ולבשולי, ולאדלוקי שרגא, ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת".

נוסח העירוב בלשון הקודש: "בזה העירוב, יהיה מותר לנו לאפות, ולבשל, ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת". (י"ט רפד)

נכון מאוד שבעלת הבית תשמע את הברכה ואת נוסח העירוב מפי בעלה, כי עיקר העירוב נעשה בשבילה שהיא עוסקת בצרכי הבית ומבשלת. ומכל מקום אם לא שמעה, אין זה מעכב ורשאית לבשל ולאפות כרגיל. (י"ט רפו)

זמן ההכנות לשבת

העירוב מתיר לבשל לשבת רק מיום טוב השני של ראש השנה ולא קודם לכן, [דהיינו מליל שישי (יום חמישי בלילה), ועד סוף יום השישי]. וטוב להקפיד שלא לבשל בשעות המאוחרות של יום שישי, אלא יבשל עד כדי שתהיה שהות שאילו יבואו אורחים ביום שישי, יוכלו לאכול מהאוכל שבשלו לשבת. ומכל מקום אם התעכבו, רשאים להכין את צרכי השבת כל יום השישי, כל עוד שהעירוב קיים ולא נאכל.

(י"ט רעח, רפא, רצה)

כל ההכנות לשבת - מותר לגלול את ספר התורה לאחר הקריאה ביום טוב [יום שישי], לצורך הקריאה למחרת בשבת, שכיון שהניח עירוב תבשילין, הרי זה בכלל מה שאמר בנוסח העירוב "ולעשות כל צרכנו". (י"ט שב)

ומטעם זה, מותר גם להדיח את הכלים ולערוך את השלחן מיום טוב לשבת עם כלי הסעודה של שבת ולסדרו כבכל ערב שבת, וכן כל כיוצא בזה. (י"ט שב)

אכילת העירוב - ישתדל לאכול את הפת והתבשיל של העירוב בסעודת שבת, שכיון שנעשתה בו מצוה אחת, ראוי שתעשה בו עוד מצוה. (י"ט רפב)

שכח להניח עירוב - לכתחילה חייב כל אדם להניח עירוב תבשילין. ואולם אם שכח להניח, רשאי לבשל ולאפות מיום טוב לשבת, כיון שבדרך כלל רב העיר מזכה את עירוב התבשילין שלו לכל בני העיר, ויוצאים בזה ידי חובה. ואפילו אם שכח כמה פעמים בכמה חגים להניח עירוב תבשילין, רשאי בדיעבד לסמוך על רב העיר, כיון שבזמנינו כוונת הרב לזכות גם לאנשים כאלו. (י"ט רצא)

אבד העירוב - אם אבד העירוב קודם שבישל לצורך השבת, רשאים לסמוך על עירובו של רב העיר ולבשל. (י"ט רצב)

פשע - אם פשע ולא הניח עירוב תבשילין בכוונה, קנסוהו חכמים ואינו רשאי לבשל מיום טוב לשבת. ומכל מקום רשאי לבשל לצורך יום טוב הרבה בקדרה אחת, אף שמטרתו לשירר לעצמו לשבת. (י"ט רצד)

זיכוי הרבים

הרוצה לזכות אדם אחר שאינו יודע לעשות עירוב תבשילין, לכתחלה יאמר לו את הברכה מילה במילה, והוא יחזור אחריו. ואחר כך יאמר החכם את נוסח העירוב כך: "בזה העירוב יהיה מותר לפלוני לאפות ולבשל ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכיו מיום טוב לשבת". ואם אותו אדם אינו יודע לברך כלל, רשאי החכם לומר גם את נוסח הברכה במקומו. וכתב הגאון החיד"א זיע"א שכך היה המנהג בירושלים עיר הקודש ללכת מבית לבית ולזכות את אותם אנשים שאינם בקיאים לעשות עירוב תבשילין. וברוך המחזיר עטרה ליושנה, וכל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. (י"ט רצט)

כמה פרטים בסדר התפילה

המלך הקדוש

בימים שמראש השנה ועד יום הכיפורים, תקנו חז"ל בברכת 'אתה קדוש' שבעמידה, שלא לחתום בה 'האל הקדוש', אלא 'המלך הקדוש'. לפי שבימים אלו מראה הקב"ה את מלכותו ביושבו על כסא דין לשפוט את העולם, ומראה שמלכותו בכל משלה, ומלך במשפט יעמיד ארץ. (קצ)

אם טעה וחתם 'האל הקדוש' ונזכר מיד תוך כדי דיבור, נדהיינו תוך כדי זמן של אמירת שלוש תיבות 'שלום עליך רבי', ותיקן מיד ואמר 'המלך הקדוש', יצא ידי חובתו. אבל אם נזכר לאחר זמן זה, אפילו שלא התחיל ברכת 'אתה חונן', לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור לראש התפילה. ואם התחיל ברכת 'אתה חונן', אפילו אמר רק מילה אחת 'אתה', ואפילו אמרה מיד, צריך לחזור לראש התפילה. (קצ)

המסופק אם חתם 'האל הקדוש' או 'המלך הקדוש', צריך לחזור לראש התפילה. ואולם בתפלות של ראש השנה ויום הכיפורים שאנו מוסיפים בברכת אתה קדוש 'לדור ודור המליכו לאל...', אם זוכר שהוסיף כן, ואחר כך הסתפק אם חתם 'המלך הקדוש', אינו צריך לחזור, שמסתמא חתם 'המלך הקדוש'. (סח, קצ)

שליח ציבור - שטעה בתפלת החזרה של שחרית או מנחה, ואמר 'האל הקדוש' במקום 'המלך הקדוש'. ונזכר לאחר זמן של כדי דיבור, חוזר לתחילת ברכת 'אתה קדוש' ואינו חוזר לראש התפילה. (קצט)

שליח ציבור בליל שבת - בברכת 'מעין שבע' שאומר השליח ציבור בליל שבת, לא יאמר 'האל הקדוש שאין כמוהו', אלא 'המלך הקדוש שאין כמוהו'. ואם טעה ואמר 'האל הקדוש', אם נזכר באמצע הברכה, לפני שחתם 'ברוך אתה ה' מקדש השבת', יחזור ויאמר: "מגן אבות בדברו, מחיה מתים במאמרו, המלך הקדוש שאין כמוהו", וימשיך משם והלאה על הסדר. אך אם לא נזכר עד אחר שחתם 'מקדש השבת', אינו חוזר, שספק ברכות להקל. (פג)

המלך המשפט

בברכת 'השיבה שופטינו' שבעמידה, תקנו רבותינו בעשרת ימי תשובה שלא לחתום 'מלך אוהב צדקה ומשפט', אלא 'המלך המשפט'. ואם טעה וחתם 'מלך אוהב צדקה ומשפט', אם נזכר בתוך כדי דיבור ותיקן מיד 'המלך המשפט', יצא ידי חובתו. אבל אם נזכר לאחר כדי דבור, חוזר לתחילת ברכת 'השיבה שופטינו' וחותם 'המלך המשפט' וממשיך משם והלאה על הסדר. ואפילו אם נזכר בהמשך התפילה, כגון באמצע 'אלוקי נצור', חוזר לתחילת ברכת 'השיבה' וממשיך משם והלאה על הסדר. ומכל מקום אם סיים לומר 'אלוקי נצור' ובא לפסוע שלוש פסיעות של 'עושה שלום', ונזכר שלא חתם כהוגן, חוזר לראש התפילה ומתפלל שוב. והוא הדין כשהוא מסופק אם חתם 'המלך המשפט' או לא, שאנו אומרים שמסתמא אמר כהרגל לשונו בכל השנה ולא חתם 'המלך המשפט'. ואולם טוב שבכל מקרה שהוא חוזר להתפלל, שיעשה תנאי של נדבה קודם שיתחיל להתפלל,

ויאמר כך: "אם אני חייב לחזור ולהתפלל, תהא תפלה זו תפלת חובה. ואם אינני חייב לחזור ולהתפלל, תהא תפלה זו תפלת נדבה". והנכון שגם בני אשכנז ינהגו כן לחזור בתנאי של נדבה.

ואע"פ שגם עתה שטעה ואמר 'מלך אוהב צדקה ומשפט', הרי הזכיר 'מלך', מכל מקום הבדל משמעותי יש ביניהם, כי 'מלך אוהב צדקה ומשפט', משמעותו שהוא אוהב שברואיו יתנהגו בצדק ומשפט, אבל 'המלך המשפט' משמע שה' יתברך בעצמו שופט את העולם. (רבנו מנחם, שיבולי הלשון) וכן פסקו רוב הראשונים שצריך לחזור, ומהם: הרי"ף, הרמב"ם, הרא"ש, רבנו סעדיה גאון, מחזור ויטרי, המאירי, הרמב"ן, הרא"ה, הריטב"א, מהר"ם מרוטנבורג, ארחות חיים, הכל בו, מהר"ם ריקאנטי, ועוד. וכן פסקו מרן השלחן ערוך (סימן תקפ"ב סעיף א) ורוב רבותינו האחרונים, ומהם: הפרי חדש, מטה יהודה עייאש, החיד"א בברכי יוסף, נהר שלום, מאמר מורכי, תפלה לדוד, הראש"ל, פרי האדמה, שלמי ציבור, מעשה רוקח, בית דוד, מכתב שלמה, זכור לאברהם, בני חיי, בן יידי, קדשי דוד, הגאון רבי משה זכות, זכור ליצחק הררי, מחזה אברהם די בוטון, משאח דרבוותא, פתח הדביר, קמח סולת, בית עובד, ארץ חיים, פקודת אלעזר, רבי חיים פלאג'י, שדי חמד, מכתב לחזקיהו, ישיב משה, ועוד. וכן פשט המנהג בארץ ישראל כמו שהעידו בגדלם שער המפקד, ברכת יוסף ידיד, ברית כהונה, ועוד. והגאון בעל שו"ת זרע דוד כשנודע לו שאחד מתלמידיו הורה שלא לחזור מטעם ספק ברכות להקל, גער בו ומיחה בידו והודיעו שכבר פשט המנהג להורות כדעת מרן, ובמקום מנהג לא אומרים ספק ברכות להקל. ובלאו הכי, הרי מבואר בירושלמי וכן נפסק להלכה, שהמסופק באיזו ברכה הוא נמצא בעמידה, צריך לחזור לאותה ברכה שברור לו שאמרה וממשיך משם והלאה על הסדר. ומבואר שלא אומרים ספק ברכות להקל בעמידה. והטעם בזה, מכיון שהרי אם חיסר אפילו ברכה אחת בעמידה, לא יצא ידי חובת התפילה, וכל ברכותיו לבטלה, לכן עדיף לחזור מספק, ואז יוכל להמשיך בברכות התפילה ללא חשש, וגם יצא ידי חובת תפילה, מאשר שימשיך להתפלל וכל הברכות כולם ספק ברכות לבטלה, ושמו לא יצא ידי חובת התפילה. וכמו שכתבו הגאונים הנוהג ביהודה, רבי אריה צבי פרומר, מנחת יצחק ועוד. ולפי זה נמצא שגם מי שלא אמר 'המלך המשפט', כיון שלפי סברת רוב הראשונים ומרן השלחן ערוך, כל ברכותיו שיאמר מברכת 'מלך אוהב צדקה ומשפט' והלאה הם ברכות לבטלה, וגם כל הברכות שאמר קודם לכן, הם ברכות לבטלה למפרע, אם כן לא שייך לומר כאן ספק ברכות להקל. ומעתה אף לבני אשכנז שפסק הרמ"א (סימן קיח) שאינו חוזר, הנכון הוא שיחזור בתנאי של נדבה. וכן כתב ה"ח" (שם) שכיון שבמקום ספק, אנו פוסקים שחוזר ומתפלל בתנאי של נדבה, כל שכן במקרה זה שדעת רוב ככל הפוסקים שצריך לחזור ולהתפלל, שיש לפסוק שיחזור בתנאי של נדבה. וכן פסקו כמה מגאוני אשכנז ומהם: הגאון יעב"ץ בפור וקציעה, הגאון ישועות יעקב, הגאון רבנו זלמן, שו"ת מים רבים, ועוד. וגדולה מזו כתב הגאון באר משה (ח"ו דף שיג עמוד ד), שהאשכנזים תושבי ארץ ישראל שטעו לומר 'מלך אוהב צדקה ומשפט', 'חייבים' לחזור לתחילת ברכת 'השיבה'. ע"ש. לכן הטוב ביותר לחזור בתנאי של נדבה ויצאים ידי"ה לכל הדעות. (קצא)

הרם קולך

טוב ונכון שכל אחד יגביה את קולו מעט באמירת 'המלך הקדוש' ו'המלך המשפט', כדי שיזכור היטב שהתפלל כהוגן, ולא יהיו לו ספקות אם אמר או לא אמר. וכך נהג הרמב"ן ז"ל להגביה את קולו בכל הזכרה חדשה שבתפלה [מוריד הטל' וכדומה] במשך שלושים יום, שאז כבר מתרגלת הלשון ובודאי הזכיר כהוגן. (קצא)

ארבע הוספות

עוד תקנו חז"ל ארבע הוספות בתפילה, ואלו הן:

"זכרנו לחיים..." - בברכת 'מגן אברהם'.

"מי כמוך אב הרחמן..." - בברכת 'מחיה המתים'.

"וכתוב לחיים טובים..." - בברכת 'מודים'.

"ובספר חיים ברכה ושלוש..." - בברכת 'שים שלום'.

זכרנו לחיים - שכח ולא אמר 'זכרנו לחיים', אם נזכר לפני שאמר ברוך אתה ה', חוזר לאומרו וממשיך על הסדר. אך אם נזכר אחר שאמר שם ה', לא יאמר 'למדני חוקיך', אלא יסיים 'מגן אברהם'. וכשיגיע לברכת 'שמע קולנו', יוסיף שם 'זכרנו לחיים...', כיון שזו בקשת רחמים. ואם שכח ולא אמר גם שם, יאמרנו בסיום 'אלוקי נצור'. (רה)

מי כמוך - שכח ולא אמר 'מי כמוך', אם נזכר לפני שאמר ברוך אתה ה', חוזר לאומרו וממשיך על הסדר. אך אם נזכר אחר שאמר שם ה', לא יאמר 'למדני

חוקיק', אלא יסיים 'מחיה המתים'. ולא יאמרנו ב'שמע קולנו' או ב'אלוקי נצור', כיון שאין זו בקשת רחמים אלא שבח לה' יתברך. (רד"ה. ת"ה קמג)

וכתוב לחיים טובים - שכח ולא אמר 'וכתוב לחיים טובים', אם נזכר לפני שאמר ברוך אתה ה', חוזר לאומרו וממשיך על הסדר. אך אם נזכר אחר שאמר שם ה', לא יאמר 'למדני חוקיק', אלא יסיים 'הטוב שמך ולך נאה להודות', ורשאי לאומרו בסיום 'אלוקי נצור'. (רד"ה)

ובספר חיים ברכה ושלוש - שכח ולא אמר 'ובספר חיים', אם נזכר לפני שאמר ברוך אתה ה', חוזר לאומרו וממשיך על הסדר. אך אם נזכר אחר שאמר שם ה', לא יאמר 'למדני חוקיק', אלא יסיים 'המברך את עמו ישראל בשלום', ויאמר 'ובספר חיים' בסיום 'אלוקי נצור'. (רד"ה. ת"ה קמד)

עושה 'השלום'

בתפלת שמונה עשרה נוהגים לומר בסיום התפלה, עושה 'השלום' במרומיו. נרמז לשם המלאך ס-פ-ר-י-א-ל שהוא סופר וכותב את בני האדם בספר החיים. ושמו בגימטריא 'השלום'. וכן אומרים גם בסיום קדיש 'תתקבל' שאחר חזרת השליח ציבור, אבל בשאר קדישים אין צריך לומר כן. (פב. שו"ת יבי"א חלק ח סימן יא אות יב)

לעילא ולעילא'

מנהג בני אשכנז לכפול תיבת 'לעילא' שבקדיש ואומרים 'לעילא ולעילא', אבל מנהג בני ספרד לומר רק פעם אחת כמו בכל ימות השנה. (פב)

אבינו מלכנו

בעשרת ימי תשובה נוהגים לומר 'אבינו מלכנו' אחר חזרת השליח צבור בתפלת שחרית ומנחה. (רד"ה) ובתפלת המנחה, אם הזמן מצומצם וקרוב לצאת הכוכבים ואם יאמרו 'אבינו מלכנו' יפסידו לומר נפילת אפים, ידלגו על 'אבינו מלכנו' ויאמרו נפילת אפים, ולאחר מכן יאמרו 'אבינו מלכנו'.

הנוסח הנכון יותר לומר באבינו מלכנו: זְכוֹר כִּי עֲפָר אֲנַחְנוּ, ולא כמו שנקדו בכמה סידורים, זְכוֹר כִּי עֲפָר אֲנַחְנוּ. כי הכוונה בתפילתנו לפניו יתברך שיזכור כי עפר אנחנו, כמו שנאמר אדם להבל דמה, וימחול ויסלח לנו על כל עוונותינו. (כן כתבו הפרי חדש, מטה יהודה, כסא אליהו, הגר"ח פלאגי, שלמי ציבור, אהלי יעקב ועוד. רח)

בשבת שובה שהיא השבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים, וכן בראש השנה שחל בשבת, יש אומרים שאין לומר 'אבינו מלכנו', וכן מנהג בני אשכנז. ויש נוהגים לאומרו גם בשבת, וכן פשט המנהג ברוב בתי הכנסת של בני ספרד, אלא שמדלגים לשון 'חטא ועוון' המוזכרים שם, כגון: 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך רחם עלינו', וכן 'אבינו מלכנו מחול וסלח לכל עוונותינו', וכן ראוי לנהוג. ורק במקומות שיש מנהג ברור שלא לומר 'אבינו מלכנו' בשבת, ישארו במנהגם. (קד)

עשרת ימי תשובה

תלויים ועומדים

בעשרת ימי תשובה יפשפש במעשיו לשוב בתשובה שלימה ממעשיו הרעים, ולהרבות במצוות וצדקות ומעשים טובים. שבימים אלו מאזני המשפט ביד ה', ובינוניים תלויים ועומדים, זכו נחתמים לחיים, לא זכו נחתמים למיתה. לכן לכו ונשובה אל ה' בטרם יחשכו כוכבי נִשְׁפָּנוּ [נשף, לשון ערב, דהיינו בטרם שיערוב יומו של האדם, ויתבקש בבית דין של מעלה]. ואף על פי שהתשובה והצעקה יפים הם תמיד, בימים אלו יפים הם ביותר ומתקבלים מיד. כמו שדרשו חז"ל על הפסוק, 'דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב', אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים.

הנהגות טובות בימים אלו

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תרג), שיזהר האדם בימים אלו של עשרת ימי תשובה, גם בדברים שאינו רגיל להזהר בהם במשך השנה. ובארו רבותינו, כי אף על פי שמקבל האדם על עצמו חומרות והנהגות טובות רק לימים אלו, ואחר יום הכיפורים חושב הוא לחזור להנהגותיו הרגילות, מכל מקום עצם זה שהצליח לשנות את עצמו מהרגליו ומדרכיו הקבועים אפילו לתקופה קצרה, יש סיכוי שדבר זה ישפיע עליו גם להבא, וימשיך כך להתעלות ולהתקרב יותר ויותר לבורא עולם. ובודאי שעל אחת כמה וכמה צריכים אנו להתחזק בדברים שהם מעיקר הדין, אך שאור שבעיסה [יצר הרע] מעכב אותנו שלא להקפיד לתת לב עליהם לקיימם. ונכתוב מספר דוגמאות, אשר לצערנו חסרה בהם המודעות אצל חלק מהאנשים.

בשר חלק

הנה למשל בענין בשר 'חלק'. מושג זה נוצר לפני כמאה וחמישים שנה, ומעשה שהיה כך היה: האוכלוסיה בירושלים היתה מונה בני ספרד בלבד, וזאת מחמת מושל ישמעאלי רשע שלא האמין בבני אשכנז כיהודים כיון שבאו מארצות הנצרות, ועל כן היה מטיל עליהם מיסים כבדים והיו הולכים להתגורר בעיקר בערי חברון וצפת. לאחר שמת מושל רשע זה, נתמנה מושל אחר ליברלי שקיבל כי האשכנזים הינם יהודים ממש, ואז נהרו רבים מהאשכנזים לעיר הקודש ירושלים, ופתחו להם משחטות משלהם. מפאת חילוקי הדעות בגדרי בהמה טרפה בין מרן השלחן ערוך שהספרדים קבלו הוראותיו, ובין הרמ"א שהאשכנזים קבלו הוראותיו, גרם הדבר לבלבולים, כי יש בהמות שמרן מטריף ולרמ"א הם כשרים. אי לכך תיקן הראשון לציון שבאותו דור הגאון רבי יעקב שאול אלישר זצ"ל, שעל הבהמות הכשרות לדעת מרן יכתבו 'חלק', ועל הבהמות הכשרות לדעת הרמ"א יכתבו 'כשר', והזהירו כי הספרדים לא יקנו אלא מה'חלק' בלבד, כי הבשר ה'כשר' הוא טרף לדעת מרן, ותקנה זו קיימת עד היום. אמנם במשך השנים טעו חלק מציבור הספרדים והחלו לקנות גם כן בשר 'כשר'. אשר על כן, יש ליידע את כל בני ספרד כי גם היום קיים הבדל זה בין בשר 'כשר' לבשר 'חלק', ואין להקל ראש ולקנות בשר 'כשר', כי הינו 'טרף' לספרדים. ואדרבה זה הזמן להתחזק בימים אלו ולהתחיל לקנות בשר 'חלק' ולא 'כשר', ובעזרת ה' ימשיך כך בכל השנה. וברוך ה' כיום הרבה מבני אשכנז מקפידים שלא לאכול אלא בשר 'חלק', ותבוא עליהם ברכת טוב.

תפילה בציבור

ענין נוסף שלצערנו הרב, יש חוסר מודעות בחשיבותו, הוא ענין 'התפלה בציבור'. וכבר דרשו חז"ל (ברכות ח עמוד א) על הפסוק: "ואני תפילתי לך ה' עת רצון", אימתי הוא עת רצון? בשעה שהציבור מתפללים. שאין הקב"ה מואס בתפלתם של רבים, שנאמר 'הן אל כביר ולא ימאס'. ואמר הקב"ה כל העוסק בתורה, ובגמילות חסדים, "ומתפלל עם הציבור", מעלה אני עליו כאילו פדה אותי ואת בני מבין אומות העולם. ועוד אמרו (תענית ח עמוד א): אמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו [שמתפלל בכוונת הלב], שנאמר (איכה ג מא) נִשְׂא לִבְּנוּ אֶל כַּפֵּים, אֶל אֵל בְּשָׁמַיִם. ואמנם יש פסוק אחר שאומר (תהילים עח לו) וַיִּפְתְּחוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יִכְזְּבוּ לוֹ, וְלִפֶּם לֹא נִכּוֹן עֲמּוֹ וְלֹא נֶאֱמָנוּ בְּבִרְיָתוֹ. ואעפ"כ כתוב שם, והוא רַחֵם יִכְפֹּר עֲוֹן, משמע שאף על פי שאינם מכוונים כל כך וליבם בל עימם, בכל זאת הקב"ה מקבל את תפלתם ומוחל להם, והיאך יתכן? אומרת הגמרא שהדבר תלוי: אם התפלה היא בצבור, אזי אפילו שאינם מכוונים כל כך, הקב"ה מכפר להם. אבל אם התפלה היא ביחיד, אין התפלה נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו ומכוין בכל ליבו! ובאמת, מי מאתנו יכול להעיד על עצמו שהוא מתפלל את כל התפלה בכוונת הלב ומכוין בכל מילה ומילה?

והנה מרן בשלחן ערוך (סימן צ סעיף טז) פסק, שצריך להתאמץ וללכת אפילו הליכה של מרחק י"ח דקות [960 מטר], כדי להתפלל עם הציבור שם. ורק אם אין לו מנין בתוך מרחק זה, הריהו אנוס ופטור. וכאשר הוא אנוס כנ"ל או שאינו בקו הבריאות ואינו יכול ללכת, אזי יכוין להתפלל באותה שעה שהציבור מתפללים (שם סעיף ט). וכתב המשנה ברורה (ס"ק נב): וזו תוכחת מגולה לאותם אנשים שהם בעיר, ומתעצלים ללכת לבית הכנסת להתפלל בציבור. וכבר אמרו חז"ל (ברכות ח עמוד א): כל מי שיש בית הכנסת בעירו ואינו נכנס לשם להתפלל, נקרא שכן רע.

אשר על כן, חזקו ונתחזקו להתפלל יום יום שחרית, מנחה וערבית בציבור, ובפרט הניסיון גדול באותם מקומות שלצערנו הרב אין הרבה בתי כנסת, ובאותם בתי כנסת שמתפללים בהם, פעמים שהזמנים מדאי מוקדמים לכמה אנשים, ומחמת זה מפסידיים הם את התפלה בציבור מידי יום, או שמורים היתר לעצמם לבוא רק ביום שמוציאים ספר תורה. אבל כבר אמרו חז"ל (אבות פ"ה משנה כב): 'לפום צערא אגרא', לפי הצער של האדם כך גדול שכרו יותר, שמתאמץ יותר להלחם ביצר הרע. כי בעוונותינו הרבים הדבר הזה נפרץ בכמה מקומות, ומרוב שכבר הורגלו בכך להתפלל בבית ביחידות, אינם מרגישים שום נקיפות מצפון, כמו שאמרו חז"ל (יומא פו עמוד ב), עבר אדם עבירה וחזר עליה שוב, נעשית לו כהיתר, שאינו מרגיש כלל בחומרת העבירה, ה' יצילנו.

והחכם עיניו בראשו, שכאשר יודע שקשה עליו הקימה בבוקר, יתאמץ לישון מוקדם יותר, כך שלא יביא את עצמו לניסיון שיקשה עליו לקום ולהתפלל במנין, כי זו עצת היצר הרע לתת לאדם תחושה על עירנות בלילה, וכך הוא חוטף וגונב לו את התפלה במנין, אשר מעלותיה ושכרה לא יסולא בפז. ואף אם קרה פעם שחזר בשעה מאוחרת מאיזו שמחה, יתגבר כארי לקום ולהתפלל במנין, כמובא

בהלכה הראשונה הפותחת את השלחן ערוך (סימן א סעיף א): "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו", וכתב הרב משנה ברורה (ס"ק א): כי לכך נברא האדם - לעבודת בוראו, כמו שאמר הכתוב: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. ואף אם ישיאנו יצרו בחורף לומר: איך תעמוד בבוקר כי הקור גדול, או ישיאנו בקיץ לומר: איך תעמוד ממטתך ועדיין לא שבעת משנתך, יתגבר עליו ולא ישמע לו. ויחשוב בנפשו אילו היה נצרך לעמוד לשרת לפני מלך בשר ודם, כמה היה זהיר וזריז לעמוד בהשכמה להכין עצמו לעבודתו, כל שכן וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. ישמע חכם ויוסף לקח.

צאת השבת

כידוע, יש מחלוקת גדולה בפוסקים בזמני צאת השבת, ולדעת מרן השלחן ערוך ורוב ככל רבותינו הראשונים זמן צאת השבת הוא כדעת רבנו תם, שבחורף הוא כחצי שעה אחר צאת השבת הרגיל, ובקיץ הוא כארבעים וחמש דקות, אחר צאת השבת הרגיל, כמפורסם בלוחות השנה. והן אמת כי מעיקר הדין נפסקה ההלכה כדעת רבותינו הגאונים שזמן צאת השבת הרגיל הוא העיקר, אך לפחות בעשרת ימי תשובה, יש להקפיד להוציא את השבת כפי זמן רבנו תם כמפורסם בלוחות, וזוהי חומרה חשובה מאוד בספק איסור מן התורה של חילול שבת.

ועיין בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א', ששם בארנו את החשיבות והמעלה להוציא את השבת כדעת רבנו תם, ובפרט באיסור כה חמור של ספק חילול שבת שיש בו חיוב סקילה. ובודאי שאדם ירא שמים, שנוהג להחמיר בכל מיני חומרות בעניינים שונים מדרבנן, על אחת כמה וכמה שיש לו להחמיר בספק איסור מן התורה, ולחשוש לדעת רוב הראשונים ומרן השלחן ערוך שפסקו כן. ותן לחכם ויחכם עוד.

ויש לציין כי יש מקומות שברוך ה' ארגנו שיעור תורה בענייני אגדה בכל מוצאי שבת קודש לאחר סיום תפילת ערבית עד זמן צאת השבת של רבנו תם, ודבר זה אין ערוך אליו שמזכים את הרבים, ובפרט בשעה כזאת שאין הרבה לומדים, וכל המשתתף הרי הוא נוטל שכר כנגד כולם. [נפעמים זה מונע גם מחלוקת בבית, כי כידוע שבשעות אלו, האשה עסוקה בכביסה ובניקיון הבית וכו', ומעדיפה לעיתים שהגברים יתעכבו מעט], וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו.

לימוד ההלכה

אמרו חז"ל (ברכות ח ע"א) מיום שחרב בית המקדש, אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ודרשו שם על הפסוק: אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. ובאר המהרש"א, שאוהב הקב"ה את בתי המדרשות שלומדים בהם הלכה פסוקה, [שהם כמו לשכת הגזית שהשכינה שורה עליהם], יותר מבתי המדרשות שאין לומדים בהם הלכה פסוקה. וכן כתב היעב"ץ שם. והדברים פשוטים שהרי אם אינו בקי בהלכות ובדינים, הלוא כשול יכשל בכל מעשיו, כי אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד. צא וראה מה שכתב הגאון השפתי כהן (יורה דעה סימן רמו ס"ק ה): יש בעלי בתים הנוהגים ללמוד בכל יום תלמוד עם פירוש רש"י ותוספות, ואינם לומדים בפוסקים. אבל האמת היא שצריכים ללמוד בספרי הפוסקים דיני התורה להלכה ולמעשה שזהו

שורש ועיקר לתורתנו, ואינם יוצאים ידי חובת מצות תלמוד תורה כלל בלימוד התלמוד, ולכן אם אינם לומדים אלא שלוש או ארבע שעות בכל יום, לא ילמדו גמרא בלבד. גם הגאון רבנו זלמן כתב: אדם שאין לו פנאי הרבה, צריך שיהיה כל לימודו בלימוד הדינים המביאים לידי מעשה, שהם ההלכות הצריכות לכל אדם לדעת אותם, כדי לקיים את המצוות, ולהזהר שלא להיכשל באיסורים חס ושלום. ובספר תשובה מאהבה כתב: זה השלחן אשר לפני ה' שמו נאה לו "שלחן ערוך - אורח חיים", אשר בו כל ההנהגות והדינים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובו הלכות גדולות לשבת וברכות הנהגין ויתר ההלכות, ולא כאשר ראיתי מההמון שלומדים בכל יום דף גמרא, ואינם יודעים דיני ברכות הנהגין והלכות שבת. ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן צג ד"ה ובסימא דש"ס).

ותהילות לאל יתברך, זכינו שבדורות הללו מתקיימת נבואתו של הנביא עמוס (פרק ח פסוק יא) הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם ה' אֱלֹהִים, וְהִשְׁלַחְתִּי רֶעֶב בָּאָרֶץ, לֹא רֶעֶב לֶלֶחֶם וְלֹא צִמָּא לִמַּיִם, כִּי אִם לְשֹׁמֵעַ אֶת דְּבָרֵי ה'. ועל כן, יש להתאמץ בעוז ובתעצומות ללמד את אותם השבים לצור מחצבתם את ההלכה למעשה, למען ידעו את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשו. וכמו שבארו המפרשים מה שמתפללים כל יום, "השיבנו אבינו לתורתך... והחזירנו בתשובה שלימה לפניך", בתחילה צריכים ללמוד את התורה, כדי לדעת כיצד להתנהג, שלא יחלל שבת מחוסר ידיעה, ולא יברך ברכות לבטלה וכו' וכו', ורק אחר כך יכול להגיע למעלת 'החזירנו בתשובה שלימה לפניך', אבל קודם לכן לא הגיע עדיין לתשובה שלימה.

ובאמת שכיום ברוך ה' רבתה המודעות אצל הרבה אנשים ונשים בחשיבות ובחובה שבלמוד ההלכה למעשה, ומקומות רבים הגדילו לעשות, אשר לבד מהשיעורים הרבים שמוסרים בענייני ההלכה, עורכים הם מבחנים ושאלות על ההלכות, כדי לדרבן את הציבור לחזור ולשנן את ההלכות, וברוך ה' זכינו שעושים כן גם בחוברות הללו, שלשונם קלה מאוד ומתאימה לכל נפש, איש ואשה קטן וגדול, ואשריהם אותם המזכים את הרבים ומארגנים דברים כאלו, ומדרבנים את הציבור בתעודות ופרסים וכיוצא, שעליהם נאמר: "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו. אשריו בעולם הזה וטוב לו בעולם הבא.

דרשת שבת שובה

השבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים נקראת "שבת שובה" על שם ההפטר ששקראים בה (הושע יד ב) **שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כִשַּׁלְתָּ בְּעֶוְנְךָ: קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵל ה'.** ומנהג ישראל קדושים לכנס את הציבור יותר מכל שבת ולהרבות בדרשות ושיעורי תורה בהלכה ומוסר לחיזוק הלבבות לקביעת עיתים לתורה, ולחינוך הבנים במוסדות של תורה ויראת שמים טהורה. ואחריות גדולה מאוד מוטלת על גבאי בתי הכנסת, להתכונן מבעוד מועד להביא חכמים שידרשו ולפרסם את השיעורים בחוצות, כדי שיבואו ציבור גדול להתחזק בקיום התורה והמצוות ומעשים טובים, וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, אשריו בעולם הזה וטוב לו בעולם הבא.

יום בשנה חשוב כשנה

שבעת הימים שבין ראש השנה לכיפור, הם כנגד שבעת ימי השבוע של השנה שעברה. ובכל יום יעשה תשובה וירבה בתורה כפי כוחו, ויכוין לכפר בזה על כל מה שחטא בשנה שעברה כנגד אותו היום. למשל: ביום ראשון בשבוע, יכוין לתקן כל מה שחטא במשך כל ימי ראשון שבשנה שעברה, וכך במשך כל ימות השבוע, ובפרט ביום השבת, יכוין לתקן כל מה שפגם בכל השבתות של השנה שעברה. (רט)

מנהג הכפרות

המנהג לעשות 'כפרות' בעשרת ימי תשובה יסודתו בהררי קודש עוד מימות הגאונים למעלה מאלף שנה, והיום כבר נהגו כן בכל תפוצות ישראל. (רכב)

המנהג לקחת תרנגול זכר לכל אחד מבני הבית הזכרים, ותרנגולת נקבה לכל אחת מבני הבית הנקבות. ולמעוברת תרנגול אחד ושתי תרנגולות מספק, שאולי העובר זכר ואולי נקבה. ומי שאין ידו משגת, די שיקח תרנגול זכר אחד לכל בני הבית הזכרים, ותרנגולת נקבה אחת לכל בנות הבית. ומהדרים לקחת תרנגולים לבנים על שם הפסוק (ישעיה א יח), אִם יִהְיוּ חֲטָאִיכֶם כְּשָׁנִים, כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ. (רכב, רכז)

טוב שיקדים לסובב את התרנגול על עצמו תחילה, ואחר כך יסובב על בני ביתו. וכמו שנאמר אצל הכהן הגדול, וכפר בעדו ובעד ביתו, כדי שיבוא זכאי ויכפר על האחרים. (השל"ה, חוות יאיר, כף החיים. רכז)

הרהורי תשובה - יש לאדם להרהר בתשובה בשעת עשיית הכפרות, ויחשוב בלבו שכל מה שעושים עתה לעוף, דוגמת ארבע מיתות בית דין, ראוי היה להעשות בו. כי בעת שהשוחט אוחז את הסימנים בצוואר העוף הוא דוגמת 'חנק', וכששוחטו הוא 'הרג', וכאשר משליכו וחובטו בקרקע הוא דוגמת 'סקילה', וכאשר מחרכים ומהבהבים אותו באש הוא דוגמת 'שריפה'. ועל ידי שהוא מדמה בנפשו כך ומהרהר בתשובה, ה' יתברך אשר ימינו פשוטה לקבל שבים, מוחל לו. (רכד)

שחיטה - לא ישחט את העוף על יד עוף אחר חי, משום צער בעלי חיים, וגם מחשש שמא תצטמק הריאה של העוף החי מהפחד ויהיה טרף. (יו"ד סימן לו סעיף יד. רכח)

כיסוי הדם - לאחר שחיטת עוף או חיה, חייב לכסות בעפר את הדם הזב בתחילת השחיטה, וקודם השחיטה יתן עפר על הארץ וישפוך את הדם עליו. וקודם שמכסה מברך: "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וציונו על כיסוי הדם בעפר".

לא יכסה את הדם בעפר אלא לאחר בדיקת הסכין. ומצוה זו שייכת לשוחט, כי התורה אמרה 'ושפך' את דמו 'וכיסהו' בעפר, מי ששפך הוא יכסה. אך טוב וכדאי שלאחר שכיסה השוחט את הדם פעם אחת בשחיטת העוף הראשון, יכבד בעופות הבאים את בעל העוף, [נטוב שיאמר לו השוחט שיכסה בשליחותו]. ומצוה לחזור אחר מצוה חשובה זו, ובפרט בזמן הזה שאינה מצויה כל כך. ואם נמצאים כמה מבני הבית, כל אחד יברך על העוף שלו ויכסה. והוא הדין לנשים בכל זה. (רכז)

הלכות תשובה

[illegible]

כיצד מתוודה? אומר: אנא ה' חטאתי, עויותי, פשעתי לפניך, ועשיתי כך וכך, והרי אני חוזר בי ומתבייש אני במעשיי, ולעולם איני יחזור לדבר זה. זהו עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתוודות ולהאריך בעניין זה, הרי זה משובח. וכן החוטאים בזמן שבית המקדש היה קיים, והיו מביאים קרבן, אין מתכפר להם בקרבנם, עד שיעשו תשובה, ויתוודו בפה על עוונם. וכן כל חייבי מיתות בית דין וחייבי מלקות, אין מתכפר להם במיתתם או בלקייתם, עד שיעשו תשובה ויתוודו. וכן החובל בחברו או המזיק ממונו של חברו, אף על פי ששילם לו מה שהוא חייב לו, אין מתכפר לו עד שיתוודה וישוב שלא לעשות כך לעולם.

בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה, אין שם אלא תשובה. שהתשובה מכפרת על כל העבירות, ואפילו היה רשע כל ימיו ועשה תשובה בסוף ימיו, אין מזכירים לו את רשעו. ועצם יום הכיפורים מכפר לשבים בתשובה, שנאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם".

איזוהי תשובה גמורה?

פרק ב. איזוהי תשובה גמורה? כאשר הזדמן לידו אותו דבר עבירה שעבר, ויש בידו לעשות, ופירש ולא עשה מפני ששב בתשובה, ולא מחמת יראה ולא מכשולון כוח. הוא ששלמה המלך אמר (קהלת יב א): וְזָכַר אֶת בּוֹרְאָיִךְ בְּיָמֶיךָ בְּחַרוּתֶיךָ, דהיינו בעודו בחר שיש בכוחו לעשות, אבל אם לא שב אלא בימי זקנותו שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף על פי שאינה תשובה מעולה, בכל זאת מועלת היא לו, ונקרא בעל תשובה. ואפילו עבר עברות כל ימיו, ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו, כל עוונותיו נמחלים.

ומה היא התשובה? שיעזוב החוטא את חטאו ויסירנו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, ויתנחם על שעבר. ויעיד עליו יודע תעלומות, שלא ישוב לזה החטא לעולם. וצריך להתוודות בשפתיו ולומר דברים אלו שגמר בלבו. וכל המתוודה בדברים, ולא גמר בלבו לעזוב את החטא, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועלת לו, עד שישליך את השרץ, וכן הוא אומר "ומודה ועוזב - ירוחם". וצריך שיפרט את החטא.

מעלת התשובה בימים אלו

אף על פי שהתשובה והצעקה אל ה' יפה היא בכל זמן, מכל מקום בעשרת הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים יפה היא ביותר, ומיד היא מתקבלת, שנאמר (ישעיה נה ו): "דרשו ה' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב". במה דברים אמורים באדם יחיד, אבל בציבור כל זמן שעושים תשובה וצועקים בלב שלם, הם נענים.

התורה מכפרת עוון ומצילה מיסורים

אמר רב הונא אם נכשל אדם בעברות חמורות והתחייב מיתה, מה יעשה ויחיה? ירבה בעסק התורה יותר מהרגלו. שהתורה מכפרת על כל העוונות החמורות ביותר שחייבים עליהם כרת או מיתה, ומצילה אותו מן היסורים. ואם אינו יודע ללמוד, יעסוק בצדקה, וגם הצדקה תגן עליו מן היסורים, ומכל מקום מעלת לימוד התורה למעלה מהכל, שתלמוד תורה כנגד כולם. (ויקרא רבה פרשה כה סימן א. ריח)

נח למקום ונח לבריות

תשובה ויום הכיפורים מכפרים על עבירות שבין אדם למקום, כגון מי שאכל דבר איסור וכיוצא בזה. אבל על עבירות שבין אדם לחברו, כגון חובל בחברו או המקלל את חברו או גזולו וכיוצא בהם, אינו נמחל לעולם, עד שיתן לחברו מה שחייב לו, ויפייסוהו. ואפילו לא הקניט את חברו אלא בדיבור, צריך לפייסו עד שימחל לו. שגדולה אונאת דברים, יותר מאונאת ממון. וכל שכן אם הכלימו והלבין פניו ברבים, שהוא חשוב כשופך דמים. (רמג)

גזל מקטרג בראש

אמרו חז"ל: סאה מלאה עברות, גזל מקטרג בראש. ובכלל זה הלוקח ריבית מחברו שלא כדין. וכן מי שפנה לערכאות ותבע ליטול חלק בירושת חמיו, בניגוד לתורתנו הקדושה שאומרת שהבת אינה יורשת עם הבן, ורק כשאין בן אז הבת יורשת, כמו שנאמר (במדבר כז ח): וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבֹּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי יָמוּת וְבֶן אֵין לוֹ, וְהַעֲבִרְתָּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבָתוֹ. והלך זה וקיבל חלק בירושה על פי פסקי הערכאות כחוקות הגוים, הרי כל מה שנטל מהם הוא נגד התורה וגזל גמור בידו, וחייב להחזיר לאחי אשתו את כל אותו החלק שנטל, וגם יפייסם בדברים שימחלו לו. וכן כל אדם שיש לו סכסוך כספי עם חברו, אל יורה היתר לעצמו להחזיק בדעתו, כי אין אדם רואה חובה לעצמו, אלא יסדר טענותיו לפני רב מובהק הבקי בדיני ממונות, להורות לו אם חייב להחזיר את הממון לחברו או לא. ואפילו אם אין חברו תובעו, חייב לצאת ידי שמים, ושאל תלמיד חכם מומחה בהוראה. (רמב)

מחילה על מחילה

נודע שגם בבקשת המחילה צריך לזהר שלא יפגע שוב בחברו ויצטרך לבקש מחילה על המחילה, וכגון שמזכיר לו ברבים את אשר חטא לו, וחברו נעלב מזה, והיה מעדיף שלא היה מבקש ממנו מחילה כלל. על כן יזהר בזה מאוד, ולא כאותם המעליבים והפוגעים בחבריהם, ואחר שרואים שהחבר התבייש, אומרים לו בקול רם בנימת צחוק: 'זה בינינו', 'אתה לא נפגע ממני, נכון? אנחנו צוחקים'. או שאומרים לו: 'לא התכוונתי לפגוע, אתה בטח סולח לי'. והחבר מתבייש יותר, ובליט ברירה הוא אומר, 'כן אנחנו צוחקים, זה בסדר'. ה' יצילנו.]

אם דיבר לשון הרע על חברו או שפגע בחברו, ואין חברו יודע מזה כלל, אין צורך להודיע לו את זאת, כי אדרבה יקפיד ויחרה אפו ויגדל צערו יותר, אלא יבקש ממנו מחילה בסתם. כמו שפסקו הג"ר ישראל סלנטר, והגרש"ז אוירבך, ובספר אז נדברו. (רמב)

לא יהא המוחל אכזרי

אסור לאדם להתאכזר אלא יהיה נוח לרצות וקשה לכעוס. ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול, מוחל בלב שלם ובנפש חפצה. ואפילו הצר לו הרבה וחטא לו הרבה, לא יקום ולא יטור. וזה הוא דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון. אבל הגויים ערלי לב, אינם כן אלא שומרים שנאתם וכעסם לנצח.

המזיק את חברו, אף על פי ששילם לו את חמשה הדברים שהוא חייב לו [נזק, צער, ריפוי, שבת, בוש], אינו מתכפר לו עד שיבקש מן הנחבל מחילה וימחול לו. ומכל מקום אסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול לו, כי אין זה דרך זרע ישראל, אלא כיון שביקש ממנו החובל והתחנן לו פעם ראשונה ושניה, ויודע שהוא שב מחטאו, וניחם ממחשבתו ומדעתו, ימחול לו. וכל הממהר למחול הרי זה משובח, ורוח חכמים נוחה הימנו. (שלחן ערוך חושן משפט סימן תכב סעיף א)

אמרו חז"ל: "כל המעביר על מידותיו, מעבירים לו על כל פשעיו". ואם אינו מוחל לחברו, אף לו לא ימחלו בשמים. ורק אם כוונתו לטובת המבקש מחילה, כגון

שעושה כן כדי שיכנע לבבו, ולא ישוב להתנהג כן כהרגלו הרע, רשאי שלא למחול לו מיד. ואם הוציא עליו שם רע, אינו חייב למחול לו, אך טוב למחול גם בזה, שעם ישראל רחמנים בני רחמנים. (רמג. ת"ה קנז)

אם לא רצה חברו למחול לו, מביא שלושה מחבריו, ומבקשים ממנו שימחול לו. ואם לא התרצה למחול, מביא עוד שלשה בני אדם שיבקשוהו למחול לו, ואם לא התרצה, יעשה כן פעם שלישית. ובכל פעם מדברים עמו דברי פיוס שונים. ואם לא רצה למחול לו, מניחו והולך לו, וזה שלא מחל, הוא החוטא. (רמג. ת"ה קנז)

אם חברו לא נמצא בעיר ואינו יכול לפייסו, יקבל על עצמו בלב שלם לפייסו כשיפגוש אותו, וכיון שקיבל על עצמו לפייסו, הקב"ה מחשיב לו כאילו כבר פייסו. (יפה ללב, שאלת יעב"ץ ועוד. רמז)

החוטא לחברו, ומת חברו קודם שיבקש ממנו מחילה, מביא עשרה בני אדם על יד קברו, ואומר לפניהם: "חטאתי לה' אלוהי ישראל ולפלוני זה שעשיתי לו כך וכך". ואם הוא קבור בעיר אחרת, די שיבקש ממנו מחילה מהנפטר בפני עשרה. ואמנם אם יש לו חבר המתגורר בעיר מנוחתו של הנפטר, יעשהו שליח שיבקש בשמו מחילה מהנפטר בפני עשרה שיהיו על קברו. ואם היה חייב לו ממון, יחזירו ליורשיו. (רמז)

מחילה מרבו

אם חטא אדם לרבו, הולך ומפייסו אפילו אלף פעמים עד שימחל לו.

הוראה בטעות - חכם שאסר בטעות איזה מאכל, חייב לפייס את בעל המאכל. (רמג)

מחילה מאביו ואמו

חייב אדם לבקש מחילה בערב יום הכיפורים מאביו ומאמו, על כל מה שחטא ופגע בכבודם במשך השנה. ומי שאינו עושה כן נקרא חוטא, ומזלזל בכבוד אביו ואמו, שכמעט אין אדם ניצול מחטא זה בכל יום. ומכל מקום אם הבן חסר דעת מלבקש מחילה מהוריו, או שהיה אנוס ולא ביקש, יאמרו ההורים בפיהם בפירוש: "הרינו מוחלים לבננו פלוני, על כל מה שחטא לנו, ולא יענש חס ושלום בסיבתנו". (ת"ה קס)

מחילה מאשתו

גם הבעל והאשה ימחלו זה לזה על כל אשר חטאו אחד כלפי השני במשך השנה, ויקבלו על עצמם לכבד ולאהוב אחד את השני כפי שהצטוונו מפי חז"ל, וכמו שכותב הרמב"ם (הלכות אישות פרק טו הלכה יט, כ): "ציוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יותר מגופו ואוהבה כגופו, ואם יש לו ממון, מרבה בטובתה כפי הממון, ולא יטיל עליה אימה יתירה, ויהיה דיבורו עמה בנחת, ולא יהיה עצב, ולא רוגז. וכן ציוו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ויהיה לו עליה מורא, ותעשה כל מעשיה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, מהלכת בתאוות לבו ומרחקת כל מה שישנא, וזהו דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטהורים בזיווגן, ובדרכים אלו יהיה יישובם נאה ומשובח". ישמע חכם ויוסף לקח.

הריני מוחל וסולח לכולם

ראוי ונכון שכל אדם יאמר בערב יום כיפור: "הריני מוחל וסולח לכל מי שחטא כנגדי בין בגופי בין בממוני בין בכבודי בין בכל אשר לי". ונוהגים שהשליח ציבור מכריז בליל כיפור קודם 'כל נדרי' ואומר: "רבותי, תמחלו זה לזה". וכולם עונים: "מחלנו". ומנהג יפה הוא. (רמג, רמז)

נעשה קטגורו סנגורו - אמרו חז"ל (פרקי דרבי אליעזר פרק מה): השטן שרגיל לקטרג על ישראל בכל ימות השנה, מלמד עליהם סנגוריא ביום הכיפורים. ואומר: רבון כל העולמים יש לך עם אחד כמלאכי השרת, מה מלאכי ישראל אין בהם אכילה ושתייה, כך ישראל אין בהם אכילה ושתייה ביום הכיפורים. מה מלאכי השרת יחפי רגל, כך ישראל יחפי רגל. **מה מלאכי השרת שלום ביניהם, כך ישראל שלום ביניהם.** מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא, כך ישראל נקיים מכל חטא. והקב"ה שומע עתירתם של ישראל מן הקטגור, ומכפר על כל העם מקטון ועד גדול. (ת"ה קס)

מי צדיק ומי רשע

פרק ג. כל אחד ואחד מבני האדם, יש לו זכויות ועוונות, מי שזכויותיו יתרות על עוונותיו, צדיק. ומי שעוונותיו יתרות על זכויותיו, רשע. מחצה למחצה, בינוני.

ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעוונות, אלא לפי גודלן: יש זכות אחת שהיא כנגד כמה עוונות. ויש עון אחד שהוא כנגד כמה זכויות. ואין שוקלים אלא בדעתו של אל דעות, והוא היודע היאך עורכים הזכויות כנגד העוונות.

והיאך ידע האדם אם הוא צדיק או רשע? כשיבחן ויבדוק את עצמו להיכן נוטים שאיפותיו, היכן שמח הוא יותר, בעסק התורה או בעסק האכילה. היכן מקפיד הוא יותר שיהיה מתוקן, האם בארוחתו שתהיה לו מנה ראשונה ושניה וקינוח, או בתפלתו להתפלל כהוגן ובכוונה מתחלה ועד סוף. מהו מעדיף שיגמר יותר מהר, האכילה או התפילה, הטיול או לימוד התורה. וכן הלאה בכל ענייני היום יום. (הב"ש רבנו תם)

התחרט על המצוות

כל מי שהתנחם על המצוות שעשה, ואמר בלבו מה הועלתי בעשייתן, אולי לא הייתי עושה אותן, הרי זה איבד את כולן, ואין מזכירים לו שום זכות בעולם הבא.

עורו ישנים

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב היא, רמז יש בה: כלומר עורו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה.

לפיכך צריך כל אדם שיראה את עצמו כל השנה כולה, כאילו חציו זכאי וחציו

חייב, וכן כל העולם, חציו זכאי וחציו חייב: קָטָא קָטָא אחד הרי הכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף חובה, וגרם להם השחתה. אבל עשה מצוה אחת, הרי הכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף זכות, וגרם להם תשועה והצלה.

ומפני ענין זה, נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות, מראש השנה עד יום הכיפורים, יותר מכל ימות השנה.

הבחירה היא אך ורק ביד האדם

פרק ה. רשות כל אדם נתונה לו: אם רצה להטות את עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק, הרשות בידו. ואם רצה להטות את עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו. הוא שנאמר (בראשית ג כב): הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע. כלומר הן מין זה של האדם, היה אחד בעולם, ואין לו מין שני דומה לו בזה הענין, שברעתו ובמחשבתו ידע הטוב והרע, ויעשה כל מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב על ידו מלעשות הטוב או הרע. וכיון שכן הוא, פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים.

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טיפשי אומות העולם ורוב גולמי בני ישראל, שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן, אלא כל אדם ואדם ראוי להיות צדיק כמשה רבנו, או רשע כירבעם בן נבט, או חכם או סכל, או רחמן או אכזרי, וכן שאר כל הדעות. ואין מי שיכפה את האדם, ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאיזה דרך שירצה. הוא שירמיה הנביא אמר (איכה ג לח): "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", כלומר אין הבורא גוזר על האדם לא להיות טוב, ולא להיות רע. וכיון שכן הוא, נמצא זה החוטא הוא הפסיד על עצמו, ולכך ראוי לו לבכות ולקונן על מה שעשה לנפשו, וגמל לה רעה. והואיל ומדעתנו עשינו הרעות, ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו, שנאמר "נחפשה דרכינו ונחקורה, ונשובה עד ה'".

ועיקר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצוה, שנאמר "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע". וכתוב: "ראה אנוכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה", כלומר שהרשות בידכם, וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה, בין טובים בין רעים. ומפני זה הענין נאמר: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים", כלומר שאין הבורא כופה את בני האדם ולא גוזר עליהם לעשות טובה או רעה, אלא ליבם מסור להם.

יפה שעה אחת קודם

פרק ז. לעולם יראה אדם את עצמו כאילו הוא נוטה למות, ושמא ימות עתה ונמצא עומד בחטאיו. לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב, שמא ימות קודם שיוזקין.

מחשבות אדם ותחבולותיו

ואל תאמר שאין התשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגניבה. שכשם שצריך אדם לשוב מאלו, כך צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מהן:

מן הכעס, ומן האיבה, ומן הקנאה, ומן התחרות, ומן ההיתול [ליצנות], ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות, וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העוונות, קשים יותר מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו, קשה לו לפרוש.

ובגמרא מסכת יומא (ט ע"ב) בארו את חומרת העוון של אותם בני אדם שדוקרים זה את זה בחרבות שבלשונם. וישנם שלא מבינים את חומרת מעשיהם, בחושבם שאם זה בצחוק, מותר. וכבר אמר שלמה המלך (משלי כו יח, יט) כְּמַתְּלֵהְלֵה הִיָּה זָקִים חֲצִים וְמוֹת; כֵּן אִישׁ רָמָה אֶת רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא מִשְׁחָק אָנִי; יִשְׁמַע חֶכֶם וְיוֹסֵף לִקְחָה.

גובה הלב

יש דעות שאסור לו לאדם להתנהג בהן בדרך הבינונית, אלא יתרחק עד הקצה האחר, והוא גובה הלב, שאין הדרך הטובה שיהיה האדם עניו בלבד, אלא שיהיה שפל רוח, ותהיה רוחו נמוכה למאוד. ולפיכך נאמר במשה רבנו "עניו מאוד", ולא נאמר עניו בלבד. ולפיכך ציוו חכמים, מאוד מאוד הוי שפל רוח. ועוד אמרו (סוטה ה א) כל המגביה ליבו כפר בעיקר, שנאמר "ורם לבבך, ושכחת את ה' אלוהיך". ועוד אמרו בנידוי יהיה מי שיש בו גסות הרוח, ואפילו מקצתה. (רמב"ם פרק ב מהלכות דעות)

הכעס

הכעס, דעה רעה היא עד מאוד, וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעס אפילו על דבר שראוי לכעוס עליו. ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו, או על הציבור אם היה פרנס, כדי שיחזרו למוטב, יראה עצמו בפניהם שהוא כועס, אך תהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו, כאדם שהוא מדמה [מציג] איש בשעת כעסו, אבל הוא אינו כועס.

אמרו חכמים הראשונים, כל הכועס, כאילו עובד עבודה זרה. ואמרו שכל הכועס אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו. ואם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו. בעלי כעס, אין חייהם חיים. לפיכך ציוו חכמים להתרחק מן הכעס, עד שינהיג את עצמו שלא ירגיש אפילו לדברים המכעיסים. וזו היא הדרך הטובה. ודרך הצדיקים הן: עלובים, ואינם עלובים. שומעים חרפתם, ואינם משיבים. עושים מאהבה, ושמחים ביסורים. עליהם הכתוב אומר, "ואוהביו, כצאת השמש בגבורתו".

סייג לחכמה שתיקה

לעולם ירבה אדם בשתיקה, ולא ידבר אלא בדברי חכמה או בדברים שהוא צריך להם לחיי גופו. אמרו על רב תלמידו של רבנו הקדוש, שלא שח שיחה בטילה כל ימיו, וזוהי שיחת רוב כל אדם. ואפילו בצרכי הגוף, לא ירבה אדם בדברים. ועל זה ציוו חכמים ואמרו, כל המרבה דברים, מביא חטא. ואמרו: לא מצאתי לגוף טוב, אלא שתיקה.

סייג לחכמה, שתיקה. לפיכך לא ימהר להשיב, ולא ירבה לדבר. והמלמד לתלמידים ילמדם בשובה ונחת, בלא צעקה, ובלא אריכות לשון. הוא ששלמה המלך אומר (קהלת ט יז): "דברי חכמים בנחת נשמעים".

לשון חלקלקות

אסור לאדם להנהיג את עצמו בדברי חלקות ופיתוי. ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב, אלא תוכו כברו [פנים לבו כמו בחוץ], והעניין שבלב, הוא הדבר שבפה.

גניבת דעת

אסור לגנוב דעת הבריות, ואפילו דעת הגוי. כיצד? לא יסרב [לא יפציר] בחברו שיאכל אצלו, והוא יודע שאינו אוכל. וכן לא ירבה לו במתנות, והוא יודע שאינו מקבל. וכן לא יפתח לו חבית בפניו, כדי לפתותו שבשביל כבודו הוא פותח, אם בלאו הכי הוא צריך לפתוח את החבית, וכן כל כיוצא בזה. ואפילו מילה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת, אסורה. אלא שפת אמת ורוח נכון, ולב טהור מכל עמל [עיון].

ליצנות. שמחה.

לא יהיה אדם בעל שחוק והיתול, ולא עצב ואונן, אלא שמח. כך אמרו חכמים, שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה. וציוו שלא יהא אדם פרוץ בשחוק, ולא עצב ומתאבל, אלא מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

איזהו עשיר השמח בחלקו

לא יהיה אדם בעל נפש רחבה, נבהל להון, ולא עצל ובטל ממלאכה, אלא בעל עין טובה, ממעט בעסק ועוסק בתורה. ואותו המעט שהוא חלקו, ישמח בו.

אמצעי שלם

ולא יהיה - לא בעל קטטה ולא בעל קנאה, ולא בעל תאוה ולא רודף אחר הכבוד. כך אמרו חכמים, הקנאה והתאוה והכבוד, מוציאים את האדם מן העולם. כללו של דבר: ילך במידה הבינונית שבכל דעה ודעה, עד שיהיו כל דעותיו מכוונות באמצעות. והוא ששלמה המלך אמר (משלי ד כו): פֶּלֶס מַעְגֵּל רִגְלָךְ וְכָל דֶּרֶכְךָ יִכְנֹוּ. (עד כאן מהרמב"ם בהלכות דעות)

בעל תשובה אהוב ונחמד - אין כמוהו

אל ידמה בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים, מפני העוונות והחטאים שעשה. אין הדבר כן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא, וכאילו לא חטא מעולם. ולא עוד אלא ששכרו הרבה, שהרי טעם טעם החטא, ופירש ממנו וכבש יצרו. אמרו חכמים, מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. כלומר מעלתם גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שכובשים הם את יצרם יותר.

מעלות התשובה

כל הנביאים ציוו והזהירו על התשובה, ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותם ומיד הם נגאלים, שנאמר "ושבת עד ה' אלוהיך ... ושב ה' אלוהיך את שבותך... ושב וקבצך מכל העמים..."

גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלוהיך".

התשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנוי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה - והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד.

אמש היה זה מובדל מה' אלוהי ישראל, צועק ואינו נענה, עושה מצוות וטורפים אותן בפניו. והיום הוא מודבק בשכינה, צועק ונענה מיד, עושה מצוות ומקבלים אותן בנחת ושמחה, ולא עוד אלא שמתאוים להם.

הוי מחשב - הזוכה לשוב בתשובה מאהבת ה' יתברך באמת, כל עוונותיו מתכפרים לו מיד, ומחשיבים לו בשמים כאילו עשה במקומם מצוות, ואינו מקבל שום עונש או יסורים חס ושלום. אבל השב בתשובה מיראת העונש, נהפכים לו העוונות שעשה במזיד לשגגות, וצריך כפרה עליהם. (ריב)

מעלתם מתגדלת

בעלי תשובה, דרכם להיות שפלים וענוים ביותר, ואם חירפו אותם הכסילים בהזכירם להם מעשיהם הראשונים, ואמרו להם אמש היית עושה כך וכך, אל יתרגשו מהם, אלא שומעים ושמחים ויודעים שזו זכות להם. וכל זמן שהם בושים ממעשיהם שעברו ונכלמים מהם, זכותם מרובה ומעלתם מתגדלת, כי ההכנעה היא מעיקרי התשובה, וכל המעביר על מידותיו, מעבירים לו על כל פשעיו.

וחטא גדול הוא לומר לבעל תשובה, זכור מעשיך הראשונים, או להזכירם בפניו כדי לביישו, או להזכיר דברים ועניינים הדומים להם, כדי להזכירו מה עשה. הכל אסור, וכבר הזהירה התורה בהונאת דברים, שנאמר "ולא תונו איש את עמיתו".

מהם חיי העולם הבא?

פרק ח. הטובה הצפונה לצדיקים, היא חיי העולם הבא. והם החיים שאין עמהם מוות, והטובה שאין עמה רעה. הוא שכתוב בתורה, "למען ייטב לך, והארכת ימים". מפי השמועה למדו, "למען ייטב לך" לעולם שכולו טוב, "והארכת ימים" לעולם שכולו ארוך, וזהו העולם הבא.

העולם הבא אין בו גוף, אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת. ולכן אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני האדם צריכים להם בעולם הזה. ולא יארע בו דבר מן הדברים שקורה לגופות בעולם הזה, כגון אכילה, שתייה, ישיבה, עמידה, שינה, מיתה, עצב, צחוק, תשמיש וכיוצא בהם, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה.

שמה תקל בעיניך טובה זו, וידמה לך שאין שכר המצוות ומציאות האדם שלם בדרכי האמת, אלא בהיותו אוכל ושותה מאכלים טובים... ולבוש בגדי שש ורקמה, ושוכן באוהלי שן, ומשתמש בכלי כסף וזהב ודברים הדומים לאלו, כמו שמדמים אלו הערביים הטיפשים האוילים השטופים בזימה. אין זה כן, שהחכמים ובעלי דעה יודעים שכל הדברים האלו דברי הבאי והבל הם, ואין בהם תועלת. ואינם טובה גדולה אצלנו בעולם הזה אלא מפני שאנו בעלי גוף, וכל הדברים האלו צורכי הגוף הם, והנפש מתאוה להם ומחמדתם רק מפני צורך הגוף, שימצא חפצו ויעמוד על בוריו. אבל בזמן שאין גוף, נמצאו כל הדברים הללו בטלים ומבוטלים.

את הטובה הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא, אין שום דרך בעולם הזה להשיגה ולידע אותה, שאין אנו יודעים בעולם הזה אלא טובת הגוף ולה אנו מתאווים, אבל אותה הטובה היא גדולה עד מאוד, ואין לה ערך בטובות של עולם הזה אלא בדרך משל. אבל בדרך האמת שנערוך טובת הנפש בעולם הבא, כמו טובת הגוף בעולם הזה במאכל ובמשקה, אינו כן, אלא אותה הטובה, גדולה היא עד אין חקר, ואין לה לא ערך ולא דמיון.

כבר הודיעונו החכמים הראשונים שטובת העולם הבא, אין כוח באדם להשיגה על בוריה, ואין יודע גודלה ויופיה ועוצמה אלא הקדוש ברוך הוא לבדו. ושכל הטובות שהתנבאו בהם הנביאים לישראל, אינן אלא לדברים של הגוף, שנהנים בהם ישראל בימות המלך המשיח, בזמן שתחזור הממשלה לישראל. אבל טובת חיי העולם הבא אין לה ערך ודמיון, ולא דימויה הנביאים, כדי שלא יפחתו אותה בדמיון. הוא שישעיה הנביא אומר "עין לא ראתה, אלוהים זולתך, יעשה למחכה לו" (ישעיהו סד ג): כלומר: הטובה שלא ראתה אותה עין נביא, אלא רק האלוקים, תעשה לאדם שמחכה לו. אמרו חכמים, כל הנביאים כולם לא התנבאו אלא לימות המשיח, אבל העולם הבא "עין לא ראתה, אלוהים זולתך".

ערב יום הכיפורים

סליחות - נוהגים להרבות בסליחות ובתחנונים בערב יום הכיפורים באשמורת הבוקר. ואם אומרים את הסליחות של ערב כיפור לאחר הזריחה, ידלגו את אמירת הוידוי. ונהגו לעשות 'התרת נדרים' בערב יום הכיפורים. (ת"ה קעז)

תפלת שחרית - אין אומרים בתפלת שחרית וידוי ונפילת אפים. וכן אין אומרים מזמור 'יענך ה' ביום צרה', ומזמור 'תפלה לדוד'. ומנהג בני אשכנז שלא לומר גם 'מזמור לתודה'. מפני שבזמן שבית המקדש היה קיים לא הקריבו קרבן 'תודה' בערב כיפור, מפני שהיה צריך להביא עם הקרבן 40 חלות [10 חמץ ו-30 מצה], וחששו שמא לא יספיקו בערב כיפור לגמור לאכול את כל החלות, ונמצא שהיה מגיע לפסול של 'נותר'. אולם מנהג בני ספרד לאומרו, כיון שאין מזמור זה נתקן לשם קרבן 'תודה' אלא לשם הודאה. (עיין טור ובית יוסף סימן רפא. ת"ה קעז)

אכילה בערב כיפור - מצוה מן התורה לאכול ולשתות ולהרבות בסעודה בערב יום הכיפורים, ולכתחילה יאכל לחם לפחות בסעודה אחת. ומצוה זו נוהגת גם בנשים. וגם חולה שיש בו סכנה שחייב לאכול ביום כיפור, בכל זאת מצוה שיאכל בערב כיפור. (רל, רלב, רלה)

כרחם אב על בנים - אחד מהטעמים למצות האכילה בערב כיפור, בארו רבותינו על פי משל לאדם שהיה לו ילד שעשועים שלא התנהג כשורה, כעס עליו וציוהו להתענות יום אחד, אך ברחמיו עליו ציוה להאכילו ולהשקותו יום אחד לפני כן, כדי שיוכל לסבול את התענית. כן ה' יתברך אב רחמן, ציוה עלינו להתענות ביום הכיפורים לכפר על עוונותינו, וציוה עלינו להתחזק באכילה ושתייה קודם התענית, כדי שנוכל להתענות למחר. ועוד טעם אמרו בזה, משום שעל ידי האכילה והשתיה יהיה שמח וטוב לב, ומיושב בדעתו, ובשעה שלבו טוב עליו, יתן אל לבו להתפייס עם חברו בערב כיפור. (ת"ה קסח)

מלאכה. לימוד. - העושה מלאכה בערב כיפור, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. ואפילו תלמידי חכמים השוקדים על לימודם, צריכים להרבות באכילה ושתייה, על אף שממעטים בכך מלימודם. (רלה)

מאכלים קלים - אין לאכול בערב כיפור אלא מאכלים קלים שנוחים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ביותר ויראה כמתגאה בשעה שמתפלל. ויש נוהגים לאכול דגים לכבוד היום בסעודת הבוקר אבל לא לאחר מכן. ובשאר היום לא יאכל דברים המחממים את הגוף כמו ביצים, חלב, שום מבושל, דגים, בשר שמן וכיוצא. (רמ)

מעשה היה ברומי בערב כיפור, שהלך חייט יהודי ירא שמים לשוק לקנות דג לסעודתו, ונמצא שם רק דג אחד, והזדמן שם עבדו של המושל שעמד לקנותו, והחלו להתמקח היהודי ועבד המושל על המחיר עד שהגיעו לשנים עשר דינרי זהב, וזכה בו אותו יהודי חייט. בעת הסעודה שאל המושל את עבדו מדוע לא הבאת לי דג לסעודתי, אמר לו אדוני לא אכחד ממך, כי לא נמצא בשוק אלא דג אחד, והזדמן שם יהודי אחד שרצה לקנותו, והתמודדתי עמו על מחירו עד שהגיע לי"ב דינרי זהב, וכי היית רוצה שאקנה לך דג ב"ב זהובים? אמר לו המושל ומיהו היהודי הזה שקנאו, א"ל חייט פלוני, קרא לו המושל, אמר לו מה ראית חייט שכמוך לקנות דג ב"ב זהובים. א"ל החייט, אדוני יש לנו יום אחד בשנה והוא יום הכיפורים שמתכפרים בו כל העוונות שעשינו במשך השנה, וכאשר הוא מגיע האם אין אנו חייבים לכבדו כמיטב יכולתנו? א"ל המושל הואיל ונתת טעם יפה לדבריך, זכאי אתה! ופרע לו הקב"ה שכר לאותו חייט, שכיון שבא לביתו וחתך את בטן הדג, זימן לו הקב"ה בתוכו מרגלית טובה והתפרנס ממנה כל ימיו. (בראשית רבה פרשה יא אות ד. רמ)

קלי צום - המצטער הרבה בתענית, רשאי לבלוע כדור, שלא ירגיש בצער. (רנו)

מקוה - מנהג חשוב לטבול במקוה בערב יום הכיפורים, כדי להתפלל בטהרה. וגם לשם תשובה, כגר המתגייר שצריך טבילה. (מהרי"ל) ואולם חולה שאינו יכול לטבול, נכון שיעמוד תחת סילון המקלחת כשהברז פתוח עד שישער שנשפכו על גופו כמות של 9 קבים מים [כ- 12.5 ליטר]. ושליחי ציבור יזהרו ביותר בטבילה זו. [וכתב בשו"ת מן השמים, שאם שליחי הציבור יטהרו במקוה בכל מקום, ימהרו ביאת הגואל]. (רמה, רמו)

במקוואות שלנו שהם חמים, אין להזכיר שם שמים או להרהר בכוונות, ולא רק כשנמצא בתוך המים אלא אפילו בתוך החדר, כיון שיש להם דין מרחץ שאסור בהרהור כדין בית הכסא. ורק בנהרות או במקומות שהמים תמיד קרים, מותר להזכיר שם שמים, ויקפיד שראשו יהיה מכוסה. (הרשב"א, המאירי, מהרי"ו, כס"מ, משנ"ב ועוד. רמח)

מלקות - יש נוהגים שכל הקהל לוקים שלושים ותשע מלקות ברצועה קלה בערב כיפור, ואומרים וידוי באותה שעה, והמלקה אומר פסוק 'והוא רחום יכפר עוון' שלוש פעמים, ועל כל תיבה נותן מכה אחת. ויזהר המלקה שלא ילקה בחזקה. ונהגו מנהג זה, כדי שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו. (רמט)

תפלת מנחה - מתפללים מנחה קודם סעודה מפסקת, ואומרים וידוי הארוך בסיום העמידה, מחשש שמא יארע קלקול בסעודה, ולא יוכל להתוודות אחר כך. (רמט)

סעודה מפסקת - נהגו לטבל את חתיכת המוציא בסוכר, ונכון להביא גם מלח. (רנב)

קבלת יום כיפור - צריך להפסיק מאכילתו ומשתייתו מבעוד יום, שמצוה מן התורה להוסיף מחול על הקודש. וגם הנשים יזהרו בזה. ונוהגים להוסיף כרבע שעה לפני השקיעה. (רנב, רנה)

קבלה בפה - אף אם גמר את סעודה המפסקת וחשב שלא יאכל ולא ישתה עוד, רשאי לאכול ולשתות קודם השקיעה, כל שלא אמר בפיו שמתחיל להתענות. (רנה)

הדלקת נרות - פשט המנהג כמעט בכל תפוצות ישראל להדליק נרות בערב יום הכיפורים. וקודם ההדלקה תברך "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר של יום הכיפורים". ומנהג רוב בנות אשכנז להדליק תחלה ואחר כך לברך. ועיין בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א'. (רנו)

שהחיינו - אין לאשה לברך 'שהחיינו' קודם הדלקת הנרות בערב כיפור, כיון שבברכה זו היא מקבלת עליה את קדושת יום הכיפורים, ושוב יהיה אסור לה להדליק את הנרות. ואמנם רשאית היא לברך 'שהחיינו' אחר גמר ההדלקה מיד, ותשים לב לחלוץ את מנעלי העור קודם ברכת 'שהחיינו'. ולא תאכל ולא תשתה לאחר ברכת 'שהחיינו', כיון שקבלה עליה תוספת יום הכיפורים לכל הדינים. (רנו)

בגד נאה - אמרו חז"ל (שבת קיט ע"א) על הפסוק (ישעיה נח יג) 'לקדוש ה' מכובד', זהו יום הכיפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה, אבל כבדהו בכסות נקיה. ולכן ילבש בגדים נאים לכבוד יום הכיפורים. ופורסים מפה נאה על השלחן כמו בשבת, ונותנים עליה ספרי קודש. ויש מבני אשכנז הלובשים חלוק לבן הנקרא 'קיטל'. (רנט)

יום הכיפורים

חמשה עינויים

יום הכיפורים כולו, אסור באכילה ושתיה, רחיצה, סיכה, נעילת נעלי עור, ותשמיש המטה. וכל הדינים בו שווים בין לאנשים ובין לנשים. (עדר)

אכילה ושתיה - אסור לאכול ולשתות אפילו כלשהו. ואפילו טועם ופולט אסור. ואפילו המאכל או המשקה מר ואינו אוהבו כלל, אסור. (ערה. ת"ה ריג, רטו)

מסטיק - אסור ללועסו ביום כיפור, אפילו אם אין בו מתיקות כלל. (ח"ע ארבע תעניות כט)

מאכל לקטנים - אין המאכל מוקצה ביום כיפור, ולכן מותר להאכיל את הילדים הקטנים, ואין חשש שמא יאכל או ישתה גם הוא. (רפו. ת"ה ריט)

בשמים - מצוה לברך על בשמים, מי בושם, ומיני פירות שיש בהם ריח טוב ביום הכיפורים, כדי להשלים מאה ברכות. ומותר גם לשאוף טבק הרחה. (רפג, ח"ע ברכות שיג)

רחיצה - אסור להתרחץ ביום הכיפורים בין במים חמים ובין במים צוננים, ואפילו מקצת גופו, ואפילו להושיט אצבעו במים, אסור. ומכל מקום לא אסור אלא רחיצה של תענוג, אבל אם היו ידיו מלוכלכות בעפר וכיוצא בזה, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם, כיון שאין זו רחיצה של תענוג. (שי)

נטילת ידים בבוקר - כשקם משנתו, יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו בלבד, [כיון שאין רוח רעה שולטת בכיפור כל כך], ויטול ג' פעמים לסירוגין כבכל השנה, ויברך "על נטילת ידים". (שיא)

אשר יצר - הנצרך לבית הכסא, יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו ויברך 'אשר יצר'. ואם היו ידיו מלוכלכות, מותר לרחוץ כל מקום שיש בו לכלוך. ופשוט שאם נצרך לנקביו גדולים, שחייב לקנח במים כבכל השנה ולא יסתפק בנייר לבד. (שיא)

רחיצת פנים בבוקר - כשקם משנתו לא ירחץ פניו במים. ואם יש לו לפלוף על יד עיניו, מותר לרחוץ את המקום המלוכלך בלבד, כי אין זו רחיצה לתענוג. ומי שהוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו כשאינו רוחץ פניו בבוקר, מותר לו לרחוץ את פניו. ובני אשכנז מחמירים גם לאיסטניס שלא ירחץ את פניו. (תקנר ס"א. תריג ס"ד)

רחיצת פנים לכלה - כלה שנשאת מתאריך י' באלול, כיון שבכיפור היא בתוך שלושים יום מהחתונה, התירו לה חכמים לרחוץ את פניה, מפני שהיא צריכה להתנאות ולהתחבב על בעלה. (שיב)

מקוה - אסור לטבול במקוה טהרה, ואפילו רגיל לטבול כל יום במשך השנה. וכמו כן אשה שהגיע זמנה לטבול בליל כיפור, אסור לה לטבול בשום אופן. (ת"ה רכז)

סיכה - אסור לסוך בשמן ביום הכיפורים, ואפילו מקצת גופו. (שיג)

נעילת הסנדל - אסור לנעול סנדל או מנעל של עור ביום כיפור, אבל מנעל העשוי מגומי או מבד ושאר מינים, אע"פ שאין לו צער בהליכתו, מותר לנעלו. (שיג)

נעלי עץ או גומי שיש להם רצועת עור קטנה מלמעלה שמכניסים בה את ראשי האצבעות, מותר לנעולם אבל אם העור חופה את הרגל ומגן עליו, אסור. (ח"ע ארבע תעניות שא)

בזמננו מותר לקטנים לנעול נעלי עור, [שרק בזמנם שהיו רגילים הרבה ללכת יחפים במשך השנה, החמירו עליהם בכיפור שלא ינעלו נעלי עור, שהרי רגילים בכך. אבל היום שאין דרך הילדים ללכת יחפים, לא החמירו עליהם], אך טוב שינעלו נעליים אחרות. (שמ)

חולה - שאין בו סכנה, אע"פ שחייב להתענות, מכל מקום מותר בנעילת נעלי עור. והוא הדין לילולת בתוך שלושים יום. (שיט)

איש ואשה שזכו - אפילו שהאשה טהורה, אסורים בתשמיש, ואף נגיעה סתם לא יגע בה. ובמקום צורך מותר להושיט לה ביום איזה חפץ מידו לידה. (תרטו ס"א. שבה)

איסור מלאכה

יום כיפור אסור מן התורה בעשיית מלאכה כמו בשבת. והוא הדין לכל הדברים האסורים מדברי חכמים כטלטול מוקצה, אסורים גם בכיפור כמו בשבת. (רפב)

וכאן המקום ליידע את אחינו התועים מדרך האמת, אשר מחד גיסא נזהרים ביום כיפור שלא להדליק אור ושלא לנסוע ברכב וכו', ולעומת זאת אינם נזהרים בזה ביום שבת. ואינם יודעים כי המחלל את השבת, עונשו חמור יותר מהמחלל כיפור. ובאמת שהכל תלוי ברצון האדם, כי כמו שאפשר להתאפק בכיפור שלא לעשן ולא להדליק, ויודעים יפה להדליק קודם את כל האורות שצריך, ולתת חתיכות דבק סלוטייפ על כפתורי החשמל, כדי שלא יטעה משהו מבני הבית להדליק או לכבות את האור, כך יכולים לעשות כן בכל שבת ושבת ולא להתעצל. רק חבל שאינם נותנים צ'אנס לעצמם לשבת ולחשוב אפילו חמש דקות, שבאמת יכולים הם לעשות כן בכל שבת. ואפילו אם נדמה להם שאינם יכולים להזהר בכל האיסורים, לפחות יצילו את עצמם בחלק מן האיסורים, כמו הדלקת אור שזה קל מאוד, כי לא דומה העובר על דברי המלך עשר פעמים, לעובר על דברי המלך עשרים פעם, שבדאי עונשו חמור יותר, ואט אט יוסיפו לשמור יותר. ישמע חכם ויוסף לקח.

הפטורים מהתענית

עד גיל 9 - קטן או קטנה פחותים מגיל תשע, אינם מתענים כלל, ואפילו אם רצו להתענות, מוחים בהם שלא יתענו ומאכילים אותם. והגדולים מוזהרים להקפיד על הקטנים שיאכלו וישתו כל צרכם. ואמרו בתלמוד ירושלמי (יומא פ"ו ה"ד): מעשה באדם אחד שהיה מהלך בדרך ביום הכיפורים ובתו עמו, אמרה לו בתו, אבא צמאה אני, אמר לה המתני מעט. חזרה ואמרה לו אבא צמאה אני, אמר לה המתני, עוד מעט נגיע לבית, ופתאום נפלה ומתה. מכאן יש ללמוד את חומרת הענין שלא לתת לקטנים להתענות ביום כיפור. (של)

גיל 9 או 10 - מחנכים אותם לתענית שעות. כיצד? אם היו רגילים לאכול בכל יום בשעה שמונה בבוקר, נותנים להם לאכול בשעה תשע או עשר, כפי כוחם. ויקפידו ההורים שיאכלו וישתו כהוגן בערב כיפור, ובפרט שירבו בשתייה, כדי שלא יצמאו ויצטרכו לשתות בליל כיפור. ומכל מקום אם התעוררו בלילה ומבקשים לשתות, יתן להם לשתות. ואם רוצים הם להמשיך ולהתענות כל היום, אין לתת להם בשום אופן. והורים המזלזלים ונותנים לילדיהם לצום, עתידים ליתן את הדין על שלא שומרים על הפיקדון החשוב שבאור עולם נתן להם. (של. ת"ה רמא)

גיל 11 - אע"פ שמעיקר הדין היה מצוה לחנך את הילדים מגיל 11 שיתענו, מכל מקום בזמננו שירדה חולשה לעולם, לא יתענו אלא עד חצות היום [בערך 11:35], לפי שזמן חורף]. ואם אינם יכולים, רשאים לאכול קודם חצות. (שמ. ת"ה רמא)

בר מצוה - נער בן 13 שנה ונערה בת 12 שנה שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל דבריהם, וחייבים להתענות מהתורה. ואם הם חלשים, ישאלו רופא. ולא יחמירו עליהם, שכבר נאמר (קהלת ז טז): "אל תהי צדיק הרבה". (שמ)

מעוברות - חייבות להתענות, אלא שאם יש לה סיבוכים בהריון, והרופא אומר שאם תצום, יש חשש סכנה לה או לולד, פטורה מלהתענות. (ת"ה רמז)

אשה שהתעברה בעזרת טיפולים, בהיות ועל פי דעת הרופאים יש "בשבועות הראשונים" של ההריון סכנת הפלה יותר משאר מעוברות, צריכה לשתות כשחל כיפור באותם שבועות, ותנוח הרבה מאוד, ולא תלך לבית הכנסת, אלא תתפלל בשכיבה בבית. (הליכות שלמה אורבך. רפז, רצה)

מעוברת שהרופא חושש שהצום יכול לגרום לה להפלת העובר, צריכה בודאי לאכול, ואף על פי שלא הפילה בפעמים הקודמות. (הליכות שלמה עמוד פא)

מעוברת שהחלו לה צירי לידה סדירים, תתחיל לשתות, כדי שלא תהיה בשעת הלידה במצב של חוסר נוזלים. ולא תחמיר לשתות מעט מעט כל תשע דקות כמבואר להלן, אלא תשתה יותר מהר, כדי שבגופה תהיה מידת הנוזלים הראויה לה בשעת הלידה. וכן אם החלה ירידת מים תשתה ולא תדקדק בזה. ועדיף שיתנו לה משקה המזין את הגוף כחלב או מיץ ענבים. ואם מרגישה שצריכה לאכול ולא די לה בשתייה בלבד, תאכל ותבוא עליה ברכה. (הליכות שלמה. רצ)

מניקות - חייבות להתענות, ואפילו אם יחסר מעט מהחלב בגלל הצום. ומכל מקום כל מניקה תשתה הרבה חלב בערב הצום, כדי שלא יחסר לה ממזון התינוק. (רפז)

ואולם אם התינוק חולה ואם היא תתענה יכולה לגרום חשש סכנה לתינוק, הריהי פטורה מלהתענות. ואפילו אם ישנה אפשרות להשתמש בתחליפי חלב לתינוק, אין להתחשב בכך, כיון שמזונו של התינוק הוא חלב האם. ועל פי הרוב, די שתשתה ולא תאכל. (הליכות שלמה אורבך. רפז)

יולדת בתוך שלשה ימים - ללידתה, הריהי נקראת חולה שיש בה סכנה ופטורה מלהתענות. ואפילו אם היא אומרת שיכולה להתענות, אין שומעים לה. ואפילו אם הרופא גם כן אומר שיכולה היא להתענות, אין שומעים לו. ותוך שלושה ימים ללידה, היינו שילדה בתוך שבעים ושתיים שעות קודם יום כיפור. (וזהו שלושה ימים 'מעת לעת'. 'מעת לעת' הוא 24 שעות). ולכן אשה שילדה בתאריך ז' תשרי בשעה 16:00 אחה"צ, פטורה היא מלהתענות ביום כיפור עד שעה 16:00. כן פסקו בעל הלכות גדולות, רבנו גרשום, התוספות, האשכול, הרשב"א, הריטב"א, רבנו פרץ, הרא"ש, הר"ן, האור זרוע ועוד רבים מרבותינו האחרונים, שלא אומרים בדין זה 'מקצת היום ככולו', כיון שזה עניין חמור של נפשות, ואוכלת כל שלא עברו שלשה ימים מלאים ממש [72 שעות], ואסור להחמיר בזה. (רצ)

יולדת משלשה ימים ועד שבעה - יולדת שעברו מהלידה שלושה ימים מעת לעת [72 שעות], כל עוד שהיא בתוך שבעה ימים ללידה, תלוי הדבר בהרגשתה, שאם אמרה איני צריכה לאכול, אין מאכילים אותה. אך אם לא אמרה כלום ושתקה, מאכילים אותה. ושבעה ימים היינו 'מעת לעת'. ולכן אם ילדה בתאריך ג' תשרי בשעה 16:00 אחה"צ, אם לא אמרה איני צריכה לאכול, עד שעה 16:00 ביום כיפור, מאכילים אותה. (רצא)

אם הרופא קבע שאם היא תתענה יש חשש סכנה בכך, אפילו אמרה איני צריכה לאכול, מאכילים אותה. ואם אין רופא במקום שיודע אם היא צריכה לאכול, וגם היא אינה יודעת אם היא צריכה, מחשש ספק נפשות מאכילים אותה. (ת"ה רנג)

הפילה - אם הפילה לאחר ארבעים יום מהריונה, דינה כולדת וכנ"ל. (רצה)

חולה שיש בו סכנה - נאמר בתורה, "ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". ודרשו חז"ל 'וחי בהם' ולא שימות בהם. ולכן אם קבע הרופא [אפילו גוי] שאם החולה יתענה יש חשש שיבוא לידי סכנה, הרי הוא חייב לאכול ביום כיפור. ואפילו אם אין הסכנה מיידית, אלא תבוא רק לאחר מכן, צריך לאכול, שפקוח נפש דוחה את כל המצוות שבתורה. (סימן תריח סעיף א. רפז. ת"ה רנה)

אסור לחולה להחמיר ולהתענות - חולה שאכל ביום כיפור, אינו צריך תשובה וכפרה על כך כלל, כי לא רק שלא עבר על חשש איסור ואפילו קל שבקלים, אלא אדרבה קיים מצוה באכילתו. ואפילו אם החולה רוצה להחמיר ולהתענות ביום כיפור, אינו רשאי. ואפילו אם הוא טוען שמרגיש בעצמו שיכול להתענות ולא יבוא לידי סכנה, והרופא קובע שהחולה צריך לאכול, אינו רשאי להתענות. ובכל אופן כשהוא פטור מלהתענות, אם עבר והתענה, לא רק שלא עשה מצוה וחסידות, אלא ענוש יענש בידי שמים על כך, והרי הוא מתחייב בנפשו. ומצוה להסביר את הדברים לחולה בטוב טעם ודעת, על ידי תלמידי חכמים היכולים להשפיע עליו, ושב ורפא לו. (רפז. ת"ה רנה)

לב יודע מרת נפשו - אפילו אם מאה רופאים אומרים שהחולה יכול להתענות, אך החולה אומר שמרגיש בעצמו שאינו יכול להתענות וחושש שיבוא לידי סכנה, שומעים לחולה ומאכילים אותו, כי "לב יודע מרת נפשו". (סימן תריח סעיף א)

זקן - מופלג שאם יצום יחלש כוחו מחמת התענית, דינו כחולה שיש בו סכנה, ואפילו אין לו שום חולי, צריך לאכול ביום הכיפורים. (ת"ה רעא)

כיצד מאכילים את החולה - הכמות שאם אדם אכל בכיפור חייב עונש כרת, היא: 'כותבת הגסה', [דהיינו תמרה גדולה, ושיעורה כשני שליש ביצה = 36 גרם]. ודוקא כשאוכל בתוך זמן קצוב של 'אכילת פרס' [שיש אומרים שהוא 7.5 דקות, וי"א 9 דקות]. לכך מאכילים את החולה פחות מכמות שחייבים עליה כרת, כדי להקל את חומרת האיסור. (רצז)

יש להכין לחולה בערב כיפור פרוסות שמשקלם 30 גרם לכל פרוסה, וכשיצטרך לאכול, אוכל פרוסה אחת, ושוהה כעשר דקות, ואוכל פרוסה שניה. ואם צריך לאכול עוד, שוהה שוב כעשר דקות, ואוכל פרוסה שלישית, עד שיאכל כפי שהרופא אמר שהוא מוכרח לאכול ולא יותר. ואם שכחו בערב כיפור לשקול את הפרוסות, ישקלו ביום כיפור, ופשוט שלא במשקל חשמלי. (רצז)

נטילת ידים וברכת המזון - חולה שאוכל כזית לחם כנ"ל, צריך ליטול את כל פרק היד עד הזרוע, [כיון שהרבה מהראשונים אומרים שמן הדין צריך ליטול ידים לסעודה עד

הזרוע, ואין זו רחיצה של תענוג אלא למצוה], אך לא יברך 'על נטילת ידיים', [כיון שאוכל רק כזית בזמן אכילת פרס]. ויברך 'המוציא' קודם אכילתו. ולאחר שיסיים אכילתו, יברך ברכת המזון, ויאמר 'יעלה ויבוא' ויזכיר: 'ביום הכיפורים הוזה ביום סליחת העון הזה'. ואם שכח לומר 'יעלה ויבוא', אינו חוזר. וכשחל יום כיפור בשבת, צריך החולה לומר גם 'רצה והחליצנו', ואם שכח אינו חוזר. (שח. חז"ע ארבע תעניות רצב. ת"ה רסה)

כיצד משקים את החולה - כמות השתיה שאם שתה אדם ביום כיפור חייב כרת, הוא: 'כמלוא לוגמיו' [41 גרס]. ודוקא כששתה בתוך שיעור זמן של שתיית רביעית, שזה כשלוש שניות. לכן יתנו לחולה מים במדה עד 35 גרם, וישהה כמה שניות וישתה שוב עד 35 גרם, ושוב ישהה מעט וישתה. וכן יעשה לפי הכמות שהרופא קבע ולא יותר כלל. ואם אפשר, טוב שישהה בין שתיה לשתיה כתשע דקות. (רצו)

גלולות ותרופות - חולה שיש בו סכנה מותר לו לבלוע גלולות ותרופות, אפילו הם מתוקים, אלא שעדיף שיבלעם בלי מים. ואם אינו יכול לבלעם כך, רשאי לשתות מים עמהם. אלא שיזהר לשתות בלגימות קטנות שאינם יותר מ- 35 גרם. (רעא)

חולה שאין בו סכנה הצריך לבלוע תרופות, אם טעמן מר ביותר ואינן ראויות לאכילה, רשאי לבלוען בלי מים. ואם אינן מרים, יעטפם בניילון נצמד, ויבלע. (רעא)

הלכות תפלת יום הכיפורים

טלית - נוהגים להתעטף בטלית לפני ערבית, כדי לעמוד בתפלה באימה וביראה, ולהתפלל בכוונה. וגם כדי להדמות למלאכים. וכשמתעטף בטלית קודם צאת הכוכבים [אפילו בבין השמשות], מברך 'להתעטף בציצית' אבל לאחר זמן זה, לא יברך. (רסא. ת"ה רעג)

לך אלי - מנהג בני ספרד לפתוח בליל כיפור באמירת "לך אלי תשוקתי", המיוחס לרבי יהודה הלוי, ואומרים אותו עם הוידוי שבו בהכנעה. ואח"כ אומרים פיוט "שמע קולי", המיוחס לרבנו האי גאון. (רסב)

יום הכיפורים שחל בשבת

*** קבלת שבת -** יום הכיפורים שחל בשבת, אין אומרים בו קבלת שבת אלא 'מזמור שיר ליום השבת' בלבד, ואחר כך יתחילו 'לך אלי'. (רסו)

*** קידוש של שבת -** יכריזו החזן קודם תפלת ערבית שיכוונו לצאת ידי חובת קידוש של שבת כאשר חותמים בעמידה 'מקדש השבת וישראל ויום הכיפורים'. (רע)

הוצאת ספרי התורה - אחר אמירת 'שמע קולי', פותחים את ההיכל ומוציאים את ספרי התורה. וכתב רבנו האר"י ז"ל שיש ענין גדול להדר ולקנות אפילו בדמים מרובים את נשיאת ספר התורה של 'כל נדרי' ולחבקו בשתי זרועותיו, שיש בזה תיקון גדול לעוון החמור. ואם אין להם ספרי תורה להוציא, אין זה מעכב. (רסה)

אנחנו מתירים להתפלל את העבריינים - הש"צ פותח באמירת: "בישיבה של מעלה

ובישיבה של מטה על דעת המקום ברוך הוא ועל דעת הקהל הקדוש הזה, אנחנו מתירים להתפלל את העבריינים". וטעם הדבר, מפני שאמרו חז"ל (כריתות ו): כל תענית צבור שאין בה מפושעי ישראל, אינה תענית. שהרי החלבנה ריחה רע, ומנאה הכתוב עם סממני הקטורת. (רסג)

כל נדרי - אומר הש"צ בקול רם 'כל נדרי', והצבור אומרים בלחש. ונהגו לכופלו ג' פעמים. ויש נהגו ששלושת הקונים הראשונים הם אומרים בקול רם 'כל נדרי'. (רסד)

פשט המנהג לומר 'כל נדרי' אחר צאת הכוכבים. (רב האי גאון, רב סעדיה גאון, רש"י, ספר הישר, נימוקי יוסף, הריב"ש, הרוקח, מהר"ם מרוטנבורג, הטור, רבנו ירוחם ועוד) ויש אומרים אותו קודם לכן. (רסב)

שהחיינו - מברכים 'שהחיינו' בליל יום הכיפורים. ונהגו שהקונה את ספר התורה הראשון הוא מברך 'שהחיינו' בקול רם, ומוציא את כל הקהל ידי חובה. וצריך שיודיע לצבור שמכוין להוציאם ידי חובה, ויכוונו גם הם לצאת. ויזהרו שלא לענות 'ברוך הוא וברוך שמו' אלא רק 'אמן'. ואם הזוכה בספר התורה, אינו יודע להוציא ידי חובה, אם אפשר לפייסו שהשליח צבור או הרב יברכו ויוציאו ידי חובה, יעשו כן. ואם אי אפשר, יכריזו שהזוכה יברך בקול רם, וכל הצבור יברכו אחריו. (רסו)

חסד של אמת - מנהג נכון והגון מאוד לעשות השכבה לנפטרים ביום כיפור, ולתרום כסף לצדקה לעילוי נשמתם, כי גם המתים צריכים כפרה, ומעשים אלו מועילים לכפר עליהם, ולהקל את דינם, ולהעלותם מדרגה לדרגה בגן עדן. ומנהג זה יסודתו בהרי קודש, כמבואר בהרבה מרבתינו הראשונים, ומהם: רש"י, מחזור ויטרי, הרוקח, ראבי"ה, שבולי הלקט, ארחות חיים, המנהגות, המרדכי ועוד. (רסח)

תפלת ערבית

קודם תפלת ערבית יאמר השליח צבור חצי קדיש, ואחר כך יאמר פסוק, "והוא רחום יכפר עוון..." ואפילו אם חל יום כיפור בשבת, אומרים אותו. (רב עמרם גאון, רבנו יצחק בן גיאת, מחזור ויטרי, העיטור, המנהיג, שבולי הלקט, הרא"ש, הטור, רבנו ירוחם, אבודרהם, ארחות חיים, כל בו, סדר היום, שלמי ציבור, חמדת ימים, בתי כנסיות, שלחן גבוה, הגר"ח פלאגי, זבחי צדק ועוד) ואע"פ שאין אומרים 'והוא רחום' בליל שבת ויום טוב, שונה יום הכיפורים, כיון שהשעה צריכה לכך. (רסט)

אחד מימינו ואחד משמאלו - בתפלות יום הכיפורים, יעמדו שני אנשים אחד מימין השליח צבור ואחד משמאלו. כמו שנאמר אצל משה רבנו במלחמת עמלק, "ואהרון וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד". ומנהג בני אשכנז שאין עומדים השניים אלא עד אמירת 'ברכו', אבל מנהג בני ספרד שעומדים השניים בכל התפלות. (סימן תריט סעיף ד, שיירי כנסת הגדולה ועוד. רפז)

'ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד'. - אומרים ביום כיפור בקול רם. ויש להזהר להפסיק בין תיבת 'ברוך' לתיבת 'שם'. והסבירו במדרש, שבשעה שעלה משה למרום לקבל את התורה, שמע את מלאכי השרת שהיו אומרים לפני הקב"ה 'ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד', ולימדו לישראל. ולמה אנו אומרים אותו

בלחש? אמר רבי אסי, משל לאחד שגנב תכשיט מארמון המלך, ונתנו לאשתו ואמר לה, אל תתקשטי בו בפרהסיא אלא בתוך הבית. אבל ביום כיפור שעם ישראל דומה למלאכי השרת, יכולים לאומרו בפרהסיא ככל מלאכי השרת. (רסט)

קול בכי - יתפלל בכוונה גדולה, בהכנעה, באימה ויראה מחרדת יום הדין. ויתפלל בבכי, ובפרט בעת אמירת הוידוי, ששערי דמעה לא ננעלו. אך אם אינו יכול לבכות ממש, יתפלל ויתוודה בקול של בכי, שנאמר 'כי שמע ה' קול בכי'. (רעא, עדר)

הוידוי - צריך לאומרו מעומד, וישחה מעט לאות הכנעה, ויכה בנחת באגרוף ימינו על צד שמאלו כנגד לבו. ולבד מהוידויים שאנו אומרים בתפלות הלחש, בכל פעם כשאומר הש"צ וידוי, צריכים הציבור לומר יחד עמו. נמצא שבסה"כ אנו אומרים עשרה וידויים. ואם שמע קדיש או קדושה או ברכה בוידוי, יענה. (רנא, עדר)

הוידוי הארוך - חובר על ידי רבנו ניסים גאון. יש שנהגו לאומרו בשחרית. ויש שנהגו לאומרו בערבית, כדי שלא לעשות טורח צבור בבוקר, שבלאו הכי התפלה ארוכה מאוד. וישתדל לאומרו בדמעות שליש. וידוע על הרבה גדולי ישראל שבכו בכי גדול בשעת אמירת הוידוי, ובפרט בשעת אמירת "בטלנו תורתך ימים ולילות", ואם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו אזובי הקיר. (מועד קטן כה ע"ב). (רעא, ת"ה רצג)

זיכוי הרבים - מנהג טוב נהגו במקומות רבים לזכות את הצבור לאחר תפלת ערבית ולהשמיע להם דברי מוסר והתעוררות, או מהלכות יום הכיפורים והסבר 'סדר העבודה' שקוראים למחרת, או מהלכות חג הסוכות הסמוך לאחר יום הכיפורים. וכל אחד ישתדל לעשות ככל האפשר לזכות את ישראל. ומותר לקרוא תהלים בליל כפור, ולכן אם קשה להם ללמוד, יחלקו את התהילים בין הקהל. וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. ובפרט ביום הקדוש שבודאי חשוב להוסיף עוד ועוד זכויות וסגוריא על עם ישראל, ואשריו בעולם הזה, וטוב לו בעולם הבא.

לא להאריך - לא יאריכו בפיוטים מדאי בתפלת שחרית. ויש לקצר גם במכירת המצוות, וישתדלו שלא להעלות מדאי מוסיפים, שלא להלאת את הציבור, ולגרום להם לדבר חס ושלוש בבית הכנסת. ונאמר 'ויאמר לקוצרים ה' עמכם'. (שמו)

ברכות השחר - מברכים 'שעשה לי כל צרכי' ביום כיפור, שאע"פ שאנחנו אסורים בנעילת הסנדל, מכל מקום הברכה על מנהג כל העולם שנועלים נעליים ביום זה. ועוד שאין אנו הולכים יחפים אלא נועלים מנעלים שאינם של עור. ועוד שנועלים מנעלי עור במוצאי כיפור, וכשמברכים בבוקר, הברכה היא גם על הלילה. (שכ)

ובכן נקדישך מלך - הוא סדר קדושה שחיברו רבי יהודה הלוי, ואומרים אותו לפני הקדושה שבחזרת הש"צ. והסומך שעומד על יד הש"צ אומרו, והש"צ שותק ושומע. אך אם אין מי שיאמרו זולת הש"צ, רשאי הש"צ לאומרו, ואין בזה חשש הפסק. (שמג)

נטילת ידים לברכת כהנים - כהן העולה לדוכן, נוטל ידיו עד סוף הפרק כמו בכל השנה. [כיון שכך היה קידוש ידי הכהנים בבית המקדש, וגם אין זו רחיצה לשם תענוג]. (שיב)

קריאת התורה - קוראים בפרשת אחרי מות על מיתת שני בני אהרון. וכתוב בזוהר הקדוש שקריאה זו מכפרת על עוונות בני ישראל, שאמר הקב"ה אם בני עוסקים במיתת הצדיקים, נחשב כאילו הקריבו לפני קרבן לכפר עליהם. וכל המצטער על אובדן הצדיקים ומוריד עליהם דמעות, מכריז עליו הקב"ה: "וסר עוונך וחסטתך תכופר". ולא ימותו בניו בחייו ח"ו, ועליו נאמר "יראה זרע יאריך ימים". (שמח)

העולים לספר תורה - חולה שיש בו סכנה שחייב לאכול, רשאי לכתחילה לעלות לתורה בשחרית ומנחה. שאין דין כיפור כשאר צומות שאם אינו מתענה, לא יעלה, כי הקריאה בתורה ביום הכיפורים, היא בגלל קדושת היום כמו בכל שבת ויום טוב ולא מחמת התענית. וגם מכיון שאינו אוכל אלא פחות פחות מהשיעור, עדיין שם תענית עליו. (שמט)

המחלל שבת בפרהסיא שקנה עלייה לספר תורה, מותר להעלותו ואפילו הוא כהן, אלא שיוסיפו עולה אחר לעליית 'מוסיף' כנגדו, ואין צורך לחזור על הפסוקים שקראו לו, כי העיקר הוא שיעלו ששה אנשים כשרים. ומכל מקום העובר על שאר איסורי תורה חוץ מחילול שבת, כל שאין בכוונתו להכעיס, מעיקר הדין כשר הוא לעלות לספר תורה, אבל אם אפשר, יעלו מוסיף אחר כנגדו. (יחז"ד ח"ב סימן טז)

סדר העבודה - בתפלת החזרה של מוסף אומר השליח ציבור את סדר עבודת בית המקדש שהיתה ביום הקדוש הזה. וכתב בספר חמדת ימים: "ומה מאוד יתאונן אדם חי להיות דווה ליבו בחטאיו ולהתעורר בבכי ואנחה בעת ובעונה של אמירת סדר העבודה, על כי גלה משוש ליבנו, זבול מקדשנו חרב בעווננו ובטלה העבודה, לא מזבח ולא קרבן ולא כהן גדול לכפר על עדתנו וכו'. ומבכה השליח צבור עמו את הציבור על חרבן בית המקדש וגלות ישראל וחסרון עבודת בית ה' אלוקינו, כי עוונותינו היטו אלה. ויאמר גם את הפיוט 'אשרי עין ראתה כל אלה...' בדמעות הלב ובאנחה גדולה. ולא כמנהגי איזה שליחי צבור שאומרים את כל סדר העבודה בלי שום בכי ואנחה, רק בתודה וקול זמרה. ועושי אלה ומעוררים ליבות בני אדם על כבוד שמו ושמוות היכלו, המה יזכו לראות פני שכינה". ע"כ. (מזהב ומפז עמוד תק)

כורעים ומשתחוים - נוהגים בסדר העבודה שכל הציבור כורע באמירת "כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים: ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד". ויזהרו שלא להשתחוות על רצפת אבנים אלא יפרסו איזה שטיח על הארץ, ואם אין שטיח, יפרסו חלק מהטלית על הארץ וישתחוו עליה או ישתחוו על הספסל. והשליח צבור, לא ישתחוה עם הקהל, כיון שאסור לו לזוז ממקומו בחזרה אלא ישתחוה על התיבה כשהוא עומד. (שבג)

נ"ש לדעת, כי אסור להשתחוות על רצפת אבנים אפילו בלא פישוט ידיים ורגלים, אלא אם כן נותן איזה דבר המפסיק בין פניו לרצפה. ולכן העושים 'שכיבות שמיכה', יש לידע אותם שאסור לעשות כן, אלא אם כן יתנו איזו מגבת או משהו אחר בין פניהם לרצפה].

ברית מילה - כאשר ארע ברית מילה בכיפור, חייב המוהל למצוץ את הדם, אך לא על ידי יין, שמא יבלע מהיין. ומברכים 'אשר קדש ידיד' בלי כוס. ויש נהגו לברך 'בורא פרי הגפן' על היין, ולתת לקטן שהגיע לגיל חינוך שישתה. ובמקרה זה, צריך לכוין עליו ולהוציאו ידי חובה בברכת 'הגפן', ולומר לו שיכוין לצאת. (שמא, שבג)

ודברת בם ולא בדברים בטלים - מה טוב ומה נעים, מה שנהגו לארגן שיעור בדברי תורה קלים ומעשיות של צדיקים, בזמן ההפסקה שבין מוסף למנחה, למען חיזוק הקהל ביום הקדוש הזה, שלא יאבדו את היום בדברים בטלים או בדיבורים אסורים חס ושלום. כי יושב בטל כישן דמי, ולכן אם יודע שהוא לא ילמד, עדיף שילך לישון, כדי שלא יכשל בדיבורים בטלים ואסורים ביום הקדוש הזה.

מאה ברכות - חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. וביום הכיפורים יש להתאמץ ולהשתדל בכך ביותר, כיון שחסרים למעלה משלושים ברכות, ולכן ישלים בברכות הבשמים 'עצי בשמים' [הדסים, לואיזה], 'עשבי בשמים' [נענע, רודא], 'מיני בשמים' [מי בושם], 'הנותן ריח טוב בפירות' [אתרוג, לימון אחר שפשוף בקליפה], ואין לחשוש שמא יאכל מהפרי. ואשרי המביא בשמים לבית הכנסת לזכות את הצבור ביום הקדוש הזה, וקונה סגורים לעצמו. וטוב שיעלה 'מפטיר', ובתנאי שיודע לקרוא את ההפטרה בטעמים ונקודות כהוגן, ובזה ירויח עוד כמה ברכות. (רפג. ח"ע ברכות שיג)

ועצה טובה, שיודיעו לציבור לפני קריאת התורה, שהעולים לספר תורה יברכו בקול רם, ויקשיבו היטב הציבור ויענו 'אמן' ויצטרף להם למאה ברכות, כי גדול העונה 'אמן' יותר מהמברך. (סימן רפד סעיף ג, רעק"א ס"ק ד)

[וכך היה נוהג החתם סופר להביא עמו בשמים לבית הכנסת ביום כיפור, ומברך עליהם בתחילת הלילה אחר 'כל נדרי', ועוד כמה פעמים ביום, כל שהיה היסח הדעת. והיה מכבד לאחרים לברך ולהריח, כדי לענות אמן אחריהם, ויצטרף לו למאה ברכות].

תפלת מנחה

בתפלת המנחה מתעטפים שוב בטלית, ואם פשט טליתו יותר מחצי שעה, יתעטף ויברך שוב, אבל אם רק הוריד את טליתו ללכת לבית הכסא, או שנפלה טליתו מעליו, כשחוזר להתעטף לא יברך. והוא הדין בכל ימות השנה, שכלל גדול בידיו 'ספק ברכות להקל' אפילו נגד מין השלחן ערוך, וכן פסקו גדולי האחרונים. (שנר)

קריאת התורה - קוראים שלושה עולים בפרשת איסורי עריות, כדי לרמוז שכשם שהקב"ה הזהירנו שלא לגלות ערוה, כך הוא יתברך לא יגלה חרפתנו בעונותינו. וגם כדי שמי שנכשל בעריות או בנידה, ישוב בתשובה כשישמע קריאה זו. (שנה)

העולה השלישי יאמר קדיש לאחר ההפטרה, ואח"כ יחזירו את הספר תורה ויאמרו "מזמור לדוד הבו לה' בני אלים", ויאמר השליח צבור קדיש קודם העמידה. (שנח)

כהן שחשקה נפשו מאוד לעלות שלישי במנחה, כדי לקרוא את הפטרת יונה, יש לו על מה לסמוך, רק שיכריז השליח צבור: "אע"פ שהוא כהן, יעמוד למפטיר". (חס)

תפלת נעילה

תחילת העמידה של תפלת נעילה הוא חצי שעה לפני השקיעה. ויתחילו קודם לכן בפיוט 'אל נורא עלילה' בשמחה ובהתלהבות של קדושה. ומפני שזמנה מצומצם, צריך השליח ציבור לקצר במנגינה, כדי שיגיע לברכת כהנים מספר דקות קודם שקיעת החמה, ויסיימו ברכת כהנים קודם השקיעה. (שסב, שע)

ברכת כהנים - אם נמשכה תפלת הנעילה אחר השקיעה, רשאים הכהנים לישא את כפיהם ולברך ברכת כהנים בבין השמשות. אבל אם נמשכה תפלת הנעילה עד שהגיע צאת הכוכבים, לא ישאו הכהנים את כפיהם. ויש מבני אשכנז שנוהגים שאין נושאים את כפיהם בנעילה כלל. (שסז)

סליחות - אחר תפלת הנעילה מאריכים קצת בסליחות עד כעשרים דקות לאחר השקיעה, כדי שיגיע צאת הכוכבים ויוכלו לתקוע בשופר ללא חשש. ואע"פ שמן הדין מותר לתקוע בבין השמשות, אולם הנכון לאחר את התקיעות, מפני עמי הארץ שממהרים לאכול לאחר התקיעות מיד, ואם יאכלו בבין השמשות יכשלו בספק איסור כרת. (שעו)

ה' הוא האלוקים - המנהג לומר בסוף הסליחות פסוק "שמע ישראל" ו"בשכמל"ו". ומנהג בני אשכנז לומר "בשכמל"ו" ג' פעמים. ונהגו לומר פסוק "ה' הוא האלוקים" ז' פעמים, ואח"כ פסוק "קראתי בכל לב, ענני ה' חוקיך אצורה" ז' פעמים. (שעג)

תקיעות - בקדיש שלאחר הסליחות, תוקע תשר"ת תש"ת תר"ת פעם אחת. ולאחר הקדיש תוקע תרועה גדולה. ומנהג בני אשכנז לתקוע רק תקיעה אחת. (שעג)

אנוס - נאנס ולא התפלל נעילה, אין לו תשלומים להתפלל ערבית שתיים. (שע)

סדר מוצאי יום הכיפורים

תפלת ערבית בכוונה - מתפללים ערבית של מוצאי כיפור בנחת ובמתינות ובכוונה גדולה כראוי, ולא יתפללו בפזיזות ומהירות, כדי שלא תראה התפלה עליהם כמשא, ויתנו פתחון פה לשטן. ומכל מקום לא יאריך השליח צבור מדאי, שלא לצער את הציבור, שהרבה מהם חלשים ותשושים מחמת התענית. (שעו)

האל הקדוש - אם טעה בתפלת ערבית של מוצאי כיפור ואמר 'המלך הקדוש' או 'המלך המשפט', אם נזכר לאחר כדי דיבור, אינו חוזר. ומכל מקום הנכון שיחזור להתפלל בתנאי של נדבה. ואם טעה ואמר 'זכרנו לחיים' וכו' אינו חוזר. (הרשב"ץ, הרמ"ע מפאנו, מאמר מורדכי, תורת חיים סופר, שלמי ציבור, מעט מים ועוד. שעז)

ברכת הלבנה - יש נוהגים לברך ברכת הלבנה במוצאי כיפור, ולא קודם לכן, מפני שאז עדיין אנו תלויים ועומדים בדין, וברכת הלבנה צריכה להיות בשמחה. ויש נוהגים להקדים לברך ברכת הלבנה קודם יום הכיפורים, כדי להרבות זכויות, ואולי תבוא מצוה זו ותכריע את הכף לזכות. וכל מקום יעשו כפי מנהגם. (שצג)

מוסיפים מחול על הקודש - גם במוצאי כיפור, ולכן אסור לאכול או לעשות מלאכה מיד בצאת הכוכבים, אלא יש להמתין לפחות דקה אחת או שתיים. (שעח)

רבנו תם - ראוי לכל אדם להחמיר שלא לאכול במוצאי כיפור אלא עד שיגיע זמן צאת הצום כרבנו תם, שכן היא שיטת רוב ככל הראשונים ומרן השלחן ערוך והרמ"א, כמבואר בחוברת השבת בהלכה ובאגדה חלק א. וכתב הגאון החזון איש (אגרות ח"א סימן מא): "פשטה ההוראה להחמיר כרבנו תם בכל ישראל, והיא הוראה מקוימת כמפי סנהדרי גדולה בלשכת

הגזית, ואין שום צד קולא בזה. ולא נמצא מי שאמר שלא לחוש לדעת רבנו תם, ואם איזה גאון כתב להמליץ על מי שמיקל, זו אינה הוראה לחקות בה את המקילים". עכ"ד. ואולם מעוברות ומניקות המצטערות מן התענית, רשאיות להקל לטעום קודם זמן זה. (שפח)

ההבדלה - אסור לאכול קודם שיבדיל על הכוס, אבל מותר להתקלח ולסוך בשמן ולנעול נעלי עור קודם ההבדלה. ומי שצמא יכול להקל לשתות מים בלבד קודם ההבדלה, ואפילו קודם תפלת ערבית [לאחר צאת הצום]. ואשה שבעלה מתעכב בבית הכנסת, תבדיל על הכוס ותאכל. (שפח. ת"ה שם)

בשמים - אין מברכים עליהם בהבדלה. וטוב לברך עליהם בגמר ההבדלה אחר שתיית היין, בין כשחל כיפור בחול, בין כשחל בשבת. (שפד)

נר - אין מברכים 'בורא מאורי האש' אלא על נר ששבת, דהיינו נר שהיה דלוק מערב כיפור או על נר שהודלק מנר שהיה דלוק מערב כיפור. ומכל מקום כשחל כיפור בשבת, רשאי לברך על כל נר, וטוב לברך על נר ששבת. (שעח, שפג)

נר שהיה דולק בבית הכנסת מערב כיפור, לא יברך עליו, כיון שלא הדליקוהו להאיר אלא לכבוד, ולכן הטוב ביותר שידליק ממנו נר אחר, ויברך על שניהם כאחד. (הרמ"א סימן תרכד ס"ה. שפד)

אם אין לו נר ששבת, יבדיל בלי נר, ולאחר הסעודה ישתדל לחפש נר ששבת. (שפז)

מחיל אל חיל - מצוה רבה להתחיל במוצאי יום הכיפורים בבניית הסוכה, כדי לצאת ממצוה אל מצוה, וכמו שנאמר (תהלים פד ח) "ילכו מחיל אל חיל". (ת"ה שמא)

לך אכול בשמחה לחמך - מצוה להרבות באכילה ושתיה מתוך שמחה במוצאי כיפור שהוא כמו יום טוב. ואמרו במדרש, שבמוצאי יום הכיפורים בת קול יוצאת ואומרת, (קהלת ט ז) לֵךְ אֲכַל בְּשִׂמְחָה לֶחְמֶךָ וּשְׂתֵה בְּלֵב טוֹב יֵינֶךָ, כִּי כָּבֵד רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׁיךָ. (ת"ה שמא)

בזאת תבחנו - מאחר וביום הכיפורים נמחלו כל עוונותינו, וכל אדם מקבל נשמה חדשה נקיה ומצוחצחת, יש ליתן את הדעת שלא ללכלכה חס ושלום כבר במוצאי כיפור, על כעס וכיוצא. ולכן אף אם בא לביתו ולא ראה את השלחן ערוך "כרצונו", לא יכעס ולא יקפיד כלל, אלא אדרבה יעזור לאשתו בשמחה בשובה ונחת, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. ויזכה לכל הברכות והישועות אמון.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם